

ધરતી કદ તાંડી ઘૂમૈલી

[કહાણિયા]

સાવર વહ્યા

પ્રકાશક :
રાજસ્થાની ભાષા-સાહિત્ય સગમ [અકાદમી]
બીકાનેર

लेखक सावर दईयी

प्रकाशक राजस्थानी भाषा साहित्य समम (अकादमी)
बीकानेर

पला वार वि० 2037, ई० 1980

म.ल सावी जिल्द 11 25
पकी जिल्द 15 50

मुद्रक अजन्ता प्रिन्टस धी बाना का रास्ता जयपुर

भरती कद ताई घूमती [कहाणिया] [DHARTI KAD TAIN GHOOMAILI]

पढण सू पैलाँ

एक वखत ह। जद हर बहाणी न एक घटना रो जरूरत हुया करती। जे कुछ घट्यो ई नइ तो बहाणी बणण रो सवाल ई बानी उठतो। आ धारणा धीर धीर बदल्यो। आज रो बहाणी खातर कोई घटना रो जरूरत बानी। उलटी, घटनावा वाली बहाणिया कारीगरो मे हलकी भानीज।

ज्यू सत बचीर बयो, 'बर बा मनका छाडि ब, मन बा मनका पेर', त्यू ई आज रो लिखारो घटनावा खातर बा रली दुनिया न छोड मायसी दुनिया मे विचर। रात दिन रो लोन-ब्याहार देपता करता उण र मन म बढ्यो कारीगर छीपा जिकी रग बिरगी भाता टापता जाव बा चितरामा भरी पड ई उण रो बहाणिया म दरसाव वण र प्रगट हुव।

मिनख रो बा रला बरताव उण र मायल मन रो प्रगट रूप ई तो है। जिको बीज है वो ई तो फल रो जड है। इण वास्त मन रो बात, बीज रो चरचा पहला होणी चाईज। काम करण र आपोपरी सबध मे बारण ई प्रधान हुव। आज रो लिखारो जद इण ढाळ बीज रो, कारण रो मन रो बाता बर तो वो ठीक इ लाग। मिनख रो मन ता मकड़ी रा जाला है, या पेर बा रसम रा लच्छा है। इण जाल मे फमणा आसान निकलणा मुसकल। इण रेसमी लच्छे रा तार सुलझाणा काई हासी-खेल कोनी। इण म पडडी गाठा तो खुलण रो नाव ई नी लेवै। इण वास्त लिखार रो काम घणी दा रो है। वो बिया तार तार उघेड र मन र मरम न भोळख, अर पिछाण न आपा ताई पूभावै, इण म ई उण रो कारीगरी है। इणी भात उण न आपर हरेक पात्र र मन म घसणा पढै अर आ सगळी खेचल करणी पड। लिखार न आ खेचल भार नी लखाव। उण न उण भार सू ई प्यार है। भार समझणिया तो सायद ई कदे कोई काम पार पाड सक।

लिखारै र मन मे अणगणित समाज रा रात दिन रा बरतावा रो नाना भात जद घूली हो जाव तो बा बा रो दरसाव करण न छटपटाव। आ छटपटाट उण रो बेवसी है अर इण बबमी रो करतव ई उण रो साहित्य है।

आ एक थूळ सी बात हुई, मना र ब्योपार रो। लिखारो किणी बात किणी बरताव न किण डीठ सू रख अर किण भात, किण इराद सू उण न माड अ सगळी बाता उण वास्त घणी मइताअ हो सक, पण जठ ताई उण न पढणिया रा सवाल

है व आप आप र ग्यान धर समझ मुजब उणर रच्योड हरेक पात्र मे खुद बठसी
 अर चोख याअू रो फसलो करसी । ओ फसलो भी लिघार रो निजर म बण्यो
 खणो चाईज । जिण समाज सारू बो रच पच, उण रो प्रतित्रिया रो अदाजो
 पला सू लगा लेणो चोखी बात ई है । हा, समाज र भल वास्त घारी मोठी दवाया
 देणो चीर फाड करणो, या और भात रा दूजा ओजार उपाय काम म लेणा,
 काम लिखार रो खुद रो सूझ बूझ रो है ।

इण सघ्न रा लिखारा सावरजी दइया आपरें घास-पास रो ओल्लय नें आपर
 निहू ढग सू माड र मेली है । मायल मन र व्योपार न अ भली भात जाण्यो-भरख्यो
 है । दइया रो अ कहाणिया राजस्थानी र क्या साहित्य मे धावत नय मोड रो
 वानग्या है ।

—रावत सारस्वत

सभापति,

राजस्थानी भाषा साहित्य सगम {प्रकादमी}

बीकानेर

दीवाळी

2037 वि०

कहाण्या सून पैली

हरेक आदमी जीवन रा मुख दुख होल । इण होलण मे बी नै भात भात रा अनुभव हुवै । अँ अनुभव माय भेळा हुवता रैवै । भेळा हुयेडा अनुभव माय रा माय कसबसीजयो करै । कसबसीजता-कसबसीजता अँक दिन विस्फोट हुवै । अर विस्फोट रो ओ क्षण ही ओ क्षण है जिको रचना नै कागद माय लावै ।

अनुभवा रै माय रा माय कसबसीजण सू लेय'र विस्फोट ताई जिकी जातरा घाल, वा खासा तकलीफ देवण आळी हुव । आ तकलीफ कोई भी सरजणघरमो जाण सकै ।

अनुभवा री जातरा रै बाद जिकी रचना कागद मायें भावै (किणी भी कळा रूप मे) वा हू-ब-हू विसीज नी हुव, जिसी क जीवन मे देखण न मिलै । साहित री किणी भी विधा मे जीवन नै 'हू ब हू' नी राखीज सकै । कारण क 'हू ब-हू' राखण रो काम फोटोग्राफर कर । पण थोडी गहराई सू बिचार करा तो ओ तथ्य सामें भावै कै फोटोग्राफर भी फोट लेवण सू पैली 'एगल' देख । अर जठ 'एगल' री बात भाव, बठ 'अँकदम है जिया ई आळी बात कोनी टिक' । टिक तो खाली बस आ ई अरथा मे कै बी एगल सू जित्तो भायो, ओ 'है जिया ई भायो । बस, इण सू भाग नी । पण कहाणी फोटोग्राफी कोनी ।

साहित री हरेक विधा रो सीधो सम्बन्ध जीवन सू हुव । कहाणी भी इण सू भ्रष्टूती कोनी । बदळता राजनीतिक-सामाजिक अर आर्थिक घरातल जीवन नै बदळ 'हाथ' बी नै जटिल बनाय देवै । इण बदळत अर जटिल हुवत जीवन र सागै साग कहाणी रो रूप ई बदळतो रैवै ।

कहाणी रा ओ बदळयोडो रूप ससार री हरेक भासा री कहाणिया मे साम्प्रत देख्यो जा सक । राजस्थानी कहाणी री बात करा—अर दायरो अँकदम छोटो कर र करा—तो अबार मुरलीधर व्यास सू लेय'र आज री मित्ती मे अँक कहाणी लिखणिय लिखार री कहाणी ताई, सगळी कहाणिया नै सिलसिलेवार राख र देखा तो ओ बट्लाव साफ निजर भाव ।

पण अबै ब दिन कोनी रया क राजस्थानी कहाणी (किणी भी विधा) रो दायरो इत्तो छोटो राख'र बात बरी जाव बी नै आज़ी परखी जाव । आकण-परखण री बगत तो देसी विदेसी भासावा री कहाणी जातरा सू जुडणो ई पडसी ।

बा सू जुडण रो मतलब ओ बोनी क बा रा पोज दावण लाग़ा, बा बा रै दया-देखी
 छोड़ खुदावण लाग़ा । बा सू जुडण रो मतलब इत्तो ई है क बठ अ बढलाव बपू भर
 किया हुया—इण री इतिहासू समझ बिगसावा । दूजा री दुनिया सू जुडणो एण
 कारण भी जरूरी क आज दुनिया भोत छोटी हुयगी है । छोटी हुयोटी दुनिया म
 आपा कित्ता क छोटा हुय र रसा ? बाकी आपणी जमीन, हवा भर पाणी सू बट र
 रैवण री बात म्हेँ नी कय रैयो हू । बी सू बट्ट्या पछ तां सारै रसी ई बार्द ? बी सू
 जुड'र दूजा सू जुडू जणा ई म्हार काम री सायबता है ।

अ की मुद्दा है जिहा सू छेचळ करतो रवू । इण छेचळ सू जिको बी हाथ
 लाग़यो, आपर सामे है । किता है—आ परपण रो हव म्हारो बोनी । अणछप्य रूप
 मे म्हारी हो । अब छप्या पछ या सगळो रा है । इण छातर मानण परपण रो हव
 पार ई हाथा छोड़ू ।

'सगम' रो आभारी हू क आ पाथी छापी । भाई रावतजी सारस्वत जिण
 रुचि भर लगन सू इण काम नै पार घाल्या, बी छातर म्हेँ निजू रूप सू बा रो
 आभारी हू ।

टीप

1	सुगन	9
2	हाल ताई	15
3	हिडकाव	20
4	हत्या	29
5	सुळ् योडा	34
6	घणा बोली चालै	39
7	हूवणा नई हूवणो	46
8	गळी जिसे गळी	53
9	भरे इत्तो दुख	65
10	कोट	74
11	अघार मे सास	80
12	जीवती त्हासा	85
13	घरती कद ताई घूमती	95

432
- 1983 -

सुगन

बी आदमी री, जिक रो नाव मणोस है, सब सू बडी खासियत आ है क बी र कने फाई काम नी हुव तो ई बा खुद नै इत्तो 'विजी' समझ क मास लेवण री ई फुरपत कोनी लाभ ।

बी सोनलिया रग री डाडी आळो चस्मो लगाव । घणीक दफ तो चस्मो नाफ माथ सिक्क आव । मूछा सावळ कोनी छाग अर दाडी 'यारी' बघायोडी राख । बी री खिण्डयोडी मूछा झाडू र तिणखला दाइ लाग । जिण बगत बी आपर कभर री सफाई कर परो'र निकळ सो' चरा घूड फूस सू भरयोडा हुव । बी नै देख र घाट मे भरी-योडो वादरो याद आवण लाग । पण जिक दित दाडी बणाय'र घर मू निकळ बी दिन बी रो बुक्का लवण री इच्छा हुव । आ बात बी रा भायला कव । जे काई बी रो बुक्को लेय ई लेव ता ई वो बुरो कोनी मान । बी सू मिलणिया मित्रताइ बी रो हाथ पीव । बी री हयाळी रेजाई नरम है । नूवी बीदणी री हयाळी तार । अक दफ तो अक जण अठ ताइ कय दियो क जे वा छोरी हुवतो तो बी न उठाय र कोडम'वर लय जावतो अर ।

आ बान सुण र उण आख भारी । फेर हसण लाग्यो—ही ही ही । थोडी ताळ प'उ उण कयो—आ बात म्हागी लुगाई सार्मे ना क्या ।

बी री तुगाइ रो नाव कमला हो । बी आपरी तुगाइ नै छोरी र नाव सू बुतावना । बी नै इण तरह हेनो पाडतो क वा भुसळीज र रय जावती । वो कवता—
काळी मा ५५ ।

वाळी री मा री जगा वाळी मा सुण र वा चिगती । वा चिगती अर बी नै मजा आवता ।

जद बी र दूजी छोरी हर्द तद उण आपर भायला न पूछिया क छारी रो नख राइ गखू । बी रा भायला ई जानता हा क वा आपरा लुगार् न वाळी मा कय र चिगाव है । व भी बी दिन मजाक र भूट म हा । क्यो—गणैसिया इ छोरी रो नाव हेमा राख द ।

—चाइ चाइ ? उण आग्या चवडी करी ।

—है मा ५५ । दूज भायन बात न रग निया ।

—हा हा है माऽ ! तीज भायल न ठा ही क गणैस री भक्कल री घडी जाम हुयोडी है । उण चाजी भरण री कोसाम करी ।

—हे माऽ ! गणैस बात समझ र मजाक री पूरा रस लेवण मे डूबग्या । बी रा चस्मो नाक माथ सिरकिआयो । बो क्या गयो—हा भाई लोभा, सुणो साबळ सुणा ह माऽऽ काळी माऽऽ बहू माऽऽ । अर सगळा जणा खुल र हसण लाग्या ।

४०

गणैस घर सून निकळ्या । बी र साग सुरेद्र हो । दोना कन साइकबा ही । अक ^१ दप्तर म काम करता हा । राजीना च्यार कोस जावणो'र पाछो भावणो । च्यार कोस साइकल सून नापण म पूण घटो लाग्या करतो हो । हवा सामली हुवती बी घटा सवाघटो ई लाम जाया करता हो ।

ब गळी सून निकळ र सडक माथ भाय अूम्या ।

सुरेद्र साइकल माथ चढण लाग्यो क इत्त म गणैस बी नै टोक्यो—ठर सुगन भावण दे पछ चालाना ।

—मोडो हुय जावला ।

—माडा सुगन लेय र चालाला तो बठ दिन भर भायाकूटी करपी पडला । मू ड सून गार्ई कवता राड निकळ ला । सुगन सारा मिल जाव तो साब री फटकार पोसाव ।

सुरेद्र मसळीजग्यो—ठीक है बेटा ! कर पूरा दस मि'ट खरान । थोडी ताळ पछ—पण था र सुगना री काइ ठिकाणा । जे दा घटा इ नी भाव तो ? तो छुट्टी तो जरूर लेइज कोनी । बरस म कुन पत्र कजुअल मिल । सुगना री उडीक म ता नित कजुअल खराब करो भलाइ । अर आ गधो रोजीना सुगना न उडीक ।

गध री नाव याद आवताइ बा मन ई मन भगवान नै अरनास करण लाग्यो—ह भगवान श्रीर बी नइ तो अक गधो ई भेज । कठ सून ई भज । कियार्ई भेज । पण अक गधा जरूर भेज जिण न टाव नय र ओ गधो दुर तो सरी ।

सुरेद्र उचपण लाग्या । इ बगत खाजगळ्यो गधो कठ सून भाव ' अठ ता जे छड किणो धाजी या कुम्भार री घर ई कोनी । नीतर बो बार घरा सून गधा मगवाय र ई गध र डाव कानी सून निकळ त्वतो ।

सुरेद्र मोचण लाग्यो—दुनिया आळा ता चान भाव पूगग्या । पण अठ रा नोग तान नाद गावर म हीरा साध । सुगना न उडीक । ज गध रा ई सुगन आछा

हुव तो पछ लाग ई सबद नै गाळ क्यू समझ ! अर जे आ बात मसखरी रूप ई कथ तो भी ठीक कोनी । गघ जिस बुद्धिसाली करमयोगी प्राणी साग आ मसखरी ओप कोनी ।

उडीकता उडीकता तो मौत ई कोनी आव, पछ गघो कठ सू आवतो । सुरेद्र सोचण लाग्यो—गघो नइ तो कोई दूजो ई हुव बळ तो चोखो । छाजलो लियाडो भगण भर्योडी मटकी लिया आवतो कोई सुहागण पीळो ओढ्योडी टाबर री मा क पछ ।

—आव चाला । सुरेद्र बात्यो—क्यू माडो कर है ?

—बस, थोडी क ताळ और

—तू पढ्यो उडीक सुगना नै । मैं तो आ चाट्यो । मस्तई आगबो करिय, सूनी सडक सू घाता करतो ।

सुरेद्र सिगरेट सिळगा र खाना हुयग्यो ।

००

लारल दिना गणेश अंक नूवो नम वात्यो । वो दिनूग सिझ्या सतोसी मा र मिंदर मे पी रो दियो करण लाग्यो । वो चाव हो क नानोजी बी नै स्कूटर दिराय देव । वा कन पीता री कमी तो ही कोनी । ब्याज रो धघो करता हा । पूत कमाव आठ पी र व्याज कमाव चौईसू पी र ! पूत बा र कोनी हो, इणी खातर गणेश नै घोळ लेय राट्यो हो ।

गणेश स्कूटर माग माग र थक्यो । थ टस सू मस कान्ती हुया । उण छोट माट दबी देवतावा न काम पार घालण खातर बालवा बाली । वण पार बानी पडी । बजरगबली सवात नै धोवया ता ई नानोजी री आगळ्या तिजोरी र ताळ कानी कोनी गयी । बी न लछाया क सतोसी माता ओ काम पार घात सक ह । बी र हीय साळ आता दूकगी क स्कूटर महीन दो महीना म आ जावला ।

उण सुरेद्र नै कयो तो सुणण नै मित्या—दख, म्हारो तो खयाल है क आदमी न जद छट माथ भरोसो नी रव तद वो मिन्दर-दवरा री मरण लेव । भाठा पूज्या ई स्कूटर मिलता हुव तो मैं ई पूजणो सरू कर दू । पट्टान रो खरघो ता मन ई पीसाव । ओव स्कटर म्हार खातर ई माग लिय समझ्या बग्नू ।

—तू ना गलो मर ! गणेश बात्या— काम बणता हुव ता तू म झू पली खयी मार !

—पनै ठा है जणा म्हार घाय आ छपत कर २ क्यू । तू थारो राग मतामी माता न ई सुणाया कर !

सतोसी माता र मैमूड धी ग िया म न र वा प्रापना ररती—हे माता !
म्हार नानोजी न अक्कल दे । या न िया ई सूत्री मुया । साइल र ग्रील सू नित
च्यान वास जावणो र आवणो म्हार उम री वान वानी । म्हारी तो फीच्या म पाणी
पडग्या ।

जेक दिन सुरेद्र वी नै कया—*ग गणेश धार नान रा ओ पोमा अ न पत
धन ई मिलणा है । पाच सात बरस ठर जा । आर मर्या पछ मरजी आव जित्त
स्वटर लय आवे भलाई ।

—म्हार इत्तो खटाव कोनी । आ रो काइ अ ता बीस बरस ई वानी मर ।

—ममर पट्टा लिखवायोडा है काइ ? या तै आरी जलम पतरी दपी है ?

—अ कया सू मर । आव सोयाळ गू द अर मयी रा लाटू ठाक । प्रससी घी
रा सीरा उडाव । आ र हाण म या म्हा नाऊ वत्तो करार है । धार म्हार जिमा रो
ता मुरचो अक पटक म उतार देव । समव्यो वटा ।

सुरेद्र चुप हुयग्यो । साचण लाग्यो—मौत रो काइ भरोसो ? काइ ठा, कद
कठ फूक निकळ जाव । मह पावणा अर मौत किणी न पूछ र थाडा ई आव । ठीक है,
जीवण रा सहारा घणाई है अर हुव पण मौत रा कारण जित्त कम है । किणीज
मिस मू आ सक है वा ।

—अव ता सतोसी माता ई कोई चमत्कार भलाई दिखावो । आ मुण र सुरेद्र
भुसळीजग्यो—हा जद आदमी लाचार हुव तो वी न भगवान री ज सरण लवणी
चाइज । भगवान री सरण लिया पछ इ जे काम पार नी पड तो कम-सू-कम आ
वात कवण री गुजाइस तो रव क आपा काइ करा भगवान री मरजी कोनी ही ।
भगवान री मरजी र खिलाफ बापडो वदा काइ कर सक है ।

सुरेद्र सिगरेट सिळगा र धूवो छाडण लाग्यो ।

—मन थ मू जेक राय लेवणी ही । नाक माथ लटवयाडा चस्मा आगळी
म ऊपर मिरवा'र गणेश बोल्हो ।

—स्वटर वावत या ।

—नइ । दूजी वात ह ।

—खाम वात है ?

—न । अकदम मामूली ।

—ता बेगो सीर वर दखाण ।

—दिनूण सिझ्या कोइ काम करण चाव ।

—पूछणो काई है सरु कर दे ।

—काई करु, आ बता ।

—कोयला चुग । सु द्र रीसा बल्ला बोल्थो ।

उण जेकर सुरेद्र कानी देख्यो अग पछ चुपचाप बह्यो रैयो । मून धुभणो सरु हुया पत्तो ई सुरेद्र बोल्थो—साफ साफ बव कनी मेफा बाई । तै काई मोक्यो है ?

—मैं मणिहारो रो काम मीछणा चाबू । ओक जण भू साठ रिपिया महीन म बात करी है । काम मीग्या पठ म म्हागे यारी दूकान । आ कय'र बा मुर द्र कानी देखण लाग्यो ।

—ओ अवसर ना चूकिय ।

—ठीक है । थार जवगी इ जातर मनै ओ काम करणो पड़सी ।

—बस, रवण द । कय र सुरेद्र सिगरट बुझाय दी ।

ओ क्षास्तरक क्षास्तरक उठयो । नहा धोय र पूजा पाठ मे लाग्यो । हडमान-चाळीस रा जाप कर्यो । चाय पी । दाढी बणायी । नव बजी घर सू निकळ'र सडरु माथ ऊभग्या ।

सामें मू विजवा लुगाई आवती दीखी । गणेश मूटो मचकाड यो । सडरु माज धूक्यो—पिच्य । बी न गाळ्या काढी—आ रडार दिनूग सुणी किन मर ह ।

थोडो ताळ पछ ओक दूजी लुगाई आवती दीखी । बी रा पीळा ओवणो देख र बा हरबाय मन मू साइकल माथ चण्ण लाग्या क इत्त म लार स किणी छीक गियो—आक् छी ।

ओ आपरा जूता खान'र मुस्तावण लाग्यो, साइकल रो महारो नय र ।

—काई हाल है ? सुरेद्र आय'र पूछया ।

—ठीक है । गणेश र मूड मू मर्योडी आवाज निकळी ।

—कठ जाव है ?

गणेश रीसां बल्लो बोल्थो—बठकारो मत दे ।

—मिघ जाव है ? सुरेद्र आपरी भूल मुजारी ।

—मणिहारी आळ री दूकान ।

—ले आव, चाला ।

—मुगन कानी आया ।

—सुगना न बळण दे ।

—तू बळ अठ सू । म्हारो भाषा ना खा अवार । बी न रीस आयणी ।

—जावू ?

—हा हा जा उखड ।

सुरद्र दुरम्यो जेरलाज्ज ।

००

दूज दिन सुरद्र नै ठा पडो व गणस न मणिहारी आळि री दूकान माय काम मिलायो । पण खास बात आ ही व बी दिन बी न सारा सुगन मित्या ई कोनी हा । मरय मन सू बिना सुगना ई दुःखा बापडा ।

सुरेद्र राजी हुआ व चाना उण न साठ रिपिया महीन रो पाट टाईम जाय मिल्यो ता सरी । अवक मिलताई बी गध सू मिठाई खावणी है ।

गणस भू मिलताई सुरद्र री इच्छा हुई व पूछ—क्यू बेटा, तू तो कत्र हो नी व त्रिना सुगना

पण उणी वगत उण साच्या—बळण दा र । ई गध न पूछ'र काई करणा है ।

गणस न दख र वो मुळण नाग्यो ।

०० १०

हाल ताई

खन लगोलग बबतो ई जा रयो हो । बार-बार कपड री पाट्या बदलणी पडनी । नूवी पाटी थोडीज ताळ पछ पाछीज खून सू लात हुय जावती । मगळा रा चहरा धोळा हुवण नागम्या हा ।

भोजाई छटपटा रयो हो । बी र चहर री रगत विगडणी ही । चहर माथे मोत री छीया घिरणी ही । बी री आख्या खुली हुवता थकाई अघमु दी सी-क दोख रयो ही । गात ढीलो पडग्यो हो ।

मुमति दूसरी मूर्ई (इजेक्शन) लगायी । थोडीक ताळ बी री निजर भोजाई र चहर माथ टिकयोडो री । पाचेक मिट बीतग्या । खून हाल ताई कोनी रक्यो । भोजू पाटी बदलणी पडो ।

—ओ इजेक्शन और नावो । मुमति बाती ।

मैं बी र हाथ सू कागद ग पुरजो लेय र इजेक्शन रा नांव आच्यो । घर म बार आगयो । साइफल माथ थड र पडन मारण लाग्या । बीकानेर ड्रग हाउस स इजेक्शन खरीदयो ।

मुमति भोजाई र यूनिव म भोजू मुई लगायी । उडीकण लागी-रदास खून थम जाव । ओ इजेक्शन भी काम कोनी आयो ।

मा एक लफ केर पाटी बटली । वा मन ई मन देवी नेवतावा नै धोक्ण लागी । मायद ई कोई देवी-नेवता छूटयो हुवेना जिण रो नाव मा नी लिया हुव । मैं बी घडी न उडीकण लाग्यो जल् काई देवी नेवता प्रगल् हुय र आपरी करामान सिखावता । मैं घणोईज उडीकना रयो पण काई करामान हुई कोनी । खून हात रिपाई रपा जाव हो ।

मुमति र चहर माथ धूयळ री रजावा गीणण नागो । आपरी अमरुटा घर घरमाळा री मुरग्या माथ त्रि न रोम मो क आ रयो हो ।

भाईती घर म आया । व रीता बठ ना-मो दफ बैयांग है क भाग ना उठाया कर, पच घर गुण गुण है, मैं आप मत्त हुवाला है घर भुगता सिपाय रा पळ । पिता मडा पाह'र कूकण लाग्यो ।

पिकीड र कूकण सू भाईजी न भळ आळ चढी । वा बी र एक थप्पड धर दी । मा पिकीड न चुप राख्यो । बी र सैमूड रम्मतिया राख्या । वो रम्मत लाग्यो । मा माय गयी परी । बठ सुमति बठी ही ।

—अब काइ करणो चाईज ? मा पूछ्या ।

सुमति नम ऊची कर र मा र मूठ कानी दस्यो । वा वाली—खून भीत बह चुक्यो है । अब भीडो करया टाबर नै नुक्साण पूग सक है इ न बडाडो अस्पताळ लय जावा । सायद दोना री जान बच जाव ।

मा दुखभरी मीट सू सुमति कानी दरयो । मा री आसया डबडवाईजगी ही, पण आसू कानी छळक्या हा ।

सुमति आपरी पीस लय र टुरगी । जावण सू पली च्यार गोळ्या देवणी ही । तीन तीन घटा पछ गाढी देवणी ही ।

मैं मा र नड गया । वा मनै डागदरणी नै बुसाय र लावण खातर कयो । मैं प्रस्पताळ पूग्या । डागदरणी सू बात करी । फेर बया सी क दीड'र लागो लायो । पाछा बी र कमर कानी गया । मा बार आवती लीखी । मैं हाय आग कर र बी रो दग झाल तीनो ।

डागदरणी भोजार् र डील री तपास करण लागी । माच कन पडी खून सू भरयोडी पाटया रखी । उण पूछ्या—पडगी ही काइ ?

मा बोली—मटकी उठाय र लाव ही पण तिसळग्यो दो घटा हुवण न आया है पण खून रूकण रा नाव इ कानी लेव

डागदरणी रीसा बळती बोली—ये लाग मरण रो रस्तो मत्तईज निकाळ नवा । आठव महीन म कदेई मटक्या भराया कर है । मूरख कठई रा । हूऽऽ ।

डागदरणी दो इजक्शन लगाया । वा खून धमण रो इतजार करण लागी ।

धात्रीक ताळ पछ मा पाटी बदळी ।

इ गदरणी वात्री—अब इ न घरा राखणा छतर सू खाली कोनी । जिती जल्नी हुय सक ई न वडाडी अस्पताळ लय जावा । तीन च्यार घटा र माय माय गव्वर बार आय जावना ।

वा आपरी फाम लय र खाना हुयमी ।

मा घनगायाडी मो क आपर दवा देवतावा न अरदास कर्या जाव ही ।

अस्पताल फोन कर्यो। ऐम्बूलेंस दूज मरीज नै लेवण खातर गयोडी हो। में घर रो ठिकाणो लिखवा दियो। फोन राख्या पत्नी एकर फेर क्यो-ऐम्बूलेंस थाडी बेगी भिजवाया मरीज भीत सीरियस है।

में घरा पूग्यो। देख्यो क भाईजी हाल ताई बडबडाट कर हा। मा म्हार-कानी देख्यो। में कयो क ऐम्बूलेंस बेगीज आवण आली है।

भाईजी झु झुझावता म्हार कनै आया अर रीसा बळता बोल्या-घटो भर हुवण आलो है। ऐम्बूलेंस हाल ताई कोनी आयी। जा एकर फेर फोन कर'र आ।

में घडी देखी। दस मिट सू बता कोनी हुया हा। पण भाईजी र कवण र कारण दूसर फोन करण नै गयो।

दस मिट और बीतग्या। ऐम्बूलेंस हाल ताई कोनी आयी। मा बोली-ताग म लेय जावा तो काइ हरज है ? भाईजी, जिका इत्ती ताळ ताई मन ई-मन समूज रया हा अब बरसण लाग्या-ताग मे ले जाय'र बी री जान लेवणी है काइ। अठ री मडका म एक एक बिलात रा खाडा है। पूर महीना आली नै जे आ सडका सू ताग मे लेय जावा तो रस्त म ई बीरी हालत बिगड जाव अर ई री हालत तो पला सू ई जे रस्त मे मरगी तो पछ बैठा रोवता रया हुह।

मा मरम्मत हुवती सडका देखी हो। मा बोली-आजकाल सगळी सडका नूवी बणगी है।

भाईजी पला दाइज तेज आवाज मे बोल्या-बस बस, वणी ई समझ नूवी सडका। ई जमान मे तो सडका बणावणिय ठेकदारा अर इंजीनियरा रा बण गया है ब घाप जासी तो ई घणो है। अठ तो सगळी जगा अ धारखातो है। गरीब री कोई सुण ई कोनी। अब भाईज लेवो नी, दो घटा हुयग्या पण ऐम्बूलेंस हाल ताई कानी आयी। ओ ई जे सेठा रो फान हुवतो तो अबार नै नूवी ऐम्बूलेंस बणवाय र भिजवाय देवता। पण गरीबा री कुण सुण।

भाईजी मा र सामें सू हट र बार आयग्या। ब हाल ताई कया जाव हा-स कामचोर है साळा। कोई सुण ई कानी। मिनख मर त' मरा भलाई।

घटो री आवाज मुणीजी। में चिमक्या। बगा-सी-ब सडक माथ पूग्या। दोनू हाथ ऊ चा बर्या। ऐम्बूलेंस री चाल धीमी पडगी। ऐम्बूलेंस घर धाग पयो। मा मिनख पाटक घाल र बार निकळ्या। बा र हाथ म स्ट्रचर हा। इमार र साग ई व घर म बडग्या। स्ट्रचर पसार र उडीबण लाग्या।

मा पाटी बदल'र खण मे नाखी । भोजाई नै स्ट्रेचर माथ सुवा'र मा बार निकली । स्ट्रेचर उठा र ब लोग ऐम्बुलेंस माय जा बठ्या । भोजाई र साग मा अस्पताळ गयी । मै साइकल लेय'र ऐम्बुलेंस र लार लार अस्पताळ पूग्यो ।

भोजाई नै अपरेसन आळ कमर माय लेयग्या । मा अर मै बार बेंच माथ इ बठग्या । बी कमर माय नरसा घडी घडी आय जाव ही ।

भाजाई र पीड सू बरडावण री आवाज फाटक खुलताई बार ताई आवती पछ बीरी आवाज हळकी पड्या गयी ।

आपरसन आळ कमर रो दरवाजो बंद हुयग्यो । बारै बठी मा पाछीज आपर तेतीस करोड देवी देवतावा नै घोक्ण लागी । मा भात भात री बोलवा करण लागी । परसाद री रकम बघ रयी ही । पला तो उण सवा रिपिय रो परसाद बात्यो । पछ ओ बघता बघतो इग्यार रिपिया ताई पूगग्यो । बस, परसाद र साग एर सरत ही—भोजाई री जान बच जाव अर पेट मायलो टाबर सही—सलामत हुय जाव । मा कामना कर रयी ही क छारो हुव ।

कमर रो दरवाजो खुत्यो । एक नरस बार आयी । मा ऊ तावळी सू पूछ्यो—बीदणो री हालत किया है टाबर किया ।

—बीदणी री हालत ठीक है अर

—अर काई ? मा पूछ्यो ।

—मट्याडी छोरी हुई है । नरस उथळो दियो । मा एक लाबो निसकारो 'हाख र पाछी बच माथ बठगी । मन ओ सो की धोखा कोनी लाग्यो । जी खराब हुयग्यो ।

नरस गयी परी । मा उदास आख्या सू आपरेसन आळ कमर र दरवाज कानी देखण लागी । पछ आपरी गीली हुयोडी आख्या ओढण र पल्ल सू पूछ र म्हार कानी देखण लागी ।

डागदरणी कमर मू बार आयगी । वा मा कन आय र बोलो—मरीज नै एक हस्त ताई अस्पताळ म र्दज राखणो पडसो ।

भोजाई नै बच्चावाड माथ एक बिछावणो मिलग्यो । मा रात भर भोजाई बने रयी । मै पाछा घरा आयग्यो । सगळा जणा नै खबर दी । बाबूजी अर भाईजी जद आ मुणो क मर्योडी छारी हुई है तद वा र चहर माथ की सळ पड्या अर व सळ घणी ताळ नी टिक्या । थोडीक ताळ पछ व इया हुयग्या जाण की हुयो ई कोनी । कोई जलम्या कोनी । कोई भरया कानी ।

दिन ऊग्या ।

मैं, भाईजी घर बाबूजी अस्पताल पूग्या। म्हार हाथ में फावडो घर खापण हा। भाईजी मर्योडो छोरी नै उठाय लाया। बी नै कपडो ओढाय'र हाथा में उठाय ली। अब म्हे मसानघाट जाव हा। वठ पूगर मैं खाडो छोड्यो। बाबूजी छोरी नै खाड भाय वूर दीनी। मैं देदयो—बाबूजी घर भाईजी री भाख्या सूनी घर सूखी हो—साव सूखी।

पण जे मर्योडो छोरो हुवतो तो ? खीरा सा बलतो सवाल उछळ। म्हारी घान्या मामें कोई चित्राम घुमण लाग। सगा-सम्बन्धी घर गळी मोहल्ल आळा दुख प्रगट करण न आवता घर आळा नै की धीजो वधावता छोर री मौत सू लाग्याड धाव न भरण खातर 'भा तो सा सावरियें री माया है क्य'र मल्हम लगावण रो फरज पूरो करता।

पण आज ? आज कोई नी आवला। सगळ्या जाण है क छोरी हुई है घर या भी मर्योडो। खाना, खोखा हुयो, गिरह टळी। बापड रा भाग खाखा है क जलमनीज मरगी।

हिडकाव

रमेश साइकल खड़ी कर र पिरोल रो दरवाजो पड़कायो । मांय सू घावाज प्रायो—कुण है र ।

उण पूछयो—बजरग है काई ?

—हाऽ है ।

रमेश आपर बोट रो जब सू रुमाल निवाळ र मूँहो पूछ्यो । कत्ता माथ हाथ फेर्यो । पछ म्हार कानी देख र मुळव्यो । मुळवती बगत बीरा चिम्बा घोर ऊहा लाग्या मन । उण म्हार काथ माथ हाथ धर र क्यो—घावो, माथ घाला । तू भी याद करला क विणी सू मिल्यो हो ।

म्हे दोनू मांय पूग्या । प्रागण म बेवळू बिछयोडी ही । धूर्ण मे छूट सू गाय बधयोडी । प्राग डाव हाथ कानी अँव कमरो हा ।

रमेश कमर रो दरवाजो खडकायो । दरवाजो खुल्यो । बजरग हँस'र मोल्यो—
घावो घावो ।

म्हे दोनू माच पर बठग्या । बी छुद म्हीर बन बठग्यो । बी री लुगाई सुशीला जेक कानी खून म ऊभी हो । बजरग र क्यो सू बा स्टूल माथ बठगी । सामन तणी पर देटीकोट, साडी, ग्लाउज अर चाळी र भलावा गरम सूटर ग्यारी टंग्योडी हो । दूजी तणी माथै पण्ट बुशट अर गजी जाधियो टंग्योडो हो । खूटी माथ तौलियो पड़्यो हो ।

च्यार जणा खातर बी कमरो मन वैजाई सक्डो लखायो । इण री अँक बजह कमर म सुशीला रो हुवणो भी हो । भायल र भायल सू मिलण नै जावा अर बठ बी री लुगाई कमर म हुव तो अजीब-मो क लखावण लाग । इणी कमरे म जे पाच-सात जणा जेक ई डोल रा हवता तो सायद इत्ती अमूजणी कोनो आवती । बाता रो बाजार गरम हुय जावनो । पण अठै ता म्हे सगळो चुप वठा हा ।

कमर मे मून तिरण लाग्यो । मन ओ मून अखरण लाग्यो । थोडी ताळ पछ लखायो क ज थोडी ताळ ताई आईज हालत ग्यो तो लिलाड माथ पसेव री वूनी तिरण लाग्ला । बगला अर पीठ पर रीगा सा चालणा सरू हुय जावला । रुवा म घाल-
पिना सी क खुभनी लागी ।

अठे आये'र मून रै जगल म भटकण सू की पछतावो हुवण लाग्यो । आवण री ईछा तो ही ई कोनी, पण ओ रमसियो धीयाण धीस लायो । हरामखोर ! मैं मन-ई-मन चीनै गाळ काढी ।

मैं म्हारा नख कुचरण लाग्यो । सामने तणी माथ टग्योडा कपडा देखतो अर बिना मतलब ई गिणण लागतो—अंक दो तीन । थोड़ी ताळ पछ बिना किणी ताल र पग हिलावण लागतो । अंकदम होळ-होळ । धरै हुवता ता दादी इ कुबाण खातर टोकती । कवती के मांच माथ बठ र पग नइ हिलावणा चाईज ।

मैं रमेस र खात मे गाळ्या जमा कर्या गयो ।

रमेस आपरी जेब मे हाथ घाल'र टिकटा काढी । बजरग अर सुशीला कानी हाथ कर'र कैयो—लो अंक अंक टिकट खरीद लो । लखपति बण जावोला ।

बजरग हस'र बोल्थो—नइ भायला । चारै कन ई राख । म्हारो इरादो लखपति बणण रो कोनी । घणो पीसो आबमी नै बेईमान बणा देवै । पछ दो रा प्यार अर प्यार रा आठ करण र अलावा की सूझ ई कोनी ।

रमस हस्यो । बजरग कानी सू निजर हटा'र सुशीला कानी सावळ घूम्यो । बोल्थो—लो, ये आछ भीच'र, ले बजरगबली रो नांव'र अंक टिकट लेप लो । पलो इनाम धार ई नांव खुनला ।

खासा ताळ ताई ओ धधो चालतो रैयो । मै मगळां सू अलापदो अर कटयोडो-सो ओ ढग देखतो रैयो । बस, इत्ती राहत जरूर मिली ही क बा री फालतू बाता सू कमरै मे तिरतो मून टूट्यो । फालतू ई सही पण कमरै मे बतल ही । अब मै खुद नै की हलकी महमूस करण लाग्यो । थोड़ी ताळ पली तो माथो दूखण लाग्यो हो—मून सू अमूजता अर भीता कानी देखता देखता ।

—मैं अंक मिट मे आवू—कैय'र बजरग कमर सू बारै गयो परो । जावती बगत बो कमरो बंद करग्यो—माथ ठण्डी हवा नी आवै इण खातर । अब बी कमर मे म्हे तीनू रयग्या—रमस, सुशीला अर मै । कमर म आजू मून तिरण लाग्या । लाग्यो क कमरो सक्डो हुवता जा रयो है । थोड़ी ताळ पछै रमस बोल्थो—हो कबो तो अंक टिकट थाने तो न्ये दू ।

बा की कोनी बोली ।

रमेस आपरी पीठ लार वण्योडो आळो खोन्थो । म भी आळ कानी नखण लाग्यो । आळ मे तेल री सीसी त्रीम पाउडर काच नग्नपालिस अर लिपस्टिक र अलावा की दूजो जिनमा ई पडी ही । रमस लिपस्टिक उठाव'र बोल्थो—ई नै होठां भाप लगाव लू तो किमोक ख ? लिछमी काई बेवैनी ? सुशीला खासा

हुसियारी सू यात रो रुख रमेस री जोड़ायात कानी कर दियो । रमेस न उयळो कानी मूझ्या । उण दात तिडका दिया—ही ही ही ।

म गौर कर्यो । बी ग चिन्वा और ऊडा हुयग्या हा । कमर रा दरवाजा खुल्यो । बजरग र हाथ मे टूँ ही । उण टूँ स्टूल माथ धर'र दरवाजो ढक लिया । पछ माच माथ बठग्या । सुशीला गिनासा मे चाय घातण लागी । टूँ म भुजिया अर बिस्कुट पारा हा । रमेस री निजर टूँ पर टिकयोडी ही । उण भुजिया सू मुट्टी भरी अर फाको मारता कयो—अ खाली देखण खातर ई है काई ?

—नई ता । बजरग बोल्ह्यो ।

—तो पछ खावो कनी । कदरा ई पड्या है । कोई हाथ घलाव ई कोनी । अर उण फ जो मार लियो ।

सगळा हसण लाग्या ।

रमस बिस्कुट उठाय र सुशीला नै खणावण लाग्या । उण आपरो आधो मू डो टक राट्यो हा । बी र नई नई करता थका ई रमेस बी न आपर हाथ सू बिस्कुट खणाया । बिस्कुट खणाया पछ वा मुळकयो । म्हारी निजर फेर बी र मूकयोड हाडा अर चिन्वा कानी ठरगी ।

पछ बजरग र क्या मू सुशीला अक बिस्कुट रमेस न खणावण खातर उठायो ।

—अरे अरे । करता रमेस बी रा मुरचा पकड लियो अर फेर हसण लाग्यो ।

बी रा चिन्वा और ऊडा हुयग्या ।

सुशीला दूजो बिस्कुट उठाय र म्हार कानी हाथ सम्बो कर्यो । म बोल्ह्यो—म टावर कानी । मतई खा लेसू ।

बजरग रमेस कानी देख र हस्यो । रमस म्हारै कानी दख्या—बी री आख्या म हळकी सी क रीस ही ।

रमेस सुशीला रो मूडो उषाडता कयो—म्हां सू क्या रो घूघटो ।

वा सादी रा पल्ला ठीक कर र माथो ढक र बठगी ।

बी र गोर अर चौकण चहर री चमक मू कमर री रोसणी री सोभा बधगी ।

चाम पिया पछ कमर म मून रा पटाटोप बादळ धिरग्या । कमरो फेर सकडो लागण लाग्या । मैं फेर भीता देखण लाग्या । तणी माथ टग्याडा कपडा गिणतो पग

हिलावण लाग्यो । थोडो ताळ पछ मून सू भचीडा खाय'र उथप्योड मे क्यो—अब आपा न चालणो चाईज ।

रमस बोल्यो—क्यू जल्दी मचाव है थोडो खटाव राख, अबार चाला ।

मनै रीस आयी । वेजा लीचड आदमी है । इया बठ्यो है जाण वाप रो घर हुव । हरामी कठई रा । खुद र तो कोई काम घघा कोनी, पण ई बापड वजरग र ता काम हुवला ई । अगरेजी म एम ए कर रयो है । पढणो भी तो हुवला अगल आदमी नै । पण ओ फटीचर कसक उठण रो नाव नी ले रयो है । आफिस तो मोडो बळ अर भागण रो घणीज ऊतावळ कर । जिया दपतर सू भागण री ऊतावळ कर, बिया ई अठ सू उखड बळ नी । अर गुरुवण्टाल । अब उठ जा । राम थारो भलो करसी ।

मै रमस कानी देख्यो । बी र होठा माथ भुळक ही । मनै बा मिजळाट लागी ।

—आलू रो सीरो कद खणा रया हो—रमस क्यो । बठ सरदारसहर मे थार हाथ रो सीरो खाया हो नी, जा पछ आज ताई आलू र सीर रा दरसन कोनी कर्या ।

मन हसी आवण लागी । हुह ! तो आ बात है । आलू रो सीरो भाव है वेट नै । गोबर क्यू कोनी खाव हरामी । सीरो सुवाद लाग । लाग क्यू कोनी आपर घर सू काई जाव है । फोगट म खावण नै मिल जद तो सुवाद आव ई । जेब सू खरच र खाया असली सुवाद री ठा पड । बो दिन भूलग्या दीछ है । 'उपकार फिल्म म धीगाण धीसर लेयग्यो । साग कन्नू ई हो । रमस ई भरोस हो क फिल्म ना कन्नू ई दिखायला । खासा अलसा मलसा कर्या पण पार कोनी पडी । खुद र गळ म घण्टी बधगी जण अभूजण नाग्या । इण्टरवल ताई दस दफ क्यो हुवला क फिल्म तो सफा रही है । डायरेक्शन पोचो है । गाणा मे तत कोनी । बी री बात मानण नै कोई तयार कोती हो । पण बो आपरी राग बंद कर दे किसी कोल पडी ही । कवाडी कठ ई रो ।

रमस क्यो—देख भायला वजरग थारी सिफारिस बिना काम बगतो कोनी लाग ।

—सुस्ती अ कद-कद कवला । वजरग क्यो ।

—ज रोजीना ई कवण लाग्या तो । वा हसर बोनी ।

—हांs आलू आवै तो बार ई मास है, पण भरोसो राखो रोजीना कोनी कन्नू ।

432
1983

मैं रमेस कानी देख र साचण लाग्यो क ई रा अ चिन्वा भालू रो सीरो खाया तो भरीज कानी, इणन तो सजरी प्लास्टर करवा लेणो चाईज ।

म बी री बगल मे आगळी खुबायी । उण म्हार कानी देख्यो । मै नस सू टुरण खातर कयो । बा फीटाई सू बोल्थो—हाऽऽ अब तो चालणो ई पढसी । आ हलव खातर तो हा भरी कोनी । खर ।

वो ऊभो हुयग्यो । बी र तार मै ई कमर सू बार निकळ्यो । उण आपरी ऊट जिसी साम्बी नस कमर मे घाल र कयो—म्हाने छोडण खातर कोनी चाल ?

मन बजरग रो चहरो साफ निजर आव हा । बा की परेशान हो लखाया । दिमम्बर री ठण्ड म बार निकळण री की कम जची हुधला । पण रमेस री बात र कारण वो बेमनो-सो बार आयो ।

म्हे तीनू बार आयग्या । ठण्डी हवा हाड कपावण लागी । मै मफलर न कस'र काना र बाध लियो ।

थोडी दूर आया पछ मै कयो—अब थे जावो भला ई, कठ ई सरधी मे जुडग्या तो ।

रमेस बोल्थो—नइ नइ थोडी दूर और चाल भायला । म्हे तो तीन मील सू चनाय र आया हा थोडी दूर तो तू ई चाल ।

मनै जूजळ आयी—अर कबाडी ! तू तो तीन मील सू भालू रो सीरो खावण न आयो हुवला, पण इ बापड न ठंडी हवा खावण खातर क्यू धीस है । धन ता टिकट यारा बेचना हा ।

थोडी दूर चाल्या पछ म कयो—अब थे जावो । आ तो धाने ठेठ बीकानर ताइ साग ले जावण री तेवड राखी दीख ।

—रमेस छोड जद जावू नी—बजरग कया । मै अंकर फेर कयो जए आपरी साइकिल पाछी गंगासहर कानी मोडी अर—अच्छा, मै चालू—कय'र अधार म भलाप हुयग्यो ।

—तू सफा रद्दी आदमी है मास्टर ! रमेस रीसा बळता चाल्या ।

—बी न सीया मार र काइ करणा हो ? मै पूछ्यो ।

—तू समझ कोनी—उण आ कय र साथ मारी अर मुळकण लाग्या ।

गोमा मट वन आवताई म्हारा रस्ता फटग्या ।

ठण्ड रा थपड़ा आवतो मै घरा पुग्यो ।

अंक दिन रमेस फेर मिल्यो ।

उण मनै हेलो पाङ्ग्यो । मैं ढबग्यो । म्हार कनै भाय'र पूछ्यो—अदीतवार नै बजरग भायो हो काई ?

—हाऽऽ ।

—साग सुशीला ही काई ?

—हाऽऽ । म्हारी निजर बी र बिब्बा माथ टिकयी ।

उण हसता कंयो—ई बजरगियँ रो काम ठीक है । पली तो म्हार घरा धरणी दिया करतो हो, अब धार घरा आवण लाग्यो । बा छमको जोरदार है ।

—छमको कुण ? मैं पूछ्यो ।

—अरे यार बा ई सुशीला ऽऽ । वो हसण लाग्यो । बी र बिब्बा नै देख'र मनै धिरणा हुवण लागी । सुशीला खातर 'छमको सबद मनै खासा अख'यो । बी रो घटियापणो सामन आयग्यो । हरामी कठ ई रो । दूजा री लुगाया बाबत सोचण म भानै मिल काई है ?

—आ बान ठीक कोनी । म्हार सू रईज्यो कोनी ।

—ई म ठीक व ठीक री काई बात है ।

—यारै मूड आ ओप कोनी । मूड भागँ तो भाभी भाभी कर भर पीठ लार । भाग री बात जाण वूझ र अधूरी छोड दी ।

बो चुप रयो । मैं चाव हो क बी की बोल । इण खातर फर कयो—जे बजरग घारी लुगाई खातर इसी बाता कर तो ?

अबक तीर सागी जगा लाग्यो । उण खारी मीट सू मन दइयो । सडक माथ पूव र बील्यो—यनै बाता धणी आवण लागी दोखै मास्टर ।

पछे बो नाराज हुय'र गया परो । अब जद भी मिलता रुख मिलार बात कोनी करतो । पण ओ सिलमिला घणा दिन कोनी चाल्या । अचाणचक बो राजी हुयग्यो । बी र राजी हुवण रो कारण मे कोनी जाण सक्यो । बस, इतो ई लाग्यो क बी न आ बाता म खासा मजो आया करता । अब कोई बात चालती ता वो घुमा फिरा र सुशीला रो किस्सो बी बात सू जोड'र हस देवतो । वो आ बात पुष्ट करणी चावतो क सुशीला 'चालू' है । बोई लगातार कोसिस कर तो बी नै आपर साग —आ कय'र वो हसता—ही ही ही ।

आ ई दिना बा बजरग न ई भाडण लाग्यो हो । लारल दिना कतू बी नै इसी बाता बतायी जिकी उण बजरग सू सुणी ही । बात पचाया बी रो पट आफर जाव । इण खातर बा रमेस ताई माल पुगाय दियो ।

अब रमस बजरग रो पूरा इतिहास बखानणो सरू कर्यो कै माणक रै भ्रू' इ नीचड बजरगिय सू मुलाकात हुई। आ जद बीकानेर आयो तो रमेस र घरों ठरयो। बा दिना ई नुगर बजरमिय न उण चकदा करवाया। फेर बो बजरग न गाळ्या काढतो—नुगरो है नुगरो। म्हारो तो बात छोड। बी किता मनै छप्पन भोग जीमाया हा। सरदारसहर मे मै माणक र अठ तो जरूर जीमती हो पण दण ता चाय खातर ई कदई पूछ्यो हुव जिका याद कानी। भूख माता कठ ई री।

—तू ई तो कव हो आलू रा सीरो खायो हो। मै बात कुचरी।

—अरे पड्यो कठ हो आलू रो सीरो। बो तो आपर बहनोई खातर बणायो हो। म्हे पूग्या जणा दो क्यार कवा म्हानै ई चखा दिया। मै आ सगळा नै जाणू। धारी तो अवकल निक्कली मास्टर। मसाणां म कठ ई इलायचिया लाध?

बो खासा ताळ ताई बजरग नै गाळ्या काढतो रयो। गाळ्या काढेर धक्कामो जण मनै हुकम दियो—स अब चाय सो पा बाळ। मै बी रै हुकम री तामोल करी।

००

केई दिना बाद री बात।

सिन्ध्या पढगी ही। बो म्हार साग चुन्नीलालजी री दुकान माय चाय पीव हो।

—साळो नाजर है। रमेस कयो।

—की री बात कर है? मै पूछ्यो।

—बजरगिय री।

—थनै काइ ठा?

—ब्याव हुय न तीन बरस हुयग्या। हाल ताई की कोनी हुया। अर ना ई काई उम्मीद है।

—चार ब्याव न भी तो पाच बरस हुयग्या। चार भी तो हाल ताई ऊदरी ई बानी हुई।

—मै तो सम्भळ र चालू। कयर उण आपरी जव सू निरोध री डब्री री डब्री निकाल र णिघायी।

—यो भी सम्भळ र आवती हुवता। मै नी और सुणण र मूड म हो।

—वो सम्भल'र कोनी चाल । रमेस धूव'र बोल्थो—साची कबू, वो नाजर है । लुगाई र काबिल कोनी । पछ वो हसण लाग्यो । बी रा चिब्बा मोर ऊडा दीवण लाग्या ।

रमेस जोर सू हस्यो । में चिमक्यो । पूछ्यो—बाई बात है ? इत्ती जोर सू किया हस है ?

—बस, इया ई ।

—बोई कारण तो हुबला ई ।

—अेक बात याद आयगी रे ।

—बाई ?

—भा जोड़ी किस्ती बेडोळी लाग । सुशीला तो रमेस सक्म री हयणी बाई भर ओ वजरगियो टीगू म्हारज । भा बिलातियो बी न किया सगतो हुबला ?

में रीसा बळनो सोचण लाग्यो—हा, लाडी, तू तो दार्यासिध रो भाई है जाण । घर माला हाड तो कीरतन कर है भर दूजा री नामरदी रा सर्टीफिकेट लोगा नै दिखावतो फिर । कठ ई ओ खुद तो । पण म्हारो बाई लियो । फूट्या लिछमडी रा । बा रोवती फिरला ।

—भा मास्टर, धनै घुमाय लावू । उण आख मार'र क्यो ।

—किन्न चालण रो विचार है ?

—गगासहर ।

—वजरग कन ? में पूछ्यो ।

—ऊ हूऽ बी सू म्हारो बाई काम । कय'र वो सीटी बजावण लाग्यो ।

—तो पछ ?

—सुशीला कनै जाबूला । वो हम्म्यो । बी री हसी म मिजळाट साफ दीख ही । बी री आख्या रा भाव बदळ्य्या ।

—तू जा म्हारो मूड कोनी ।

—डफोलपणो ना कर बठ सुशीला नै छेडसा ।

—भा फालतू बाता म बाई धर्या है ?

—बा मन चाव है र । उण हस'र क्यो ।

—ठीक है । तो तू जा परा । वजरग हुब तो बी न लिछमी कन भेज दिय । में रीसा बळ'र क्यो ।

बात बी री जोडावत सू जुडगी इण खातर उण मनै गाळ बाढी । फेर सडक पर घूकर बोल्हो—धार मे भक्कल नई आणो मास्टर । ई दुनिया रो की तजरबो कर ।

उण आपरो साइकिल रो मूडा गगासहर कानी कर लियो । म्हार कानी देख र मुळक्यो । म्हारी निजर फेर बी र चिच्वा माथ टिकगी । साइकिल पर चड र उण पडल मार्या भर थोडी ताळ पछे म्हारी दोठ सू भतोप हुयग्यो ।

मै सोचतो रयो क ओ पूर रस्त सुशीला र गोर, चीकण भर भरव डील साग दिभागी असलेल करतो रवला । आपरी रगत गति नै तेज करला भर नसा नै बिरया तणाव देवला । फालतू ई सासा नै गरम करला । भर भवक जद मिलसी तो नूवो बात सुणावैला ।

कोई भद्रम्भ री बात कोनी क भवक मिलताई वो आ कव—सुशीला र टावर हूवण आळो है । धन सच्ची कवू मास्टर । ओ टावर म्हारो ई है ।

बी बगत वो फेर हसला । बी रा चिच्वा ओर ऊडा हुय जावला ।

राळा ताखतो अक कुत्तो म्हार कन सू निकळग्यो । डामर री काळी सडक माथ कुत्त री राळा देख र मनै रमेस री बाता याद आवण लागी ।

कुत्तो गयो परो । म्हारी आख्या आग रमेस री बहरो घूमण लाग्यो ।

हत्या

तकिय न हाल ताई मुट्ठ्या म भीष राख्यो है । जदपि अब पला घाळी स्थिति कोनी । जिक तूफान र आवण रो डर हो, वो निक्कल चुक्या है । बी वगत कमर री छात काप'र पडती सो-क लागी । भीता भी हालती सी लागी । तूफान आयो । भीता र साग छात पडगी । मलबो हटा'र फक दियो । अब सब बाता ठीक है । जो बी भी हुवणो हो, हुय चक्यो । बीत्य नै लेय'र चित्ता करणी मूरखता है । मा भी आ ई बात क्व । बी दिन भी मा चित्लाटी-सो मार'र आ ई बात क्यी कै जिको भी हुयग्यो बी माय छूड हाखो । अब करणो काइ है, आ सोचो ।

मा जिकी बात सोची ही बा घणीज खतरनाक ही । मा री बात सुण'र म्हार सगळ डील म कपकपी बडगी । बी भोजनाबड हत्या म मैं सामिल हुवणो कोनी चाव हो । पण म्हार सामिल हुया बिना बा हत्या मुसकल ई नई असम्भव ही कारण कै बा हत्या मन ई करणी ही । किणी दूज री नी खुद री ई । म्हार आपण खून री ई । बी दिन मैं म्हारी आगळ्या कानी देख्यो । नख हा तो सरी, पण घणा लाम्बा कोनी हा । जे म्हारा नख लाम्बा हुवता तो मैं बिना चक्कू छुरी र हत्या कर प्वती । खुद र पेट मे लाम्बा नख खुभा'र वो सो नी बार काढ लावती, जिण न नाजायज री सजा मिलण घाळी ही । बल्कि साची बात तो आ ही क घर आळा री तरफ मू तो बी नै नाजायज री सजा मिल चुकी ही । बारला नै बी बात री ठा ई कोनी ही । घर वो भेद बा नै मालूम नी हुव, ई वास्त स काम चागी छान हुवता हा । हरक बात होळ सी क हुवती । लागतो क बा दिना घर र मम्बरा रा काम जिका बी हत्या काण्ड म सामिल हा घणा सरवा हुयग्या हा । मन सावळ यात्र है क घणी ई दफ जीसा गळो फाडता रवता तो ई बा न बा चीज घण्टा ताइ कानी मिलती । मा ऊच सुर म काम करण खातर कंवती तो ई किणो र कान माथ जू कोनी पालती । पण आ दिना तो हरेक बात सन सू ई समझीजण लागगी ही ।

आखिर खूनी आजारो री तलास सुरू हुई ।

मा अक समझदार नरस सोघ लायी । नरस म्हार कमर मे आयी । उण मव जणा नै कमर सू बार काढ दिया । मैं डरपोडी बकरी दाइ पिलग माथ पी ही । उण म्हारी साडी, पटीकोट समेत, सावळ्या स ऊपर ताच सिरका नी । उण रबड रा

दस्ताना पर राख्या हा । उण म्हार समूच डील न तपास्यो । वा आपरो नीचलो होठ दाता सू दाब'र की सोचण लागी । बी र चहर माथ पसवर रण घायो भर धलोप हुयग्यो । बा चुपचाप बार गयी परो । खूण म ऊभी मा र वन्न जाय'र दबी घावाज म की कयो । मा नस हिलाय र इ बात री हामळ भरी क चाव जिया भी हुव, ओ काम सावळ पतीजणो चाईज । अवदम छान ।

नरस आपर काम म लागगी । बी री गियोडी गोळ्या भर बेपसूतम प्रकारय गया । आखिर उण दो इन्जेक्शन देय र जीत न आपरी मुठ्ठी मे बंद कर ली । भर खासा दिना पछ ठा पडी क मा बी नरस री मुठ्ठी मे सी रो अँव नोट दाब्या हो—होळ सी-क ।

००

लारन दिना रो अँक टुकडो ।

सगळ घर मे म्हारी सगाई री बात चाल रयी ही । सगळा जणा बी री तारीफ रा पुळ बाध रभा हा । बी री नाव हरीश हो । थाडाक दिना पली इजीनियर बण्यो हा । चोखी तिणखा ही । तिणखा र असाबा ऊपरली आमद ई घणी ही । घर रा स मन्बर राजी हा क म्हारी सगाई इस घर म हुय रया है जठ घाराम ई आगम है । सगाई पक्की हुवण सू पली हरीश मन देखणी आव हा । घोडा दिन साग रय'र अँक दूज र सुभाव आदत सू वाक्कि हुवण री इछा म्हार मन मे भी ही ।

घर मे सब सू पली इ रो विरोध मा करयो । पछ जीसा । पण भाईजी बोल्या क ई म काई खराबी है । आपा बाजार सू बरतण भाडा भी तो सावळ देख परख'र खरीना हा । पछ ओ तो पूरी जिनगणी रा सवाल है । इ र पछ ब आपरो रोवणो रोवण लागना क बा र गळ मे खरबी बध्योडी काळी छारी बाध दी जिकी अब च्यार टीगर जिण'र अधबूडी हुयगी है ।

घर म ई बात री मरगम्मी केई दिना ताई रयी । अत पत हरीश आयो । बा स्कूटर चलाणा जाण हो । ई सहर मे आवता ई बी आपर भायल र घरा गया । वठ सू स्कूटर माग'र लायो । पछ घरां पूग्यो । घर म बी रो चाखो आव आदर हुयो । सिझ्या हुवताई मैं बण ठण र तयार हुयगी । जीमण रो यौरा काढ्यो जणा हरीश वाल्यो क पाछा आय र जीमसा । बी मन स्कूटर माथ बठाय र घुमावण खातर लेयगो । मैं स्कूटर माथ पली दफ बठी ही । मन झिझक महसूस हुय रया ही । अँक अणजाण आदमी रो डील परस । अपरिचय री खाई बीच म ही, पण तो ई मैं म्हार दोनू हाथा सू हरीश री कमर वस र झाल ली । डील मे रुवाळी भरीजगी । गाला

माथे लाल रंग पुतग्यो । हारा तेज वायरा केसा री लटां नै लापरवाही मू उडा रैया हा । हरीश आपरी नस लार घुमाय'र घडी घडी मनै देखतो । जिता दिन हरीश अठ रयो, ओ सिलसिलो चालतो रयो । बी रो स्कूटर रात नै आलीसान होटल रै आग ठरतो ।

होटल रो कमरो । अकात । हरीश री आख्यां मे भर्योडी भूख । म्हारो विरोध । नई हराश नई आ बात ठीक कोनी । हरीश, नई ई ई 55 । मैं बी री बापा सू छूटण री कोसीस करती कैया—आ बात गळत है ।

बी हस्या । आपरा तपता हाठ म्हार गाला पर चेप र बाल्यो—ई दुनिया मे को गळत कोनी । आज नई तां काल ओ सब तो हुवणो ई है । जिको हुवणा है, बी म सकावड क्यू ?

पछे बी री बापां रा घेरा सुकडीजता । मैं बा घेरा म फसती जावती ।

हरेक र्फ आई बात हुवती । हरीश म्हारो साडी रो पल्सो आपरी मुट्ठ्या मे कस'र पाल लेवतो । पछ बी री जिव आय हार'र मे सण्डल खोल'र पिलग कानी जावती परी । म्हारी आंटयो आग दिनुग री टम छात माथ ऊम र देण्याडा ब धीठाव पसरण लागता जिका म कबूतर खूबतरी दाणा चुग्या करता हा । कबूतर कबूतरी सू चूच मिलावतो अर पख फडफडाय'र बी र ऊपर घड जावतो । पछ कूद'र पाछो नीच उतर आवतो अर कबूतरी सू फेर चूच मिलावण लागतो । आ द्यर मनै रुंवाळी सी छट जावती ।

हरीश गया परो । उण व्याव करण सू साफ इनकार कर दियो । उण कागड मे लिख्यो क बी न बी ए पास छारी चाईज । अर मैं फक्त हामर सकण्डरी पास ही ।

७७

लारल दिनां रो जेठ और टुकड़ा

जेक दफे समूचै घर मे मुडदानगी वापरगी । म्हारै खातर कोई हुना छोरा सिलाजीजणो सरू हुयो । इणो बीच मैं खुद सू डरण लागगी । महीनो पूरो बीतग्यो । दिन ऊपर चढण लाग्या तो मां रो सक् सूब भरी निजर म्हार कानी उठण लागी । की न की पूछणो चाह'र भी बा की कापी पूछ सकी । अर फेर जेक दिन बिना की घतायां ई सो खुनग्या ।

मनै घान री बास आवण लागो । मैं लुक छिप'र जूल्हे री राख फारण लागी । नीबू या कैरी खावण री इच्छा हुवती । बी दिन जीमनो बगत टपको आवण

लागी । उसकी रोक्कण गी बोसीस करी तो बा और जोर सू घायी । उठ'र नाळी बन दीडी । गोडा म मायो घाल'र उवकी करी । उठी तो लघायो क लार काई ऊभो है । नस घुमाय'र देख्यो—साम मा ऊभी ही । म्हार चहर रो रग उढायो । मा रो आख्या मे ऊग्योडो सवाल सजुत लाघताई अक पुग्ना रूप धारण कर लियो । म्हारी चोटी पण्ड'र मा मन घीस'र कमर म लेयगी । पिलग माय धक्को दय'र पूछ्यो—साची साची बता, काई बात है ?

बात जिकी भी ही, मैं साफ साफ कह 'हायी । मा र पगा हेठ सू धरती खिसकगी । बा आभो फाडू आवाज म बाली—कुळनासण हरामजादी । घारा अ ई डोल हा काई अ ई काम करण खातर बी घूडउड्य साम घूमण फिरण री छुट दी ही काई ? नाक बटवा दी रण्डार । इसो ई नसा चढ़्या हा तो । आग री बात बेजाई भूडी ही ।

मैं अक मिनट ई मा रो भासण कोनी सुणणो चाव ही, पण सुणणो पड रया हो ।

तडाक ! जेक घण्ट । पछ अक धक्को । पछ अक सताड । मूडो काळो कइया है तो अब धुपण रो कोनी । बठी बठी रा करमा न । पतो नी, किस पापा रो फळ भुगतणो पड रया है ।

पाप मा कोनी कइया । पाप तो मैं करया हो । मन पदा ई नई हुवणो चाईजतो । पलो पाप तो ओ ई हो क छोरी हुय र भी जीवती रयी । दूजा-घर आळा रा तिरस्कार सहन कर र ई बडी हुवती गयी । तीजो—घर रो काम-काज सम्माळ र मा री गाळ्या खावता थका ई हायर सकण्डरी पास करली । सायद बी ए ई कर लेवती । पण आग पढण ई कानी दी । हुह ! हायर सकण्डरी करली, आ ई घणी है । अठ छोरया न पण र किसी हूण्ड्या नभावणी है । चौथो—मैं जवान हुयगी । पाचवो छट्टा पछ म सोचणो बन्द कर दियो ।

मा गयी परो ।

००

लारल दिना रो जेक और टुकडो ।

जिको नई हुवणो चाईजतो बा काम हुयगो । गळत काम न लेय र समूच घर म अक अजीब सो माहौल पदा हुयग्यो । घर मे आयोडो भूचाळ देख र मैं सोच्यो क सायद ई दुनिया मे पली दफ मै ई ओ गळत काम करया है । ई खातर पूरो घर खूनी आजार री तलास म निक्कल्यो । मैं भी खूनी आजार इस्तमाल करण खातर छटपटावण लागी । डर ता हो, पण मजबूरी ही । अपराध करया पछ आदमी मर

घोड़ी ई जाव । सजा रो डर हव, पण जीवण री हूस भी तो बाकी रैव ई है । जीवण रो मोह कद छोड़ीज ? कुण छोड सक है ?

कमर म लटकत कलण्डर नै, जिण मे अेक टाबर मूड म आगळी घाल्या मुळक है, फाड'र फैंक नाखण री कल्पना में करी । केई दफ पिलग सू उठ'र भीत ताई पूगी । कलण्डर नै, जिका खील माथ सटकतो हो, केई दफ उतार्यो । पछ बी नै मसळ'र या टुकडा टुकडा कर'र फकण री इछा हुई । पण नी जाण क्यू, इया करती बगत हाथ काप जाया करता । आखिर हिम्मत कर'र अक् दिन में बी कलण्डर न फाड फैंक्यो । बी रा टुकडा टुकडा कर'र बार फैंकती बगत डर सो लाग्यो ।

खून घणा बह्या । कमजारी आयगी घाप'र । चालण फिरण री सगती ई कोनी रयी । टानिक सरू हुया । छोटोडो भाई दवाया लावता । इ दफ टानिक री जिकी सीसी बी लाया हो बी री डट एक्सपायर हुयाडी ही । सीसी खाल्या पछ आ बात ध्यान म आयी । मैं बी न पाछो भेज्या । बो दुकानदार कनै जाय र पाछा आया । दुकानदार सीसी बदली कोनी । उग क्यो—या सीसी री सील क्यू ताडी ? जे सील नइ तोडता तो मैं इ नै जरूर बदल देवतो । पण अब तो ।

मनै लखायो क किणी म्हार गाल माथ कसर थप्पड मार्यो हव । टूट्योडी सील आळी सीसी कोनी बदलीज सक तो पछ म्हारो काई हुवला ? मैं तो म्हारो । मैं ई सू आग री कल्पना कानी करणी चाधू । सिसक'र तनिय मे मूडो लुकाय लेवू । रीस भाव जण मुड्ड्या भीच'र तनिया मसळण लागू ।

मैं खून सू भर्याडी पाटी बदळू । पतो नी, थाडा-सो-क काम क'र्या पछ इत्ती हाफण क्यू लागू । निस्त सी हुय र पिलग माथ पड जावू । कमर री छात कानी दपू । पछ भीता कानी । की नी हिल रया है । सगळी चीजा घापरी जगा स्थिर है । पण अघाणचक हवा तेजी सू चालण लाग । कमर री छिडक्या भचभेडीज । मनै लखाव क फाड'र फैंकयोड कलण्डर रा टुकडा हवा र साग उड र कमर म आयग्या है । व टुकडा आपोआप जुड'र आजू बी कलण्डर रो रूप धार लेव । मूड म आगळी दाव्या बो टीगर मुळक रया है ।

नइ नइ धा नी हुय सक । कयूक मैं खुद म्हार ई हाथा सू बी कलण्डर रा टुकडा-टुकडा कर'र गळी मे बगाया हा ।

म्हारो सासा भरोज जाव । मैं तनिय मे मूडो लुकाय र ओजू सिमकण सागू ।

सुल् योड़ा

दिन ऊग्या । पूर बास माथ तावडो फलण लाग्यो । बास रो प्रस्तित्व साक दीखण लाग्यो । दोनू कानी कच्चा घर । बीच र रस्त सू रेलगाडी निकळ्या कर । रेल री पटड्या सू थोडी दूर तीन चार फुट ऊंची भीत बण्याडी है । भीत पछ आउटर सिगल है । इन्ल सू आवण आळी गाडी अठ रुकै । बिना टिकट चालणिया अठ उतर जाव । टी टी भी आपरो हिसाब कर लेव ।

फत्तू भीत माथ वट्यो बीडी पीवतो हो । बीरा केस सूखी घास दाई जिड्योडा हा । दाकी वध्योडी ही । कपडा मला कच्च हा । बा कई दिना सू हाया फोनी हो । बो भीत माथ वट्यो कच्च घरा न देखतो हो । घरा र भाग माचा बिछ्याडा हा । माचा माथ फाट्योडा बिछावणा हा । बा बिछावणा माथ मूत रा बगदा हा । कई घरा भाग माचा ऊभा कट्याडा हा । बा र लार लुगाया हावती ही—पाछू कपडा पर'र । सडक र किनार लाग्योड बिजळी र बम्भ माथ एक प्लट लाग्याडी ही । बी पर लिहयाडा हो—थोडा टाबर घणो सुख घणा टाबर घणो दुख ।

फत्तू न विणी हेतो मारयो । बी चिमक र देखयो । सामन मगलू ऊभो हो । बी र लार मोडियो हो । तीनू जणा चाय पीवण री सोची । फत्तू भीत सू नीच उतरगयो ।

बास में छोरा री हो-हा सरू हुयणी । वात-बात माथ गाळ्या । घणीसी क लुगाया सफाई करण खातर गयी परी ही । भगिया रो बास ठडो सा क दीखण लाग्यो ।

तावडा धीर धीर चडण लाग्यो ।

फत्तू आपरी पेटी लेव र घर सू निकळ्यो । आपरी जगा पर घाय र बठगयो । कोमट माथ भीड बघण लागी । उण आपरी पेटी छोली । पालिस री टाया गात्री । बस र केसा माथ लाग्याडी धूड साफ करी । अक मला सा क पूर पाड'र बठण री जगा बुहारी । बो आट्का न उडीवण लाग्या ।

अंत मादमी घाय । बी र जूता र पालिस कट्या पछ बो आपरी आदन र मूत्रव बोल्या — श्रीम लगावू साब ?

-नई ।

-त्रीम लगाया जूता काच दाई चमकला ।

-कित्ता पीसा दू ?

-बीस ।

बो आदमी पत्र पीसा फैंक'र चालतो बण्यो ।

अक छोरी चप्पल ठीक करावण नै आयी । बी र कनै सू अक छोरो निकळ्यो, मा कय'र-नूवी चप्पल खरीद लै । तू कब ता मै दिराय दू ।

-थारी मा नै दिराय द, बापडी डोकरी उबराणी घूमती हुवली-छोरी बोली ।

फत्तू चप्पल ठीक करतो बील्यो-अ छोरा सफा बिगडल हुवै अवत कठई रा ।

छोरी मू डो मचकोड्यो । बोली कोनी ।

बि नै साग सब्जी बेचणिया र गाढा कानी सुरफुराट हुवण लागी । अक पुलिस आळो सगळा जणा न धमकावतो आय रया हो । जिक गाड मायली जिकी बीज चोखी लामती, उठा'र आपर थल में घाल सेवतो । कोई बी चप्पड करतो तो बो आट्या काठ र कवतो-घणी टैं टैं ना कर । साळ रो चलाण भर दू ला । कचडी रा चक्कर लगावत लगावत चपला रा तळिया घसीच जावला ।

पुलिस आळो फत्तू कनै आयो । बो गुरा'र बोल्यो-अरे कतिया, पालिस कर ।

फत्तू बी र काळ जूता माथ जम्योडी धूड साफ करण लाग्यो । पालिस री डब्बी खोली । पुलिस आळ नस झुकाम'र नीच देख्यो । बिल्सी मार्का पालिस देख र बी रा पारो गरम हुयग्यो । उण गाळ काडी-मादर म्हार साग ई चारसीबीसी करै चरी पालिस सगा । कतिय बीन गाळ्या काडी-मन ही मन माय । बिल्की मार्का पालिस री डब्बी ठक'र चरी री डब्बी काडी । पछ त्रीम लगाय'र जूता चमकाया । पुलिस आळो खाना हुयग्यो । फूटी कोडी ई कोनी दी बापड नै । फत्तू बोल्यो-हुह ! हद हुयगी बेईमानी री ! स लुच्चा है । पुलिसियो कुतो - !

अक छोरी सण्डल र पालिस करवा र गयी । मगतू बोल्यो-कतिया, तै की देख्यो ?

-काई ?

-मा छारी स्वट र नीच चट्टी पर राखी ही ।

—चुप साळा !

—सच्ची कैवू मजाक कीनी कहूँ ।

—हाऽऽ यार, बिलकुल साची है आ बात । मोडिय चासा लिया ।

—घत् साळा ! कूह बोल ! खा थारी मा री सोमघ !

मोडियो घर मगतू खीं खीं कर र हसण लाग्या ।

होटल र आग लाग्योड पास्टर नै प्खे र फत्तू री आख्या आग फागली री मूरत नाचण लागी । फागली र जोवन री याद कर र बीन झुरझुरी सी आयगी । धी सफीय साग फागली र घरा गयो हो । सफीय घर फागली र साग खावण पोवण री वाता सगळ बास म हुव । सफीय फत्तू नै 'बामशास्त्र' री बाता बसायी । चौरासी आसणा रा नाव गिणाया । 'यार यार आसणा रा यार यार मजा !

फत्तू नै लाग्या क बो मोटयार हुयग्यो है !

००

ब तीनू चाय पी'र बार निकळ्या ।

सिफ्या हुया पछ ज्वारो इवाईज उतर, जाण मोमबत्ती सू मोम पिघळ । अंधार मे डूब्योड घरा आग माचा बिछ जाव । साग नसड्या झुकाया बोड्या फूकवा कर । मायन लुगाया किणी न सलटावती हुव । पेट भरण रो अंक धधो ओ भी है—आ लोग कन ।

पूर बास रो सरणाटा टूट जाव । धडधडावती मालगाडी री कक्क आवाज सुण र लोग चिमक जाव ।

अंक आदमी घर सू निकळया । चार पाच कुत्ता भी भी करण लाग्या । माचा माघ बठय लागा न लाग्यो क ब सगळा रेल री पटड्या माघ सूता है । धडधडावती मालगाड्या वा न किवर'र निकळ जाव । टीगर रोव पण कोई कोनी सुण ।

फत्तू फागली र घरा जावतो हों । रस्त म मोडियो मिलग्यो । इत्त म सफीयो आवतो दिख्यो । ब दोनू जण बच र निकळण री सोचो । पण सफीय बानें हेलो पाड्यो ! । ब ठरग्या ।

—कठ जावो हा ? सफीय पूछयो ।

—बस इनें बिन घूमा हों । फत्तू बोल्यो ।

—मूठ बोल साळा ! सच्ची बता, कठ जाव है ?

—फागली बने । मंगतू बोल्हो ।

सडाक् ।

सफीय फत्तू रं थण्ड मार्या । बोन्यो—बीं राड नने गयो तो मर जावला । गरमी रो बीमारी है बींर । बा रोग फराव । कदर्ई मोको मिल्यो तो साळी र चक्क मार देवला ।

फतिये गौर सू देखो । सफीय म इत्ता वदळाव ?

बीन लाग्यो कै सफीयो कमजोर हुयम्यो है ।

सफीयो गयो परो । वो धीर धीर चानतो हो । बी री टागा छीदी पडती ही । फत्तू सोच्यो क भव ओ तो गयो काम मू । बी री आन्या भाग वो सीन आय्यो जद सफीयो फागली न बाया मे ज्ञात्या बीरा बुक्का सेवतो हो ।

—हुंह ! बदमास साळो । फत्तू बोन्यो—खुद तो धूड खावतो-खावतो बीमार हुयग्यो भर बेडा भव दूसरा नै उपदेस देव ।

फत्तू बीडी रो टोटो फक्'र दूजी बीडी सिळगायी ।

वो बोल्हो—तू चानला ?

—नई ! मंगतू बोल्हो ।

—तो जा मर । म तो जावला ।

फत्तू फागली र घर कानी जावण लाग्यो ।

हा ५, ओ ईज हो फागली रो मोहला । घरों सू निकळती नाळ्यो नाळ्या र पाणी सू वण्णाडा कादो काद म बिलबिलावता कीडा घरा र पाखानां री बदवू भीता र कन धूडो च्चरा मल रा दिगला काद मे मूण्डो भर्याडा सूपर ।

फत्तू जावतो हो । रस्त म चपली मिलगी । उण चपनी नै पूछ्यो—चपा ५५ फागली घर है काई ?

—ही ५५ ।

—तू कठ जाव है ?

—दवाई लावण नै । फागली री तबीयत खराब है । कैय'र चपली टुरगी ।

फत्तू फागली रं घरा पूग्यो ।

फुण है रे । बूढ पूछ्यो ।

म हू फत्तियो ।

—अर फत्तिया तू निया आयो ?

-मुण्यो क फागली बीमार है बी रो हाल पूछण नै भायो हू । अब बी री तबियत किया है ?

-हाल तो भीत खराब है ।

-काइ हूयो बी र ? फागली कानी इसारो कर'र पूछ्यो -। डोकरो चुप

फत्त बठ बठग्यो । पाडीव ताल में सगळो भेद बी री समझ मे आयग्यो । फागली र खून मे नाळो छूट रयो हो । बीरा कपडा खून स खराब हुवता हा ।

वा बोली- बापूऽ सू भाय जा मैं कपडा ठीक करलू ।

फत्त ऊभो हुयग्यो । बोल्या-भच्छ्या, अब मैं चालू ।

-आवतो जावतो रया कर र फतिया । डोकर कयो ।

धर सू बार निकळती बगत बीन डोकर री घासी री आवाज मुणीजी-खो खो अक्खों ।

ओफ्फो ! घासी ! भीत री सूचक घासी ! मूण्ड सू निनळतो कफ ! कफ मे खून ! खून मे काळा घब्बा !

फत्त धर सू बार आयग्यो पण उण र काना मे घासी री आवाज हाल ताई पूज ही-खः खो अक्खो !

बी नै लाग्यो क ओ पूरो मोहल्लो घास है । ई माहल्ल र मूड सू कफ पड है । कफ मे खून है । खून मे काळा घब्बा है !

फत्त न ई घासी आवण लागी-अक्खों अक्खो अक्खा ॥

घणा कोनी चालै

दरयसल अब तो वो इत्ती उषपाळ लागण लाग्यो कै वी र साग पांच-सात मिट गुजारण रो इछा भी कोनी हुवती । जठ ताई पार पडती, मै वी सू बचण रो कोसीस करतो । रस्त मे कठई दिख आवतो तो मै वी सू निजर बचा र निकळण रो कोसीस करतो । इण र बावजूद भी वो आपरो चीलख दीठ सू म्हारो लारो करता प्रर धीगाण ई साग हुवण खातर तडफा तोडतो । बी बगत मै किणी जरूरी प्रर प्राइवेट काम रो ओळाव लेय र बी सू पिंड छुडावतो, कारण क बी री अकारण जाता मानसिक बलात्कार रो स्थितिमा पदा करण लागती ।

आज तो मै खुद अचूम्भ मे हू कै ई जाहिल घादमी साग इत्ता दिन किंया वाट लिया ? किंया घटा लग वी री बेहूदी हरकता चुपचाप सहन करतो रया ? किंया बी 'चाती नै आय पावतो रयो ?

सावळ सोचू तो याद आव कै मामूली ढग सू हुयोडी मुलाकात वी री सन्नियता र कारण ई इत्ती भाग भयी ही !

जद बी पली दफ मिल्यो हो उण खासा विनम्र ढग सू बुन र नमस्कार कर्यो प्रर मुळक री जाजम विछाय दी । बी दिन बी री मुळक की सावणी लागी ही । पण अब तो बी नै मुळवता देख न भर्न झाल आव । इच्छा हुव क चप्पल खोल र बी र मूड मायै गिण र पूरी इग्यार मारू । बी रा दात किता पीळा प्रर सुगला है । दखताई उधकी आव । बी री जोडायत आपर होठा माप बी रो हेत किंया बरदास करती हुवैली !

बी सू दूजी मुलाकात स-जीमण्डी मे हुई । उण ई हेले पाड या ।

—काई खरीद रया हो ? उण म्हार बन आय'र पूछ्या ।

—वस ओ ई साग पात ।

—चालो, चाय पी लेवा ।

—साग पात खरीद नियो या ? मै घमेली बात पूछी ।

—नई । अबार तो इन्ने पग घर्या ई हो क आप दिखग्या ।

—म्हार खयाल सू आपा पला सव्जी लेवा ।

—हां S S, ओ ई ठीक रैमी । उण मुळक र म्हाण कानी ग्यो ।

दो सब्जी खरीदण लाग्यो । आलू, काग टमाटर अर मटर आद तुलवाया पछ उण आपरी जेब मे हाथ घाल्यो । अक रिपियो काढ'र दूकानदार न पूछ्यो क कित्ता पीसा हुया ? दूकानदार नयो—पूणी दा रिपिया ।

—है ? उण पली तो सब्जी आळ कानी देया अर पछ म्हार कानी । सब्जी रो थलो साइकल पर लटका'र मनै कयो—ओ तो चोखो हुयो क आप मिसग्या, नई तो आज इज्जत रा टका बटीज जावता । तुलवायोहो साग पाछो हाखणो पढतो ।

—क्यू काई हुयो ?

—अक रिपियो तो आप री जेब म हुवला ई । अकर दिया देखाण आपा बाद म हिसाब कर लेसा ।

मै नई जावता यकाई अक रिपियो काढ र बी न दियो । सब्जीमण्डी सू निकळ'र म्हे सडक माथ आयग्या ।

—अच्छमा, चालू । मै कथो ।

—मावो चावडी रो गुटको तो ल लेबा ।

मै बी न गौर सू देख्यो । अब मन बी पर आळ आयी । आ हसियारी है या नीचता ? जब मे साग खरीदण सारू तो पूरा पीसा हा कोनी अर अब चाय री मनवार कर रयो है ? सीध ढग मू आ क्यू कोनी बब—भाई साब ! चाय पावो नी, बायडा मर रयो ह ।

बी बगत मनै लाग्यो क ओ भादमी सोळ आना बेसरम है । फीटाइ री हद हुया कर ।

चाय पाया पली जिकी बाता हुई बा सू उण आ जाणकारी बी क बा कवितावा कहाणिया लिख है । उण आ भी कयी क बो अक दिन म्हार घर आपर आपरी कहाणी सुणावणी चाव ।

—जरूर जरूर आपरी कहाणी जरूर सुनसा । आप बगत निकाल र आ जाया । मै शिष्टता र नात कयो ।

—मन तो बढत ई बगत है । बस आपन कणी तकनीफ नई हुब इसा बगत बतावो । फेर म्हार कानी देख र आपरा पीछा-मट्ट दात दिखाय दिया—ही ही ही !

अर दूज दिन बो घर आ घमकयो । मै बी री कहाणी सुनी अर तारीफ करी । हालाकि कहाणी म खाम्या ही । एण भादमी रो सुभाव मिजाज जाण्या बिना, बिना सघ पिछाण र मूड देखी बात कयोग्या कर है, बा ई मै करी । बी बगत मनै आ काइ ठा ही क म्हारी कूडी तारीफ मू बी रा हौसला इत्ता बध जावला ।

अब बी र आवण रो सिसिलो बघतो गयो । वो बिना बुलाया बगत-बवगत आ घमकतो । सामल र मूड री चिन्ता दर मे ई कोनी करता । आगलो उथप'र मर जावो भलाई बी री भा सू । कहाणी सुणाया पछ वो अक वात जरूर पूछतो—ह हे तो किसीक लागी आपनै आ कहाणी ?

—बस, ठीक है । मैं उबासी लेय'र कंबतो । मन मे रीसा बलतो बी नै गाळ्या काढतो—हुह ! यधो कठ ई रो ! हाल आ ई ठा कोनी व जे रचना आछी हुव तो पढ़णियो बिना पूछ्या ई तारीफ कर देव । जे थनै चुप्पी रो मतलब मालूम नई हुव तो सुण—चुप्पी रो मतलब हुव व थारी आ रचना सफा पीची है । बौडम है ! योन अब काइ कव ?

—आ कहाणी च्यार पत्रिकावा सू नामजूर हुयोडी है । उण आपरी कहाणी री तारीफ खुद ई कर दी ।

म्हार मन मे आयी कं पूछू—क्यू भायला ! हाल ई ठा कोनी पडी काइ क आ कहाणी किसीक है । हालाकि आ बात मैं खुद जानतो हो व खाली छपणो ई किणी रचना री श्रेष्ठता री निसाणी कोनी हुया कर । पण जिकी पत्रिकावा मे बी री रचनावा छप्पा करती ही, वा री साहित्य सू की खास लेणो-देणो कोनी हो ।

—आज इण न पाचवी दफ पोस्ट कर रयो हू । वो क्या गयो आप कनै बीस पीसा रा टिकट हुव तो अकर उधार देबो देखाणी आ क्या पछ उण आपरा पीळा दात दिखाय र कमर म बढबू भर दी । वो फेर बोल्थो—बिया तो मैं महिन र महिन बीस रिपिया री टिकटा खरीदू पण महिन र सारल दिना मे सो पोस्टेज खूट जाव । आपनै थोड़ी तकलीफ तो हुवला, पण । मैं बी न बीस पीसा रा टिकट दिया ।

पछ अक दिन बाजार मे लिफाफो खरीदण खातर पाच पीसा माग्या । बी दिन बीस पीसा री टिकटा बी बन ही । बी नै पाच पीसा देवतो बगत मन लयायो क आपा र अठ नूवा लेखका री आर्थिक हालत खासा माडी है ।

अक दफ वो आपरी लुगाई री बीमारी री बात कय र म्हार कनै सू बीस रिपिया लेयग्यो । थोडा दिन आडा घाल र उण टीगर री बीमारी री बात कय र दस रिपिया और लिया । पाच अकर फेर लेयग्यो ।

आज साचू तो लखाव क आ ई कारणा सू वो मनै इत्तो उथपावू भर चाती लागण लाग्यो हो । बी री सरल सू बचण री इच्छा उपजण रो आधार आ वाता ऊपर ही हा ।

या अरु तारीय त घाया धर नीम रिविया क्षतावर बांधा—बिना ता घावर म्हाण हाव उठला नाही पण ता त घावन रिविया म्भ रया हू। मातू क त जमरा हुमा मा पर मांग तमू। जाणू ॥ म थ इनकार ता करा वनी। पर रा म बात है।

—हा ज घा ता है ॥ म नीम रिविया बांधो दगडा हैया। त त मा म्भ क घा वमरात पर रो बात म भाड म ज रिविया पाछा जब म नद घात मर।

उण तात रिविया म्हाण घाव करूया। मै जमरा मू बा न जव र हवात कर र नमरा मांग सी धर मर म बा त गाळ काडा।

—घाव पनीन रिविया निया हा ॥ मै बा न हिमाव या निरावणा पात्या। तात म्भ र पात न भूत ॥ जाव इन ग्यातर।

—पनीम ? या बी तिमर क बाल्या—मै ता बटा तीस म मात है। पण थ पाव रिविया ग्यातर तड थोम बायमा ? पण ता इ मै म्हारी डापरी दग तमू। याही पात रिविया रा वाद माजता। पाव रिविया मू पार भूय घाव वानी धर म तगपनि वणू बाता। मग्जी घाव त त लिया।

घाडी ताळ ता म्हाण बिच मून रा डरा बाजता रया। मै पावणा हा क बा उठ र जाव परा। अ पात ता शीट म पात इ निया। डापरी दगसी बावहा। जाणू मर म जमा कराया हा जिरा लव्हा कर्वाडी साधमी।

—बाव वानी पावा वाई ? उण पन मू वान कुपणा वया।

—निगया जब म है। आज ता पारा तरफ मू हुय जाव। म बी र ई डोळ रा वणन रा बाताम करता वया।

—तिगया रा वाद ? महीन भर मरा जद अब नि हाव बाव। घाव ता था वन तांग रिविया एकट्टा हुयगा। एकट्टा गत ता यात्र भायना बिच इ सलटा दिया करा। उण पन जब म घात र नय मू दात कुचरणा सन कर निया।

जो ॥ तो हुमी बायी क साळ री वत्तीसी भाव फार र चरू अर ! उघार नियाहा पीसा घाव ता व एकट्टा हुय जाव। लवती वगत घा वानी सापो क दगनिया घापर वजट म कटीनी कर र द रया है।

—अव हत्ता काळा ना करा। पय र बो मुळकण लाग्या। म बी ने घाव पायो अर हक्तीम गाळ या चाटी।

अज म बी मू वचन री कोसीस वरण लाग्या। अर दा दफ ह्य व्यवहार मू बा न समभावण री कोसीस वरी। पण उण पाडो परउणी वानी छोडी। जद भी बावना घटा ताई बार वगता। म्हारी जोडावत तवात बी र भावण म् परमान

हुवण लागती । वा बी रँ गया पछ बी नै बोरिंग मशीन बननी । कणाई बी न बम्बई आळो चाती कवती । केई दफ बा बडबडाट यारो करती । पण तो ई वो भाई टस सू मम कोनी हुतो । केई दफ तीनू टावर आय'र धुम्मम कण लागता तो ई मै वानै बरजतो कोनी । साचतो-सायद आ सू तग ह्यर ई वो उखड बल तो चाखा । पण वो असली चीकणो घडो हो । टीगरा रो ऊधम मू वा तो कोनी उथप्यो म जस्ट तग आयग्यो । मै टीगरा न नडक'र वार वाट्या । ई पर गो बोल्हो—टावरा पर रीस नई करणी चाईज भाई साब । टावर रोळा रप्पा नई करसी तो किंसा आपा करसा ? चचळता टावरा रो स्वाभाविक गुण है ।

म भुसळीज'र राख हुयग्यो । बी न गाल कानी । थार ई बालमनोविज्ञान रो ऐसी कम तसी । चचळता तो टावरा रो गुण है । ठीक है पण मरे ओ हुरामी, थारी आ आदत किस मनोविज्ञान म आव है । चाती हुवणो किंसे गुण है ।

बी र चाती हुवण मू जाडायत इसी उथपी क जेक दिन उण मिरचा रो थली कमर मे लाय र षडकावणी सुरू कर दी । भाक छी भाक् छी ।

मै जेब सू रुमाल काढ र आप मर नाक सू ववतो पाणी पूछ्यो । वो छिडकी कनै जाय र नाक सिणक'र पाछो म्हार कन आय'र बठग्यो । जोडायत खुद छीका खावती बार आगण म गयी परी ।

बी नै चाय पा न रवाना करया । घर आयोड आदमी न चाय पावण म की हरज कोनी । आ तो मामूली बात है । मरू म मै इणन चाय पाया ई करतो हा । कणाई-कणाई बिस्कुट ई छणावतो । आ कोइ अहसान कानी हो । बी पन दया भी कोनी ही । आ तो आज र जमान रो मामूली रीत सी क है । दो घडी साग बठ र बाता करण रो बगत निकल जाव । पण जद कोई घरा खाली चाय पीवण खातर ई भावण लाग अर चाय पी'र वाग करण रो ठेको यारो ले सब तद बी सू वचण रो सोचणी ई पड । चाय पावणी सारी वार हुवणो दारा । इणी वजह सू बी रो सूरत देखताई म्हार माथ मे हलको हलका दरद हुवण लागता । जद वा कनै आय'र बठता तो दरद और बघण लागता । वो आपरी पीळी वत्तीमी खोलता तो पूरा कमरा उदबू सू भरतो लखावतो ।

और तो और वो गरमी म कपड रा जूता पर्या करतो । माजा परणा बी रो आदत र छिलाफ हा । वो सगळ सहर रो घूड छान'र जद म्हार कन उखटतो अर आपरा जूता खोल र कनै बठता, बी बगत उदबू पसर जावती म्हार च्याप्पर । केई दफ जी मे आवती क ण न बवू—कविता कहाणी मू जरूरी हावणा । उदबू अर सुगंध मे परक करणो जरूरी ह ।

अंक दिन तो म गिष्टाचार री सीवा भाग ई हाखी । बी न क्यो—भायला !
धारा पग बदलू मार रया है । हावणघर मे जाय'र पग घाले ।

वो चुपचाप हावण घर कानी गयो परो । बी र गया पछ म सोची क ज
उण हावणो सरू कर दियो तो ? हाया पछे कपडा मांगसी । पर्या पछ वा नै
आपरा ई समझ लेसी । चीज लेय र भूल जावणो तो बी री आदत है ।

वो पग धोर पाछो आयो भर मुळ'र आपरी जेव म हाय घाल्यो—अंक
नूवी कहाणी लिखी है । मुणला तो ठीक रसी । भर म्हार हा या ना क्या पला ई
कहाणी पढ़णी सरू कर दी ।

७७

बी री आ हरकतो सू खाली मै ई उषप्या हावू आ बात कानी । बी सू
मिलण आळो हरेक आदमी बी री सूरत देखताई बी सू बचण री कोसीस करतो ।
वा सू हुखी हुयोडा जद म्हे मिलता तो बी री गरमीजूदगी म बी री बात करता ।
क ओ घर घर धूड खावतो क्यू फिर ? ई न सरम लाज आव है या नई । ई
आदमी तो घणाई देट्या पण इसो निसरखा तो कोई कोनी । ई ई तर जीवण सू
तो चाखा है क ओ आत्मघात कर लव ।

आ ई दिना म बी सू लारो छुटावण खातर बिना सांग-बूछ री बात करण
लाया । वो खेत री कवतो, मै खल री मुणतो ।

—भायला भीत मुसीबत म हू ।

—और आ दिना किसी कहाणी लिखी ?

—बीसक रिपिया हुव तो देवो नी । छोरो बीमार है ।

—मै सुण्यो क थारी कवितावा आनाशवाणी सू आयी ही ।

—भगवान री सौगंध, छोरो बीमार है ।

—थारी कहाणी कठ छप रयी है ?

—बीस नई ता दस रो ई जुगाड कर बा ता म र हुसी ।

—आजकाल ये गोष्ठिया मे कोनी दिखो ।

—भायला ! वो जेकदम दीन हुय जाव ।

—मै थोडो जल्दी म हू । आपा फेर मिलसा ।

—कवो घर आ जावू ।

—म टूर माय जावण री सोच रयो हू ।

—अवार की ।

—ग्रह्या, फेर मिलसा । कैय'र मै साइकिल माथे चढ'र जल्दी जल्दी पडल मारण लाग्यो ।

धो घर मिलण री कोसीस करतो म्हारी । जोडायत बी नै बार सू टरकावण रा गुर सीख लिया ।

—मायन हे काई ? उण पूछ्यो ।

—कोनी । जोडायत उथळा दियो ।

—कित्रै गया हे ?

—कैय र कोनी गया । सायद धोरै ई घरा गया हुवै ।

—नइ म्हार घर काई भायलो कोनी भाव म्हारी हालत ।

—तो फेर ठा कोनी । और कठ ई गया हुवला ।

—भाव जणा कय दिया कै मै आयो हा

—ठीक है । कैय देसू ।

—जरूर कैय विया । भूल्या ना भलो ।

—ठीक है । अर उण शिध्दाचार भूल'र भचीठ देणी दरवाजो ठक लियो । म्हारै काना नै बा देसुरी भडाक् री आवाज सगीत दाई लखाव ।

जोडायत म्हार कने आय र बोली—मै बी चाती नै बार सू ई काढ दियो है भलो ।

—भसल क'र्यो । राजी हुय'र मै कैया । फेर 'हाऊ टू एक्सेप फ्रॉम द फण्डस्' पढण लाग्यो ।

हुवणो नई हुवणो

घर र आग फुटपाथ ह । बी र बन नाळी बब । गल्ली रा इस घर वरमा ताड़ रा टीगर नाळी मे टट्टी जाव । दोना बानी बण्णाइ फुटपाथ र बीचाळ मू काळी सडक निकल । सामल फुटपाथ र बिनार अक भवान है । २२ च्यालुमर घाली जगा है । अठ गल्ली रा टीगर रम दिनूग सिद्धा ।

निन ऊगताइ मकान रो मामलो घर पसवाइना भाग मूरज री रासणी मू गरम हुवण लाग । सियाळ म टावर टीगर इणीज भीत र सा र ऊभ र तावडा लन । ब गोळा घर गिल्ली इण्डा रम ।

जेक काळी कुत्ती भवान री भीत मू चिपण री रासीम कर रयी है । में जी कुत्ती न गौर मू देखू । मन लाग क जी कुत्ती रा पेट फूत्याडा है । बी र पट म सायद ऊ हू सायद नइ जरू ई करिया है ।

८८

घर माधूली सो ई है । तीन कमरा है । एक कमरो आया गया वास्त है । बीच म आगणो है । आगण री भान मार पगाधिया है । ज पगीधिया ठेठ डागळ ताइ पूग । डागळ माथ अक माळियो है । बाकी दा कमरा नीच बण्योडा है ।

जीसा आफिम जा चुच्या है । म बालेज जावण री तयारी कर रयो हू । मुधा म्हारी छोटी ब न आगण म साडी लपट्या ऊभी ह । बा सतीश राजू विद्या पुप्पा घर रखा नै कपडा पराव है । रा रा पट्टा बाव ह । बा न इस्कून जावणो है । मा रमोइ म बठी रोटया कर रयी ह । रमो म धूवा दुय्या है । चूह म जागतो लकट या मुसगी हुवला । सायद ।

मा अचाणचक रसोई मू बाग आव । म चिमक मो जावू । में सोचू क अचाणचक काइ हुयग्यो । अरे ओ काइ । मा ता आगण म बण्णाडो नाळी कने गोठा म मायो घाल र उट्ट्या कर रयी है । आगणा उवटया री रास सू भरीज जाव । म मा र कन जाय र पूछू—ताइ हुयो मा ?

—की खोती ।

—याने अचाणक उलट्या मीकर हुवण लागगी ?

बस, इया ई जी घबगवण लागग्यो ।

—डागदर नै बुलाय'र लावू ?

—नई ।

मैं चुप हूय जाऊ। सुधा जिकी गया न फरान परावसी ही, बाल्टी भर'र पाणी ल आव। बा उलट्या माथ पाणी हाथ देव। पाणी र साग उलट्या बवण लाग। सुधा अेक बाल्टी पाणी पेर हाथ।

मैं कालेज जाऊ परा ।

सिध्या नै घर आय र देखू क मा माच माथ सूती है।

जीमा अेक कानी ऊभा है। खुरसी माथ डागदरणी बठी है।

बा स्टेथस्कोप लगाय'र मा र हिरद री घडकणा सुण रयी है।

धोडा साच र बा कागद र पुरज माथ बाजार री दवाया लिख देव। बा खुरसी सू उठती बगत कच आ र पट म टावर है। आ नै किणी भी तर री शारीरिक या मानसिक तकलीफ नइ पूगणा चाईज। जिता भी हुय सक आ न आराम करण दा।

कागद री पुग्जो जिक माथ बाजार री दवाया लिखयोडी है, जीसा नै शलाय'र कव—अ दवाया आप बाजार सू खरीद लाया।

डागदरणी जाव परी।

माच माथ सूती मा न म देख। अब मने ठा पड क दिनूग आळी उलट्या अेक नूव टायर र आवण री सूचना ही। मी धिरणा सी क हुव क मा र पेट मे ओजू टीगर पळ रया ।

००

सामन आळी भीत र साग ऊभी बा कुत्ती हाल ताइ कूऽकूऽ कर रयी है। बा आपर पगा मू अेक घुरी खाद रयी ह। थाडी ठाळ लगातार रत हटाया पछ बा आपरी जीभ काट'र हाफण लाग।

००

मा माच माथ मू उठ'र पाणी री गिलास भर। पाणी सू दवाई री टिकडी गिट। टिकडी गिटया पछ मू डा मचकाड।

सिध्या हुम रयी है। बारन कमर म अस्त हुवन मूरज री रोमणी फंत्योडी है। रोमणी री रग पीळिय र रागी र चहर दाइ नाम है।

सुधा रसोई म है । मा बी न चाय बनाय र नादण खातर कयो है । मा बी नै आ हिदायत भी दी है क बा चाय बनाया पली दूध भी गरम कर लेव । सुधा चूल्हे माथ दूध घर देव । अचाणचक बी नै याद आव क पाणी री बाल्टी भर र नावणी है । सुधा बाल्टी भरण खातर टूट्या माथ जाव परी । वठ बी नै थोडी ताल लाग जाव । इणीज बिचाळ रसोई सू दूध चळण री बाम निकळ अर आगण मे पसरती बारन कमर ताइ पूग । मा बडबडाट करण भाग— की ई परवाह कोनी । दूध उफण र बळ रयो है । सब रा सब मटरमस्ती करता फिर । मा म्हार कनै सू निकळ । मनै उपयास पढता देख र कव—ई ी तो उपयासा सू ई फुरसत कोनी । दूध बळ तो बळो भलाई । ई ी की ठा ई कोनी पळ । इ र भा सू तो इण घर मे लाय लाग जाव क चोर बड जाव इ ी की पीकर कोनी । पतो नी काई पड्यो है आ उपयासा मे । बठ्यो आस्था किचोबो कर दिन भर ।

मा बडबडाट करती रसोई में जाव परी । मा र रसाई मे पूगताई सुधा आव । मा बी ी टेढी मोट सू देख र कव—पाणी भरण न गयी ही क भायल्या सू बाता करण नै ?

सुधा चप रव ।

—ये आराम करो चाय में बना देसू । थोडी ताल पछ सुधा कव । मा अँकर फेर खारी मोट सू सुधा न देख । बा चल्हे भाथ चाय खातर पाणी चढाय'र कव—आराम तो भाग में ई कोनी लिख्योडो । अठ ता दिन रात बळधा दाई पीसीजणा लिख्योडो है । आराम करणिया अठ बाळण नै रसी । बा खातर तो मा बापा रा घर बण्या है नी ।

इण बगत मा रो ताता म्हारी लुगाई कानी है । म्हारी लुगाई कैई महीना सू आपर पीर म है । असल म बी न बठ राखण मे म्हारो ई हाण है । बा तो कैई कागद लिख चुकी क मैं बी न लेवण खातर आय जावू या पछ बा खुद इ भाग जाव—ज मैं नइ आ सकू तो । पण मैं बी न मना कर दी । मैं चावू क बा दो च्यार महीना और नीं आव तो चोखी है । कारण क बा जद अठ हुव ता मैं पढ़ कोनी सकू । साथी बात ता आ है क बी बगत म्हारो मन पढाई म लाग ई कोनी । बस, हर बगत आ इज इच्छा रव क ऊपर माळिय म बठ र बी सू बाता करतो रवू बी न दखतो रवू पम्पोळतो रवू । पण इण घर म आ बात मम्भव कोनी । अ काम इण घर री इज्जत र खिलाफ है । इण घर मे ओ गिवाज कोनी क कोई दिन म आपरी लुगाई सू बाता कर । मा रो कवणा है क इसा काम ता अवूत आदमा कर । मा कोनी चाव क मैं अवूत बणू । पण मैं सोचू क इण म खराबी वाइ है । जे आदमी आपरी लुगाई सू बात नई करसी तो पछ किण सू करयो ?

जीसा र दब्बूपण री घटनावा भी मैं म्हारी आस्था सू देख चुक्यो हू । मनै सावळ याद है क जद दादी सा जीवता हा तद जीसा मा नै हेसो तक कोनी पाडता । किणी रै सैमूहै भा नै बकारता ई कोनी । ब दादीसा र सैमूड टाबरा टोगरा नै गोदी मे ई कोनी लेवता । बा दिना जद सतीश, पुप्पा अर राजू छोटा हा, मा माय सू जे कोई ई वाद कर'र जीसा रें खोळ' मे वठण री कोसीस करतो तो जीसा बी नै अल्लगो कर देवता । मन रोस आवती । जीसा आखिर इत्ता डर क्यू है ? मैं सोचतो— बा र खोळ' मे बा रा ई टाबर-टोगर आवण न तरसता रव, पण ब बा नै गोदी मे लेवण री जगा धक्को देय'र अल्लगो कर देव । आ सम्कारा री लोया ढोवणिया लोगा बिचाळ' मनै अमूजणी आवती । झूझल न्यारी आवती । हाल ई बिया ई मसूस हुब ।

सुधा ओजू न्होरो कर । पण मा राजी कोनी हुबै । मा दो तीन घटा ताई रसोई मे ई बठी रवै । रात री रोट्या भी मा ई करी है । बरतण माजती बगत मा म्हारी लुगाई नै ताना देवै ।

बगत गुजरतो जा रयो है ।

मा अब ई घर रा काम कर । आ दिना मा री तबियत घणी खराब रव है । डागदरणी साफ मना कर दियो क मा नै कोई काम नई करणो चाईज । जीसा मा खातर कमर मे अक् 'यारो माचो बिछवा देवै । मा अब बी कमर मे ई रव । बिना किणी खास काम कमर सू बार कोनी निकळ । अब मा र जल्दी ई टाबर हुवण आळो है ।

००

कुत्ती आघा फुट उण्डी घुरी खोद ली है । ई बगत बा घुरी र बार ऊभी है । कुत्ती र कन अक कुत्ती भी ऊभी है । बठई लो-तीन कुत्ता और आ जाव । कुत्ता आपस मे लडण लागै । कुत्ती थोड़ी'क ताळ ताई तो डर्योडी-सी क ऊभी रवै, पण पछ बा ई भूसण लाग । कुत्ता लडता-लडता दूर जाव परा । कुत्ती घुरी म बड जाव । बी र कूकरिया हुवण लागै । अक्-दो कूकरिया जलम चुब । हाल च्यार-पाच कूकरिया और हुवला ।

००

मा री तबियत घणी बिगडगी है । बी रो जी धबराव । दिन म कई दर्फ उलट्या भी कर चुकी है । सगळो डोल टूटतो-तो लाग । आ दिना मा र इजेवसन भी लागण लाग्या है ।

आज दिनूर्ग दिनूर्गे ई घर में महाभारत हुय जावै । बात की कोनी हुब ता ई चग चड जाव ।

—मा ५, आज बोड री फीस भरणी है। सुधा कैव।

—आज ई ? मा री मर्योडी आवाज सुणीजै।

—हा ५ ५। आ आवाज सुधा री है।

—जीसा कने सू मांग ल।

—जीसा कयो कै मा सू मांग लै। सुधा गम्भीर ह्व जाव।

—म्हार कने-कोनी।

—मने फीस चाईजै।

मा भडक जाव—मैं कय दियो नी कै म्हार कने कोनी। ये सगळा हाथ घोयर म्हार लार क्यू पड्या हो ? थोडा दिना पली सुधीर पचास रिपिया लेयग्यो हो। अब तू जान खावण न आयगी। थोडा दिना पछ सनीस, पुप्पा भर विद्या से फीस मागण न आ जाती। लोमा न तो आपरी श्रीलाद से सहारो हुब, पण भठ ता श्रीलाद तिन रात छाती रा छोडा लेव। सब जणा मने खावण न जलम्या है।

—मैं तो कोनी कैयो क इत्ता पदा कर। सुधा बा बात कम हाथी, जिकी बी न नई कवणी चाईजती। पत्तो नी बी म इत्ती हिम्मत कड सू आयगी। बा हाल ताइ कया जाव ही—ओ तो थान सोचणो चाईजतो। जद सावळ पाळ पोस कोनी सको तो पछ पदा पख मारण न करा। क्यू ता ये दुख मावो भर क्यू म्हां दुखा री भट्टी मे हाथो। सुख सू जीवणो है ता अब ई ई र आगे बा कवणो चा। क पदा ना करा। पण कय कोनी सक। मा रो जोरदार म्पट्टी र-माल माथ पड। सुधा रोवती रोवती आपर कमर मे जाव परी।

मा र डसक डसक र रोवण री आवाज कमर-सू बाउ आय श्यी है।

अवाणक मा पीड सू वरडावण लागी। मा दाईनी बुलवाय र सावण खातर कने। सुधा दौड र दाई न बुलाय लाव। दाई मा र कमर म जाी परी। बा कमर र किवाड दक लेने। सुधा बार ऊभी है। मा री पीड बघती जावे। द-योडी द-योडी सितक्या भी सुणीज।

कुतडी सात कूकरिया दिया है। धुरी र बार टावर टीवर ऊभा है। बै कूकरिया न देख है। अब आल्मी आने। वो सगळ टावरा न बठ सू हटा दवे। वो को—हट जावो हट जावो कुतडी अबार ई न्याई है। आ धुरी सू निकळ र किणी न खा जावली।

छोरा छोरी डर र बठ सू सिरक जावै।

कुत्ती कूकरिया न चाट रयी है।

कमर मे टावर र रोवण री आवाज मुणीज । ओ ओ री आवाज मुण'र सुधा सोच क बी र, भाई हुयो है ।

—छोरी हुई है । दाई मा नै कवै । आ मुण'र मा रोवण लागै । बारै ऊभी सुधा, जिण थोडी ताळ पली सोच्यो हा क बी र भाई हुयो है उदास हुय जावै । बी न लखाव क बा दुखा र तळाव मे डूब रयी है । बा पाणी गरम करण खातर रपोई म जाव परी । दाई हेनो पाठ क गरम, पाणी जल्दी सू लावो ।

सुधा बाल्टी मे गरम पाणी घोलै । गरम पाणी री बाल्टी भर'रें कमर म लेय जाव । सुधा देख क मा री बर्मस में अवार जलम्योडी छोरी सूती है । मा हाल ताइ रो रयी हैं । दाई मा रो पेट मसळ । मा बरडावै । दाई चिमकै । सुधा कानी देख'र कब—हाल तो अक टावर और हुसी ।

सुधा चिमक-सी जाव । बा मन ई मन घबगट सी क मसूस कर । अक साग दो टावर ? अर जे हजोडी भी छोरी इ-हुई तो हुह । तो बत काई कर सक है । आ काई बी र-हाय री बात तो कोनी क बा आवणिय छणा नै रोका देव । बी न तो जोखी तरह मालम है क आ आवणिय छणा मे दुख र अलावा की कोनी । बी न आ भी ठा है क इण घर मे जलम सेवणिया री इच्छावा रो कोई महत्व कोनी । बी रो तो आ इच्छा ई कोनी ही क बा पदा हुव । बी न तो ओ भी भीत बाद म, जद तरह-तरह रा कस्ट झेलणा पड्या मसूस हुयो क बी न पैदा ई नी हुवणा चाईजतो । या पछ पदा हुवता ई मर जावणो चाईजतो । बी र बिना दुनिया रो किसो काम रकतो हा ? किसी साम्भर सूनी हुवती ही ?

पल पल भारी हुय जाव । थोडी ताळ पछ दाई री आवाज मुणीज—फेर छोरी हुई है ।

—फेर छोरी ? मा री आवाज । चढती उतरती सासा र बिचाळ । आवाज हसी, जार्ण छाती माथ साप आय'र बढग्यो हुव । अर बाको फाटयो रो फाट्या रग्यो हुव ।

—फेर छोरी । मुण'र सुधा चिमक । जाण भीत बुरी खबर मुणली हुव । किणी र मरण रो समचार ।

सगळ घर मे मातम छा जाी । मा र कमर सू रोवण री आवाज आ रयी है । जीसा आपर कमर म माच माथ निम्स सा हुया पड्या हैं—जाण किणी बा री फीच्या अर मगरा मे लाट्या मारी हुने । नै बडबडावे—हरामजादी कुतडी । अक दो गाल्या और मुणीज ।

घर रो वातावरण देख'र सागे बँ जागे काई भरम्यो हुवे । सगळा रँ चहरां माथ मोत रो सो सोग पसर्योडो है । मा आपर भाग न कोसती रोया जागे है । अर जीसा मा नै गाळ्या काढ्या जा रया है । लगोतार ।

अगे म्हे नव भाई वन हुयग्या हा—मैं, सुधा, सतीश, विद्या, पुष्पा, राजू, रेखा अर अबार जलम्योडी दो छोऱया ।

को दिन दिनुगे जीसा धाप र कानी जीमे । सुधा भी आघी भूखी उठ । छाटोडा टाबर-टीगर धाप'र रोटी खागे । वे ओ रिवाज कानी जाण क छारी जलम्या पछ रोटी नइ खावणी चाईज रोवणी-सी सूरत बणाय सेवणी चाईज जागे कोई भरम्यो हुव ।

दिन बीत जाव । रात र अघार सागे उदासी भी गहरी हुय जागे ।

भागल दिन ओर मे—

तावडो फल रयो है । घर र सामन भालो चोक तावडै सू भरीजाया है । कुत्ती री घुरी साफ दीख है । बा आपर कूकरिया नै चुया रयी है । बा आपरी जीभ सू कूकरिया न चाट भी रयी है । पण मा ?

मा आपर कमर मे माच माथ सूती हाल ताइ रो रयी है ।

गली जिसी गली

गली जिसी गली । लोगा जिसा लोग । आदता जिसी आदता । बासती पड़ी हुव तो मायें आपी घास हाखणी । सावळ बळें तो लोगा रो जी सो'रो हुवें अर किणी रो जी सो'रो आपा सू देखीजै कोनी । इण खातर धूवो करणो आपा रो घरम । धूवें सू घासी आवें । आख्या मे पाणी आवें । बळत लागें । गळें मे खरास लगावें । ओ सो' की देख'र आपा नें मजो आवें ।

गाव गळी मे अंकाध रडवो तो हुया ई करें । इण गळी म ई अंक रडवो । सारलें दिना लुगाई भरणी । दो महीना नीठ हुया । मूडाग सीपाळो आवतो देख'र इणेर मन मे लुगाई लावण रो कोड जाग्यो । मिनख रें मन मे जाग्या ई करें । आपा रें अठे फगत लुगाई पाळो नी परणीज सक । मिनख नें तो खास हक मिल्योडा है । बो तो पैली लुगाई र दाग माय ई दूजी लुगाई ला सक । पण ओ थोडो सरमदार । दो महीना खटाव कर लियो ।

इण आदमी रो नाव जगन्नाथ । गळी आळा जम्भूडो कव । आजकालें नूवी लुगाई खातर उण रें लळा पड । अर पछ लोग ई बात सू कीकर टळें ? क्यूकें गळी जिसी गळी । लोगा जिसा लोग । आदता जिसी आदता । बासती पड़ी हुवें तो आली घास ता हाखणी पडें ।

-तै सुण्यो ?

-काई ?

-जगन्नाथ नूवी लुगाई लावलो ।

-नी रे ।

-नी रे क्यां री सोळें आनां खरी बात ।

-मानणी म तो कोनी आवें ।

-क्यू, कीई नूवादी बात है काई ?

-नूवादी तो कोनी, पण ।

-पण पछ क्यां री ?

-सावत्री नें भरी न हाल दो महीना ई कोनी हुया ।

-तो काइ हुयो ?

-बाट ओपती कोनी लाग ।

-ओपती बेओपती कुण देखी, आगत न सुगाई री जहरत, ब्याव तो करतो ई ।

-तो ई की तो मिनखपणो ई हुव ? हाल तो सावत्री री राख ई बोनी ठरी ।

-अब परणीज्या सावळ ठरला । मू डागं सीयाळो । सीयाळो सावत्री री राख आली गरमास सू कोनी बटै ।

-इसो पछ काइ सीयाळा ? की तो उमर कानी ई देखणो चाईज ।

-पैतोस बरसा म जूण पूरी कोनी हुय ।

-वीस बरसा रो सागो दो ई महीना मे गयो गत्ता सु ।

-म्है ई किसी फालतू बाता म भळूमग्यो । खास बात तो बतायी ई कोनी तै ?

-तू पूछी ई बढ ही ?

-ल, अब पुछ लू ।

-पूछ अवार वनावू ।

-ब्याव कठ पक्को हुया ?

-घूडजी री पोती साग । गिरधारी री बटी-है नी भायला ? ।

-सतूडी ?

-हा ऽ बा सतूडी ।

-बापडी बिना मा री छोरी ।

-हा ऽ बापडी बिना मा री छोरी ।

-पण भायला, म्है सोचू व उण री मा जीवती हुवती तो ई ओ सागी साग हुवतो ।

-नी रे । मा रा जीव दूजो हुव ।

-जाप कुण सो कसाई हुव ?

-कसाई तो कोनी हुव पण ।

-पण पछ कयारी । ब्याव मा हुया कोनी सज । ओढो तो पोसा स सज लाडी ।

-अर पोसो आ वन कोनी ।

-इणी खातर तो क्यू । मा जीवती हुवती तो ई ओ सागी साग हुवतो ।

-पण इण जगूड री अबकल माय भाठा बिया पड्या ?

-क्यू, भाठा पडण री काइ बात ?

—क्यू किणी कवारी छोरी रो जमारो बिगाड ?

—ब्याब हुयां ग्राम ई किणी रो जमारो बिगड्यो हुवला ?

—बा बापडी चवद बरसा रो नीठ, अर मो पैतीसा पार ।

—मरद रो उमर कोनी देखीज ।

—अवार नइ देखो तो ना दखो, पण दस बरसां पछ तो उमर मर्त ई निग आ जासी । पछ उण बगत ?

—इण सू तो चोखो हो किणी बिधवा नै नात लेय आयतो ।

—हाँ ५, थारो कैवणो है तो ठीक, पण ।

—बिधवा नै गल्ल कुण बाध ?

—जीम्योडी थाली मे कुण जीम ?

—बोवा जूता कुण पर ?

—अठ्योड कप मे कुण पोव ?

—अर बोई केरू मू ड ग्राम अठ्योडो ? ठा नई हुवै तो कोई बात कोनी ।
आरुपा देखती माखी किधो मिटौजै ?

—आ बात कोनी । ओ गयो तो हो बात करण नै । बा है नी राधा मास्टरणी
पण उण ना कर दी ।

—गली बल दीखै रोड ।

—की तो भोगना फोडणा हा के दोनो साहू ई सावळ रैवतो ।

—दोना रा टापर पाछा बध जावता ।

—पण म्हारी समझ मे कानी आयी क बा नटी क्यू ?

—बा कैयो बताव क जगूड र टाबर घणा है ।

—घणा पछ कुण सा सी पचास है । पाच तो टाबर है ।

—पाच टीगर घोडा कोनी हुव ?

—तो कुण सा घणा हुवै ?

—आज र जमाने घणा ई है ।

—हाँ ५ भाईडा । आजकाले तो दो-तीन सू बता टीगर कानी पोसाधै

—इणी खातर बा तयार कोनी हुई हुवला ?

—हैं कुणसो कूड बोलू ?

—अरे, आ तो बता उण मास्टरणी र किस्तीक रेजमी है ।

—उण र रेजमी खिडी ई कोनी ।

—भगवान भली करी ।

—पण बीन अब रेजगी चाईज ।

—नी रे ।

—मा री सौधन, बीं नै चाईज ।

—तो पछ जग्गूड न नटी ब्यू ?

—जग्गूड र टाबर कोनी हो सक् ।

—हा ऽ रे, इअ तो लारल बरस नसबदी बरवाली ही नीं

—साची कव ?

—तू कुणस गाव मे बस ? सगळें मुलक नै ठा है ।

—जणां तो ओ सरासर जुलम है ।

—काइ जुलम ?

—जग्गूड रो सतूडी लावणो ।

—ब्यू ?

—सतूडी न टाबर चाईजला अर ओ नाजोगो है ।

—आगली र टाबरा नै ई आपरा समझ र परोट लेसी ।

—हा भायला ! टाबर है तो छोटा ई । हिल जाती । वा न मा मिल जाती
अर जग्गूड नै लाही ।

—आगली रा भलाई कित्ताई हुवो । खुद री कूख रा टाबर तो खुद रा ई हुव ।

—अब नरक नई भुगयो सही ।

—नरक किया ? लुगाई खातर मा वणणो लाजमी ।

—हा ऽ मा हुवणो तो लाजमी ।

—बाम्मडी रा तो दरसण ई खोटा ।

—दरसण ? अरे बाम्मडी रो तो गळी म बासो ई खोटो ।

—आपा ब्यू दूबळा हुवो ? आपा नै काइ ?

—गळी म गळत काम हुव अर आपा बोला रवां आ कठ रो भिनखणो ?

—बात तो थारी ई ठीक है ।

—पुलिस म रिपोर्ट करूया ओ ब्याव रक् स्क् ।

—छोरी नावालिग है मा-बायरी है ।

—छोरी र माम न कवा तो किसाक रक् ?

—हां ऽ बो है तो चालतो पुरजो । अयाव टाब सक् ।

—भावो, आपा उण र माम कन चाला ।

यल्ली रा लोग । लोग रा मूठा । मूठा मे जीभा । जीभा मे जहर । बीनणी
 रो मामो । माम रा कान । कान काचा । जहर भय्याही जीभा । काचा कान ।
 घुमावदार बाता मे सवाल ई सवाल । सवाला रा उथळा । उथळा पछ फेर सवाल ।
 फेर उथळा । फेर सवाल । अब सोचा तो भाख्या भाग अघारो ई अघारो । म्है छा
 जुलम नों हुवण दू । अब चिरळाटी । पया मे बीजली । डील मे भाघी । भाख्या मे
 साय । मूठे मे गाळ्या रा बोफणिया भाठा ।

—सतूडी ओ सतूडी !

—कुण है कुण ?

—म्है पारो मामो । तू माय काई करे ?

—बैठी हू ।

—पारो बाप कठे ?

—जीसा हेठे है ।

—ऊपर हेलो पाड उण कमीण नै ।

—ये भठे राड करण नै घाया हो काइ ?

—म्हारै सू कालतू रा जीभाटा ना कर । हेलो पाड उण हरामी नै ।

—जीसा, ओ जीसा !

—घरे, ये बवार किया घाया ?

—था सू पानो पढ्यो जणा ।

—काइ यात है ?

—छोरी रा भाग क्यू फोडो । जाणता थकी ई छाड मे क्यू स्हाखो ?

—हाथ तो पीळा करणा ई पड ।

पण ये तो काळा करण री तेवडी हो ।

—ये भावळ-भावळ ना बोलो ।

—काई कर लेसो म्हारो ? की नव री तरह करणी हुवे तो कर दियावो ।

—म्है क्या री नव री तरह करू । गरीब-गुजारा कर म्हारा ।

—गरीब-गुजारी करो घर भलाई म्हार भाव एण । म्है ओ ब्याप कानी

हुवण दू ।

—ब्याप तो हुवसा ।

—म्हारी स्हास भाप ई हुवसा ।

—मा पारी ज्यादाती है ।

—म्है म्हारी भापकी रो जीवन नरक बोनी दयण पावू ।

—घर बसण दो-व नी । हाथ जोड़ू यान ।

—म्हें याने एक बात कय दी नी, सो ब्याव कोनी हुवण दू ।

—धीज सू सोचो !

—सोच लियो । दूजवर नै कोनी देवणी ।

—तो पछ ठीक है । इत्तो ई गुमज है तो दूजो बर सोघ लावो । म्हने तो इणी साव ब्याव करणो है । तेल हल्लनी चढ्योडी म्हारी छोरी कुवारी कोनी रव । प्रम बात कान खोल'र सुणलो । समस्या !

—इत्ता बरस घर मे खटायो तो अब कुण भी दो च्यार महीतां और कोनी खटावे ?

—नी, अब च्यार दिन ई कोनी खटाव । काल रै साव ब्याव हुवला ।

—भ्राज म्हारी बन हुवतो तो ?

—जैदो बाता सू कोनी सज समस्या ! यान भ्राणजी री इत्ती ई धिन्ता हुव तो काल ताह दूजो बर सोघ लाया । नीतर अ हाथ इणी साव पीळा हुवला । म्हन दो छोऱ्या और परणावणी है हाल । आप अठ सू पधारो ।

—जावू हू, पण याद राख्या, ओ ब्याव तो म्हें मरया ई कोनी हुवण देवूला !

००

धोज दाब र पाछा बावडिया केई जणा । बा बनै अेकाजेक खबर । आप दीठ गवाह । जिको की नी हुयो, वो तकात जाण । अबता सक क माग काई हुवला । दूजा रो भलो चावणिया माय पूग्या ।

—यारो सालो प्राण गयो है ।

—था कणा देव्या ?

—अबार मित्यो ही म्हने ।

—काई कव हो ?

—कवतो क रिपोट लिखा'र आयो हू ।

—काइ लिखवायो ?

—क ओ ब्याव जोरामरदो है । छोरी अग ई तयार कोनी ।

—कूडा रो श्रीपूत कठ ई रो !

—आ यारी लिखवायी क छोरी बारह बरसा री अर बीद बाळीस रो ।

—इसा कोडिया न राम ई कोनी मार ।

—म्है चालू । ये थोडा सावन्त रया । अर हा ५, आपणी बायली नै समझा दिया क कोई पूछनाछ सारू अब तो खुद न सोळ बरसा री बताव । कैव क ब्याव न राजी हू । किणी भात री जोरामरदो कोनी । समस्या ! बिया तो पुलिस मे आपारी

संघ पिछाण है। जरूरत पड़्या की न की उपाय कराला ई। पण राम घर जरूरत
क्यू पड ? थाण घर अस्पताळ रा तो दरसन ई छोटा ।

-घारो कैवणो वाजिब है ।

-ये बायली नै सावळ समझा दिया, भलो । आ नीं हुब कै आपा तो उण र
भल नै करा घर बा खुद ई नट परी'र आपा नै टढ मे पजाम देव ।

-आ ई कद ई हुब ?

-बळती बाज भाई । सावचेती राखण मे वाइ हरज ?

-आ बात तो है ई । म्है अबार ई उण नै समझाय देस्यु ।

-ठीक है । म्है चालू । सावचेत रया ।

-ठीक है सा, भगवान भलो कर घारो ।

गळी मे मामो । माम सागें पुलिस । पुलिस पूगताई घर मे रोमा कूको ।
गाळ्या । करमा रो रोवणो । भगवान नै मरदास परसाद । देवी देवतायां रा
बोलबा ।

८८

गळी मे खळबळ । केई उणियारा आप आपरा घरा आंग । केई डागळा सू
गळी मे देख । केई घरा सू बार । केई फुटपाथ माथ । अंध नै देख'र दूजो आय ।
दूज नै देख'र तीजो । तीज नै देख'र चोथो ।

-अब ठा पडसी भाईजी न ।

-कोई चोरी करी वाई आगल, जिको ठा पडसी ।

-अ केरा तो राजी बाजी रा ।

-जे छोरी नटगी तो ?

-छोरी नै जीवणो कोनी वाइ ?

-आ बात तो बेजा ।

-ओ चाळीस रो, छोरी चवद री ।

-पतीस मे तो गोळ ई कोनी ।

-रामूड सू वित्तोव बडो है ?

-अड-गड ई है ।

-रामूडा तो तीस रो है ।

-जणा ओ पत्नीस रा कठ सू हुयग्या ।

-तो ई भायला, पाच टावर रा बाप तो है ई ।

—टावर तो पाच काइ सात हुय जाव इण उमर ताइ । आपण मठ तो ऊगतां न ई परणाय देव ।

—पण तो ई छोरी तो छोटी, भा तो मानणी पढसी ।

—घारो भायो छोटी । अठार सू ऊपर बळ ।

—सुणी है, डागदरी जाच हुवला ?

—जाच डागदर कर क डागदरणी ?

—डागदरणी ई करती हुवला ।

—डागदर कर तो भा किसी डरण आळी है ।

—दोलड हाडा री है ।

—पद्योडी-प्रोद्योडी हुव तो दो टावरा री भा लागै ।

—लागो भलाई । भा हुवण रा तो सपना ई सेसी ।

—घणी कोड हुसी तो पाडोस्या नै वकार लेसी ।

—हा ५, पाडोसी किसा मरग्या ?

—ही ही-ही !

—है ह है !

—पुन रो ओ काम करण नै तो म्है ई तयार हू ।

—म्हार थका ई ?

—तू म्हार सू 'यारो कद ? तू पत्नी, म्है पछ ।

—जीवतो रह तू !

—भरे, तू काई सुण ? आ देख र तो भा, बा र घरा काइ सांग है ?

—अबार जावू ।

—गिरधारी रो मन किया मानग्यो दूजवर नै बेटी देवण साहू ।

—आग भूवाजी भी काइ कर बापडा ।

—म्है ता सुणी क बो दा हजार सामा लिया है ।

—ओ तो बटो न वचणो हुग्यो ।

—इया ई तो घरती रो बोझ बघ । बाप हुय र बेटी नै बेच ।

—बाप क्या रो कसाई है ।

—हाल तो दो छारया और बठी है ।

—सुण्यो क बडोडी ई पाछी घरा आयणी ।

—सासर आळा काढ दो काइ ?

—छोर छोड दी ।

- छोरी र टावर-टीगर है'क नी ?
- अब कठ ? अंक छोरो हुयो, जिको चालतो रयो ।
- ऊपर आळी रो मरजी !
- मौत माथ मिनख ने काई जोर ?
- यन की ठा, क्यू छोडी ?
- छोरी रो चाल चलन की ।
- गिरधारी रा टीगर इसा कोनी ।
- मठ काई, टाळ सही ! म्है तो सुणी जिसी कवू ।

-लुगाई रो चिरत अर मिनख रो भाग ता भगवान ई कोनी जाण, तू-म्है
किस खेत रो मूळी !

- किण सू लाग्योडी ही ?
- काक सू ।
- लिच्छूड साग ?
- हा SS ।
- लिच्छूडो तो इसो ई कळियार । डाकण ई अंक घर टाळी, पण बो नी ।
- पोत चत्रड कीकर आया ?
- अ पाप डक्या कित्ता'क दिन रव ?
- लो, सन्नूडो आयग्यो ।
- काड खबर लायो रे ?
- याणदार छोरी सू बात करग्यो ।
- अच्छा ।
- अपार पाँच दडोड जेप्या हुवला ?
- बो दाकळ देय'र ई जीव काढ देव ।
- सतूडी तो लैगो भर दियो हुवला ?
- ही-ही ही !
- दांत क्यू काडो ? लैगो घोवण न घाने ई बुलाया है । पण पत्नी पूरो बात ता सुणो ।

-तू काई हुसियारी छाट । बेगी-सी-क कैव बळ नी ।

-याणदार पूछ्यो—माडाणी परणीअ कँ मरजी सू । सन्नूडी कयो—मरजी
सू । किणी रो दबेलदारी नी ।

-आ बात कयो ?

- हां SS, बिलकुल आईज बात कयी ।
 -छोरी क्या री दादी है, दादी ।
 -आजकाल री छोरया दादी हुय र ई जसमें ।
 -छोरी निमली हिम्मतवाली ।
 -जगू मास्टर न फेंपया अणा देसी ।
 -आ लखणा तो ओ ई साग ।
 -जणा तो फेरा आज ई हुवला ?
 -आज नई तो काल, साढो साढी तो ले जावला ई !
 -माम फालतू ई मायाकूटी करी ।
 -भूड रो ठीकरी आवणो हुव जणा इया ई आया कर ।
 -अेकर तो बिघन घाल ई दियो ।
 -अब बी रो ई आजनो हल्लको हुयो ।
 -कोसीस करी आगल । पार नी पढी तो नी सरी ।
 -नीच है साला ।
 -घोर नी तो काई ? इत्ती भागा दीडी करी घर ब्याव ई कोनी ठरयो ?
 -बी बगत तो इत्ती हेन-तन कर हो काई खायो कर लियो ?
 -छाछ दाई मूढो लियां कठई पढ्यो हुवला ।
 -गुटको लेय र आपरी लुगाई र घाघर बन बढी रोवेत्ती हुवला ।
 -अब क्यार दिनां ताई ता घर सू बार मूढो काढ कानी ।
 -म्हन मिलण न आजनो भादूला ।
 -दो घाबा घूड म्हार नाव री ई हाब्य ।
 -तो म्हार नाव री ना भूली ।
 -दो म्हारी ई याद राखजे ।

६६

जगन्नाथ रो घर । घर मे स तूढी । टाबर साध - मा मिलयो । जगन्नाथ सोच—अब सीयाळो सारा ई निसरसा ।

गळी मे -यारा-यारा लोग । यारा यारा बिचार । कोइ कव-बापड रा टापरो बधायो । कोई कव—टींघर बापडा नरनवाहो भुत्तसो । माई मा टाबरा नै कद परोट्या ।

इतिहास देख सो ।

गञ्जी रा लाग । सोया र मुन म इतिहास जाणण री हूस । हूस सू उपज्योडो हेत । घर हेत र खेत मे जगन्नाथ रा टावर ।

-अरे मनुडा ।

-काई ?

-ग्रंठी आव कनी ।

-स, चोकलेट खा ।

-नूवी मा थारो लाड राख क नी ?

-राख ।

-थानै फलका सूखा देव क चोपड्योडा ?

-चोपड्योडा ।

-साची कव है नी ?

-म्है कूड क्यू बोलसू ?

-थानै कूट तो कोनी ?

-ऊ ऽ हू ऽ ।

-बकती तो हुवला ?

-नई तो ।

-मनुडा ?

-काई

-नू कठ सोत्रे रे ?

-म्हार भाई-बना कनै ।

-मा कनै कोनी सोव काई रे ?

-ऊ हू ऽऽ ।

-थारा कपडा कुण धोवै ?

-नूवी मा ।

-कड क्यू वोन रे । काल म्है यने देख्यो हो डागळ सू । तू कपडा धोव हो नी रे" ।

-मा नै ताव चट्योडो हो ।

-ताव चट्योडो हो ?

-हा ॥ ।

-सुण्यो, सन्तुडी नै ताव चटण लाग्यो है ।

-हो-ही ही ।

-है-ह है ।

- तू जा लाड़ी, रम । आ ल, अँक चोक्लेट भळें ?
 —देख सन्तूही रा मजा । ताव रो मिस कर'र टीगरा मन सू मपडा घोवाव ।
 —घोडा दिन ठर लाडी । राट्यां करवासी घर भाडा मजवासी ।
 —जगूडो सन्तूही रो लाड तो खासो राख ।
 —दिनूग टूटी माथ पाणी भर हो ।
 —ही ही ही ।
 —हे हें हे ।
 —मुणो भाई वाचण्यां !

००

सगळ ही सावत्री घर सगळ ही ही-ही ह ह ! कठ जावं घर काई कर ?
 बापही जीव क भर ? इण नै परणीज ता घयो उणन परणीज तो घयो । घर नी
 परणीज तो ई घयो । बयू क ठोड ठोड, गळी जित्ती गळी । बा-म्हा जित्ता लोग ।
 आदता जित्ती आदता । बासती पढी हुव तो माथ आली घास तो न्हाखणी ई पड !

००००

अरे ! इत्तो दुख !

—लालजी मरग्या !

आ सुणताई बा सगळा रो जीव आकळ बाकळ हुयग्यो । अंबर तो बा र मानण मे ई कोनी मायी । आज दिनुभ ई तो बा रो भाई छुट्टी बघावण खातर भरजी देयग्यो हो । पण सजोग री बात । मबार खबर सावणिया पण वो ई ।

लालजी लारल केई वरसा सू मादा चाले हा । सऱू मे तो बस इत्तो ई हो क बगत-वेबगत माथो दुखण लाग जाया करतो हो । उण बगत वेबगत र दरद री परवाह वा कदई कोनी करी । पण ओ सिलसिलो जद केई महीना ताइ चालतो रया तो सेवट बा नै हार'र पी बी एम अस्पताल जाय'र डागदर नै दिखावणी ई पड्यो । डागदर कयो क 'ग्रेन ट्यूमर' है । बा नै अस्पताल म भरती हुवण री सलाह दीबी । पण आ बात बा र घर आळा र जची कोनी । अस्पताल भर कचेडी सू राम बचाव । ब खुद आ ई मानता । डागदर र कय रो की असर कोनी हुयो । भरती हुवण री बात टाळ दी । पण अब दो-तीन महीना जखता नी जखता तक्लीफ घणी बघगी । अब दाव जण ई दरद हुवण लागतो । दरद कई दफ तो इत्तो हुवतो क ब बोवाड सा करण लागता । या पळ कणाई कणाई माथो पकड'र सूना-सा हुय'र माच माच पड जावता । इणी बिचाल ब झाडा जतर करवाम'र हारग्या । दूण टोटका सू रत्ती भर ई फायदो कोनी हुयो ।

लालजी नै अस्पताल म भरती हुवणी पड्यो । जाच पडताल पछ इलाज सऱू हुयो । ब भटाई-तीन महीनां ताइ भरती रया । इणी बिच्च बा न खुद नै फायदो पछायो । रोग कटतो देख'र डागदरा नै खुसी ही पण अज ताइ ट्यूमर जडा मूळ नू कटी कोनी । डागदर सलाह दीबी क बा नै दिल्ली जाय'र आग्रसन करवाणा पडसी । विना आग्रसन बघण री गुजाइस दर ई कोनी ।

लालजी र घर आळा साम बेजा अबघायो आयगी । अब कर तो काइ कर ? दिल्ली जावण री सरघा कोनी भर इलाज नी करवाया सासा रा ठिकाणा कोनी । किणी बगत सास रो पखेरू देही र पिजरें सू उड सव—पुंरर ! भर आ हाणी भणहोणी हुया घर उजड । टाबर-टोंगर रळ ! रामजी री दया सू घर भर्यो पूरो । तीन छोर्या, प्यार छारा । अंब छोरी परणायोदी, दो कुंवारी, परणावण साव, बढावो

छोरो परण्योडा । घर सू वेटी सासर गयी ता वेट री बहू धरा आ गयी । बाबा मर्या
अर गीगली जाई रया तीन रा तीन । छोरो वाम र नाव सडका माय जूता रा तळा
घसतो फिरतो । बाकी तीनू हाल ताइ पड हा ।

डागदरा लालजी न अस्पताळ सू छुट्टी देय दी । बा री राय मुजब दिल्ली
जावणो जस्तरी हो पण घर री हालत देखता आ पार पडती निग घायी कोनी ।
सेवट घर मे ई माचो झाल लियो । भव साथ काम करणिया ननं ज समाचार घावण
लाग्या क लालजी न चेतो की कमती ई रव । क चेतो भाव तो की न-की बढबडावता
रव । क बारो खावणा पोवणो दिनोदिन कमती हुय रयो है । क बा न प्यायो पीया
जर ई कोनी । क अवं डील मे सून सी बापरण लागी है । क घर आळा चमच सू
दूध दळिया देव । फेर दिनोदिन हालत बिगडण रा समाचार मिलता रया । सापी
वेली उठता बठता या बावत बात क लिया करता । सगळा इणी कोसीस मे रवता
क दफ्तर सम्बधी बा रा काई काम नही अटक । भाग-दौड कर र बा री काम पली
कराय देवता । पण अय नी तो दौडणो रया अर नी इण री जन्मत । सो खेल ई
खतम हुयग्यो । अमार अवार बा रा भाई कयग्यो—लालजी चालता रया ।

२०

सगळा जणा स्टाफ रुम म पुग्या । इचाज साब न ई इण बात री खबर
मिलगी ।

—अव काइ कर्यो जात्र । हैडमास्टर साब ता हाल आया कोनी ।

—आ हैडमास्टर रो बच्चो कदई बगट्मर भाव बळ ई कोनी ।

—अयू भाव, लार खूटो है । रमूल घोवो करण लाग्यो—या म्हा दाइ चौदू
मोदू घाडी है ।

—कानून कायना सगळा खातर बरोबर । इचाज सार्मि देख र सूरजमल कयो ।
बात आग गाळ या री गळी म बड, इण सू पली ई चपडासी नर्यू आय'र खबर
धीवी—हैडमास्टर साब आयग्या ।

—या त करया मोहन बोल्यो ।

—आवो आपा ई दरखण करला । आ कय'र नरेद्र स्टाफ रुम सू बार
आयग्या । बाकी लोग ई साग ।

हैडमास्टर न ई तालजी र रामसरण हुवण रा समचार मिलग्या हा । सगळा
र भेळा हुनता ई कयो—छोरा न मदान मे भेळा कर'र सोग सभा कर र बा न तो
छोड दो । पळ आपा नार चालसा ।

सोग-सभा कर'र छोरा नै छोड़्या पछ मास्टर लोग बाग म जाय'र ऊभग्या !

—नारायणजी ! हूँडमास्टर हेलो पाड़्यो । नारायण बा कानी जावण लाग्यो इत्त म ब खुद ई बाग कानी आयग्या । पूछ्यो—दाग किस्तीक बजी ताइ हुवला ?

—बारह अेक तो घज ई जासी ।

—बा र भाई सू पूछ्यो काई ?

—अदाज सू ई कबू । आ कामा म सगा परसगी भेला हुव इत्त की देर तो लाग ई । फेर सामान सूमून चारा लावणो हुव ।

—किणी नै भेज'र मासम बरबादा काइ ?

—जिया ठीक समझो ।

—ये जाय आधो ।

—हा, देख'र आबू ।

—और कुण जाण ?

—नस्पू नै भेज दो ।

हूँडमास्टर कमर माय गयो । पछ घटी बाजी । नस्पू माय गयो । धार घायो । साइफल लेय'र रवाना हुवतो दीट्यो ।

नारायण बाग कानी आयो तो गजेस पूछ्यो—काइ कब हो फददूमल ।

—नार चालण री बात कर हो ।

—इण तुरकड रो बठ काइ काम । भगवान आपरी जनऊ सम्भावता न्यो ।

—म्हार तो आपर कम जच । गिरधारी री आवाज ।

—कट्टा फट्टा स ई नार चालसी काइ ? मोहन कवण लाग्या—बामणा रै नार मे आ बकरा खावणिया री काइ जरूरत ? अर इणी बिचाळ बी न हाजत हुयगी । कान र जनेऊ रो ओटो दय र पाखान कानी गयो ।

—एण म्है कँवू हरज काइ है ? कलास बोल्या—आपा साग काम करणियो भाई मर्यो है । अ बाता साव ओछी लाग ।

—और नई तो काई ! आदमी आदमी सब बरोबर ! कट्टा या घामण री काई दान ?

—आपो आप रा सस्कार । कय'र नारायण बात बदळण री कोसीस करी । धो जाणतो हो कँ जे बहस छिडगी तो पछ गयो घटा भर री । फालतू री खपत । छेवड हुव—तू-तू म्है म्है !

—चाय पी'र आवा । आबो नारायणजी !

—हा ५५ । ब टुरग्या ।

साढी दस पूणी इग्यारा हुयगी ।

आपोआप री साइकला सम्भाळण लाग्या । बेई जणा आपरी साइकल सेय'र वार फुटपाथ कत ऊभग्या । ज्यार पाच जणा हैडमास्टर र कमर माय हा । ब वा न उढीकण लाग्या ।

—गाडी मे हवा कम दीख । सम्पत आपरी साइकल रो लारलो टायर अगूठ सू दबाय'र देखता कयो ।

—हवा तो म्हन ई भरणी है । दिनुग आयो जणा ई कम बळती ही । कय'र सोहन बी र साग सामली दुकान कानी टुरग्यो ।

—सबनै चालणो जरूरी है काई ? किसन पूछ'र आपरी गुद्दी कुचरण लाग्यो । बी र सामै ऊभा मास्टर बारी बारी सू बी न देखण लाग्या ।

—गोरमेट रो इसो कोई नियम कोनी क जावणो जरूरी हुव । नारायण यप्पड मारु उयळो दियो ।

घडी खड सार उठ मून रा तीखा खीला खिडग्या । कोई सामली भीत माथ चेप्योडा फिल्मी पास्टर देखण लाग्यो तो कोई आभ कानी ।

अंक दो जणा उबासी खायो । अंक जण खखार थूक्यो ।

—गिरधारी भर गणेश उठ सू घिसक'र अंकानी गया । गिरधारी पूछ्यो—फिलम किसी लाग्योडी है ?

गणेश फिलम रो नाव बतायो । नाव सुणताई गिरधारी न जाण खजानो लाध्यो । होळ सा क पूछ्यो—चालसी ?

—आज ? बी री आख्या की चवडी हुई ।

—अौर नी तो काई आगल जलम मे ? रीसा बळ र थूकता कयो ।

—जाबक ई भू डा लागसा, की तो सोच ।

—आपा कुण सा ढाल बजा र जावा हा । चुपचाप रस्त माय सू खिसक जासा ।

—ठीक है । उण होळ सी क हा भरी । दोनू पाछा आय र सगळा मे रळग्या ।

नत्यू चाय लेवण नै जावतो दीख्यो । नारायण हेन्ने पाड्यो—अरे नत्यू ! य लाग माय सू निक्ळसी ब नई ? काई करण लागग्या ?

—जिणणिया नै घोबा देव । गिरधारी बाल्यो—बी नै झाल आवै ही । दुरता ई आगँ रस्त माय सू खिसकण री सोच हो ।

—हैदमास्टर साब की काम भोळाय राख्यो है । पूरो कर'र पाच मिट मे आवै ।

—इण फहू मल नै स काम अवार ई सूजैला ।

—बा रो चाज कुण लेसी ?

—चाज लेवण मे काई है कोई लेय लेसी ।

—कमती-वेसी कुण भरसी ।

— बा र चाज मे काई रोळो बोनी । व आदमी काई, हीरा हा । सम्पत बोल्या ।

—हा S, लालजी आदमी काई, हीरा ई हा ।

—म्है तो लारल दस बरसा सू बा र साग हू पण मजाल क बी आदमी किणी नै दो भोछा लफज कया हुव ।

—धीजो घर मठाव ई गजब रो । सौ तकलीफा थका ई किणी आग कदई रोवणो कोना रोवता ।

—हारी बेमारी मे दूजा र भाडा "यारा आवता ।

—लेण देण रा इत्ता साफ क ना पूछो बात । कोई पाच पच्चीस बा रा भलाई चायग्यो हुव, बा किणी री फूटी कोटी ई राखण री कोनी सोची ।

—पण कव है नी बँ भला आदम्या री दुनिया म ठीड कठ ? बा नै तो भगवान ई पली बुलाव ।

—आदमी लाखीणो हो ।

गिरधारी री झाल माय री माय बध्या जाव ही ।

बाकी भास्टरां र आवता ई सगळा दुरग्या । रस्त म गिरधारी घर गणेश चुपचाप खिसकग्या । नारायण बन जाय'र रघुनाथ होळ-सी क बोत्यो—यारा, म्है सुगाई नै स्कूल छोड'र आवणो है । म्है चालसू । घर बो दुरग्यो ।

रस्त मे अँवर फेर घुसर फुमर हुई—घो तुख बठ काई करसी ? पण काई करसी-काई करसी करता-करता ई सातजी रै घरा पुगग्या ।

भरयो हाल ताई उठी बोनी ।

लोग भल्ला हुयोडा हा । माय वार रोवणो कूकणो चालू हो । गल्ली गुवाड रा टीगर अठी उठी उछलकूद कर हा । बूढा बडेरा अर समसवान लोग टीगरा नै अकानो भेज हा ।

सामल घर र डामल री भीत माय तीन जोष जवान छोर्या ऊभी ही । ऊमर रो उठतो उफाण । दो च्यार मास्टर गरी मीट सू बठी नै देखण लाग्या । गल्ली रा छोरा पली सू बा नै ई देख हा । बाता कर हा ।

-बिचली घावड ह ।

-अेडणी छेडली पण माडी नी ।

-नाल साडी आली चालू दीख ।

कन ऊभ आदमी खखारो क्दया । गुणका हाखणिया नै खखारो खारो लाग्यो । बाता रा परसग बदळग्या ।

-काई देरी है ? अेक आदमी नै धोळ केसा आळो आदमी खून कानी ले जावता पूछ्यो ।

-बस, प द्र बीस मिट म रवाना हुवण आळा हा ।

-आ सो इतजाम किया ?

-अवार तो म्है ई ।

-भाजाई कन सू माग्या कोनी काई ?

-बठ काई पड्यो है ?

-पूछणा तो हा ।

-पूछ्यो जणा क्या क बीमारी म लागग्या । अक कन फूटी काई ई कोमी ।

-गणा गाठा तो हुवला ?

-आधा पडधा बीमारी म बेच छाया । थोडा घणा हुवला ।

इया पछ काई, वाय मास भुवाजी सू बाधडा करतो हा काई ? पांच छव सो नडी तो निनखा हो ।

-तीन साल सू बीमारी म खरचो हुवता रया । या पछ घाभ सू थोडी बरग्या । ओ तीजी आदमी अवार अवार बठ भाय र ऊभ्या ।

-धूड हाथो सार हुय माय । अवार तो काम सजग्यो । घाग काई करला ?

—म्हार तो मगज काम कोनी करे । लुगाई केनै सू गणो गाठो मामू तो बा सीधी चट्ट पड अर भोजाई केनै सू अवार मामू तो भूडो लागू ।

—भूडो लागण रो कोई बात कोनी लाडी । दुनिया मे पीस रो काम तो पीस सू ई सज ।

—म्हारो तो च्यारू कानी भीत है । करू तो म्हे पीचीजू अर नी कर्या यात जात आळा बटका भरसी क बरोबर रो भाई तार हो तो ई धूड उडी । हाल तो स काम बाकी पड्या है । तीसरो त्रिया बारियो अर बो दुसका भरतो भरतो घर मे गयो परो ।

घोडी ताळ पछ अरयी उठी ।

रोवा कूकी अर हेला हवा म भरोजग्या —रे जीसा ओ S S, हाय रे म्हारा भार्, तन आ काई सूधी ।

—राम नाम सत है सत बोल्या गत है । चाली चित कासी बकुठ बासी जहा बहती गगा, बहा मुगती पासी ।

रास्त म फूट्या अर पीसा री उछाळ ।

८७

लालजी नै मर्या नै तीन दिन हुयग्या ।

बा र चाज री लेवा देवी हुयगी । हैडमास्टर स्टाफ री राय लेय'र लालजी र परिवार री पीसा टका सू मदद करण री योजना वणायी । तय हुया क हरेक मास्टर कम सू कम पाच रिपिया तो देव ई । हरेक क्लास मे छोरा दीठ रिपियो रिपियो मगावा । इया सात आठ सौ रिपिया भेळा हुवण री उम्मीद बधी । की रकम 'टीचस वेलफेयर फण्ड' माय सू मिल जासी । कानून मुजब राज अर जीवण बीम सू जिको की मिलणो हुवला मिलसी ज ।

अवार मास्टर बाग मे ऊभा हा ।

—मायला आ पाच रिपिया देवण आळी स्कीम ? 'ठीक या गळन' आ बात गिट्योडी राखी ।

—क्यू थार जची कोनी काइ ?

मूड आग सवाल आय पड्यो जणा बगला कानी देखतो बोल्तो—है ता पण ।

—ठीक है जणा पछे पण क्या री ?

—आपण बो मुहदाफण्ड बण्योडो है नी ?

टीचस वेलफेयर फण्ड' आपसी बतल म मुहदाफण्ड रं नाव सू नामी । जद कद ई इण फण्ड खातर की देवणो पढ तो चाय पीवण न भेळा हुव बी बगत आ बात चाल ई—आज मुहदाफण्ड मे पाच रिपिया हास्या है । कदाच की घरम हुव तो ।

—बी फण्ड सू तो मिलसी ज । बी र अलावा आपा की और कर सेवा ता काइ हरज ?

—च्यार पाच मास्टर भेळा हुयग्या ।

—पाच रिपिया खातर घरती क्यू हुव ?

—अरे ओ बम्पालाल, दो फिलमा ना देख्य ।

—हा 5, और काइ ?

—तू कदई चामडपणी छोड्या कर ।

—म्हारो मतलब ओ कोनी । थ लोग बात न कदेई सही ढग सू समझी ई कोनी । म्हें आ कवणी चावू क मुहदाफण्ड ई गळत है । अक तो किणी र घर सू आदमी जाव अर आपा बठ सेफावाई सो मूडो कर र पाच-सात सौ रिपिया देवण न जावा । बी री मोत रा मोल । म्है पूछू, बी री जिन्दगी भर री सबावा रो मोल इतो ई खाली इतो ई है ?

—तो पाच-सात हजार रो इतजाम करल्यो । पाच तो दिरीज कोनी, पच्चीस पचास देवण री बात कर बेटा ।

—अरे ओ फिलासफर, तू चुप रह साडी ।

—इण बात माथ और कर्यो जाव ।

—मगजमारी तो करो ना जिण न नही देवणा मती दो ।

बाता रा बबडर चालता रया । अठार्दस जणा माय सू दो जणा साव नटग्या । बा री निजरा मे आ फण्ड ई फालतू हो ।

तीनेक दिना म सात सौ रिपिया भेळा हुयग्या । रिपिया कद देवणा इण बाबत मोटिंग ही । लालजी रा बीम रा कागजात तयार करावण खातर, सोहन आफिस गयोडो हो । ओ आयो जणा बी र हाथा म पाइला ही । कमर मे घाय र बठता ई उण कया—लालजी आदमी हा भागी !

—देखो, काल ई सरकारी आदेस हया क सरकारी सेवाकाळ मे रामसरण हुवणिय नै सरकारी बीम री दूणी रकम मिलसी । अ आदेस लारल महीनै सू लागू हुवला । लालजी रा भाम तेज । वा नै ई दूणी रकम मिलसी ।

सरकार ओ काम तो आछो ई कर्यो । पण इत्तो आछो तो पकरायत कोनी हो क दूणी रकम सेवण खातर ई लोग मरणो सुरू कर देवै ।

सगळा जणा अेक दूज रो मूडो देखण लाग्या । पछ खबर सुणावणिय नै देखण लाग्या ।

सगळा री निजरा खुद माय टिकयोडी देख'र वो बगला जोवण लाग्यो ।

कमर माय थोडी ताळ खातर निघावतो भून पसरग्यो ।

सकड़ी बिहयोदी दीर्घ या आठ दस थपह्, या इनै विनै पढी साध । भाई दिना
आठ आळी पीप रो तळो भी दिखण साया कर । तल र पीप या तिल्लाडी मे
घूल्हो चासण खातर बाटी चोपडण जोगो चीटो बच खाली ।

वेस चोपडण रो तो आ दिना सुपनो ई कोनी भाव । सावणदानी मे सावण
री जगा सावण रा भोरा साध, जिका हाथ मे ई कोनी झिल । आ भोरा नै भेळा
कर'र लुगाई कुल्हड मे भीजोय दब । बी पाणी सू म्हारी गजी या बुशट झिकदीळ
देव । बस इण सू बत्ती गुजाइस आ दिना कोनी रव । आ दिना कोई पावणो भाय
दूक तो जी र आप्त हुय जाव । जी र आप्त किणी र बीमार पडण सू भी हुय
जाव । डागदर इसा भला है क मामूली घासी जुकाम या घुखार म प'दर-बीस सू
कम री दवा कोनी लिख । जावताई पूछ—सरकारी नौकर हो नी ? अर हा
कवता ई नाव पूछ'र दवाया घस 'हाख । दुकानदार नै रक्को देवता ई बा प'दर-
बीस रो फोटू उतार'र मेल देव । एक दिन री खुराक देवण खातर कवा तो भलो
माणस कव—तीन दिना री सग ई सेय जावो नी । घडी घडी कशमीमो कुण
काटला । कोस तो पूरो ई लेवणो पडला । इण रो मसलव दुकान आळो भी जाण
क सरकारी नौकरा रा रोग पूरा कोस लिया ई ठीक हुव । जे बीनै कवू क भाई
अवार पीसा कोनी तो तपावू सू मुणण न मिल—बार किसा घर सू लाग है ?
सरकार सू पाछा मिल जावला ।

म्है सोचू क घर सू किया कोनी लाग । अवार री घडी जद क जहर खावण
न ई पीसो कोनी, दवा खातर पीसा कठ सू लावू ? सरकार पाछा ता जर देवली,
पण बढ, आ घनै ठा कोनी भाई । आठ आठ दस-दस महीना ताई धिल रा खोज
ई कोनी बापर । महीन रा महीन मिलता हुव ता वाई यात रोनी ।

फेर याद भाव—हाल तिणखा आडा छव दिन पड या है । सोचू क अक्की
दफ भलाई की हुवो अक् गरम कोट जर बणवाणो है । टाबरा खातर भी गरम
कपडा बणवाणा है । घटा आळी अून सेय भावू तो किसा रवै ? सागीडी गरम
रवती । पूरी बाका आळी मूटर पर्या पछ तो सी बार-बार ई फिरता । गरम कोट
नै गाळी मारण री साच'र घेटा आळी ऊन री मूटर बणवावण री साचू । म्हार
भाय हरथ रा हवोळा उठ । म्है मन ई मन गाथण लागू—धाने काजळियो बणालू
म्हार नणा म रमालू

हाल ताई ठण्ड इत्ती घास तो कोनी भायी, पण तो ई दिनुग सिध्या कार
कमीज या बुशट म बार निवळता लघावतो क डीस माथ की न बी हुवणो चादज ।
हुवो भलाई जानट या बादी-पुराणी मूटर ई ।

तिणखा मिलताइ सोच्यो क अक्के गरम होट खातर कपडो जरूर खरीदणो है। पण दो तीन दिना ताई आ ई सोचतो रयो क किसो कपडो खरीदू। गरम खादी या ? अर किणी छैन निणाय ताई पूग्या पला ई तिणखा रा नोट आलमारी म धर्योडी डब्यो मे बंद हुवता थकाई उठेर पतो नी कठ पूग्या—पतो हुवता थका ।

मैं मन ई मन सावण लागू—अस्सी रिपिया रा गहू बीस रिपिया हल्लै, धाणा अर मिरच्या तीस रिपिया रो खाड पचास रिपिया दूध घाल रा चाळीस रिपिया तेन रा घी ? डालडा रा ई दसरण दोरा है। ओ खरचो तो सूखी रोठिया रो है। दाळ चावळ किया पोसाव ? म्हारो हाथ खरचो तो गिण्यो ई कोनी ! तीस रिपिया तो खरच हुय ई जाव। पान खावू नी सिगरेट पीवू नी खाली चाय अर सनीमा रो सोख है जिको भी जेव मे हुवत तीणा र कारण घणा दिन धिकणो मुसकल लखाव। इसी हालत म आवमी कपडा कराव तो कठ सू ? अर घर मे बिना बुलाया पावणा ई आवता रव। बिना बुलायोड पावणा दाई हारी बेमारी यारी आवती रैव।

लारल दिना छोटोडी छारी बुघार मे जुडगी ही। म। अर लुगाई खास ध्यान कोनी दियो। मा कव—ओ कुधन तो काळ मे ई कोनी मर। मैं मोचू क जिको काळ म ई कोनी मर वो ताव तप सू तो ता ई कोनी मर सक। कसर हुय जाव तो बात दूजी है। या पछ टिटैनस हुय जाव। अस्पताळ पूगा जित्त तो रागी बटीज बटीज र मर जाव। कारण क रोग बध्या पत्नी तो आपा अस्पताळ रा दरसन ई कोनी करा। अस्पताळ किसो मिंदर थोडी है क जिको राजी राजी जावा।

छोरी बुघार स छूटी ता छोरो बीमार पढग्यो। बी रो बुघार बीस रिपिया रो दवाया सू उतरयो।

रात न लुगाई कयो—अबकी तो गरमवोट बणाईजणो मुसकल लाग।

—हा ss। कयर मैं निस्त सी हुग्यो।

—ऊन नाय देवो तो मैं सूटर बणाय दू उण कयो। कमर री छात कानी देखतो मैं सोचण लाग्यो क तीन च्यार टाबर हुषा पछे लुगाई, लुगाई कोनी रव। वा आपर धणी री सुविधावा असुविधावा रो ध्यान ठीक बियाई राखण लाग, जिया क मा टावर रो ध्यान राख।

—सुभीत सू दूगगी तो ऊन लेय आवूला। कयर मैं माहया भीवनी।

छोरो रोवण लाग्यो। लुगाई उठेर मयो परी। मैं नीद लेवण री बोसोस करण लाग्यो। इण मू घाई न गाळ्या कान्तो वाडनो।

वी दिन मेडिकल बिल रा पचास रिपिया मिल्या हा । दफ्तर सू आवती टैम साग काम करणियो जगदीस बोल्यो—ब्रदरी, त आव, आपा गरम कोट देखा ।

—कोट ?

—हा 5 सक्लिडहैण्ड कोट । यार, अठ घणाई बिक है नी—अमरीकन कोट ।

—सुभीत सू दूब जावला ?

—हा 5, नूब कोट री सीवाई सू ई कम म ।

म्है हरखोजतो हरखोजतो बीर साग हुयग्यो । म्है दोनू के० ई० एम० रोड पूग्या । बठ भात भात रा कोट पड या हा—बद गळ रा कोट खुल गळ रा कोट ओवर लोट । भात भात रा रग । भात भात री डिजाइन ।

भूरै रग आळो कोट हाथ मे उठाय'र म्है गौर सू देखण लाग्या । दुकानदार रो सुर सुणीज्यो—पर'र देखलो बाबूजी देखण परखण रा कोई पीसा कीनो लाग । दाप भावै तो लिया, नीतर पाछा मेल दिया ।

म्है वी कोट नै पैर'र देख्यो । साव अगोजम दूकग्या । द नै बिन्नी हाथ हिलाय'र देख्यो । सोळी आना जचग्यो ।

म्है पूछ्यो—ई रा किता पीसा है भाई ।

—बीस रिपिया । उण कयो ।

म्है की कबू उण सू पत्तीज जगदीस बोल्यो—बीस तो ज्यादा है सार तो पन्दर-सोळ मे देख'र आया हा ?

—बाबूजी चीज देख र बात करो नी ।

—देखतै, थारै बेचवाळी हुब तो । जगदीस की करडावण मे आय र कयो ।

—ये भट्टारै देम दिया बस, ई सू बत्ती गुजाइस कीनी ।

जगदीस की धौर हील दुग्जत करतो, इण सू पैसा ई म्है बीन भट्टार रिपिया देय दिया । म्है सोची क सोचो कठई हाथ सू निकळ नी जावै । कोट री हातत देपता म्हन सपायो क घा पीसा मे तो सूटरडी ई वण । कोट तो पछे काट ई हुन ।

जगदीस दो कोट खरीदया । उण दनील दीनी क भायला, आपा ई रईसा आळ दाई फोर-फोर र पराला ।

म्है अंग ओवर कोट उठाय'र उषळ पुषळ'र माय वार सू देख्यो सफ क्यो । बीरो घस्तर भी चोखी हातत म हो, म्है साब हो कैं जे ओवरकाट आळा

सीदो ई ठूक जाी तो टाबरा र ई कोट बरवाय दू—इणन कटवाय'र। इण मे कम सू कम तीन टाबरा र कोट तो भाराम सू बण जावला। नूवो कपडो लाय र बणवावण री उम्मीद मे तो टीगर सार सीयाळ ठण्ड सू पीटीजता रैवला। भर लुगाई रा तगादा इया ई चालता रैवला। वा रोजीना याद दिरावला भर म्हें काल लावण री कय'र टाळतो जावूला।

उण भोवरकोट रा पच्चीस रिपिया माग्या भर बाईस माथ भाय'र फसलो हुयो। जगदीस पीसा सुबवावण म मास्टर है। जिकी जिनस रा दुशान भाळो सात माग, बो छव देय'र ई हट। बीर साग हुवण रो फायदो ई हुयो।

म्हें बीनै पाय पायो भर भुजिया खवाया।

००

म्हें घरा पूग्यो। मा हागळ ही। म्हार हाथ म कपडा देख'र उण पूछ्यो—
भो इत्तो काई उठाय लायो रे?

—गरम कोट है। म्हारी भावाज मे गरमास हा।

—कद बणवाया? उण पूछ्यो।

—बण्यो बणायो लायो हू।

म्हें ब दोनू कोट मा र सैमूड मेल दिया। बा नै देख'र मा बोली—
बोला पूर कठ सू उठाय लायो?

—मा, अ अमरीकन कोट है। चोखा भला खावता पीवता आदमी तकात आन पर। नूवा कोट तो तू जाण ई है।

म्हारी बात पूरी हुया पना ई मा बोली—जे अ कोट मुडदा रा उतार्योडा हुया तो।

—हुह! थान तो हरेक बात ऊधी ई सूझ। म्हें भुसळीज र बोल्पो—मुडदा रा उतार्योडा कोट भी कद ई बिचया हा। अरे मा! ब लोग अमीर हुव। नूव साल माथ आपरा कपडा उतार। ब ई कपडा अठ विक।

मा आग की आपरो दरसण बघारे इण सू पली म्हें ब दोनू कोट उठाय र माळिय मे लेय गयो। बठे लुगाई न दिखाया तो उण भी इसीज बात कयो। म्हन भाळ चढी—हुह! भारं भेजे म तो बस अके ई बात बढ्योडी है क अ कोट मुडदा रा है। भाळो हीयो फूट्यो है आ लोग रो। अक्कल रा दुस्मिं कठे ई रा।

म्है खासा ताळ ताई माय रो माय भुसळीजतो रेंयो ।

२२

दो दिना पछ टाबरा खातर कोट बण'र तैयार हुयग्या । बा नै पर्या पछं टाबरा रा हूलिया ई की की बदळ्योडा लखाया ।

अै तो असल ओपग्या रे । मा कैयो ।

—हा ॐ ! कय'र म्है सोचण लाग्यो कै असल ओपो मा नी ओपो, सी रो जावतो जरूर हुयग्या । म्है काचें सामें अम'र म्हार कोट रा बटुण बन्द करतो मुळकण लाग्यो । माळियै सू बार निवळ्यो तो सुगाई डामळ माय ऊभी दीखी । म्हनै कोट म देख'र बा भी मुळकी । बीरी मुळक रो मतलब हा कै सागीडा जच रेंया हो ।

म्है धीनै मुळकती देख'र आख मारी अर पागोयिया उतरण लाग्यो । दफ्तर जावण खातर साइकल उठायी अर दूर बहोर हुयो ।

पूरै मारण आ सोचतो रेंयो कै ई बरस पडणियै खु रो सामनो आराम सू कर सकूना ।

२२२२

अधारे में सांस

पता नी कोई हवा क हून क्याकर अधारा गिर घावण लाग्यो । म्हा
समावतो क म साग की की बल्ल रया है । या बाग घर भाया रा ता बाग ई बाइ
क व य ता मू मू हूना घना पी हूना करावर हा । गन म्हारी मुगाई, जिण नै
म्है जी जात मू घतो पायना हा, या तवान बन्दाई सग्यायी । घर म्हारा ताग्ला
भायला भी जिवा ग्यावर म्हे घापी गन । ई की भी करण ग्यावर तयार रयना घर
य भी म्हारे ग्यावर—य तवान बन्दाई सग्याया । घर म्हारा टावर, दा छोरा घर
अर छोरी, जिवा न दग्या ई म्हारो गि भर रा पावना उतर जाया करतो हो,
आजवान ता य भी की भार सग्यावण लाग्या हा । बां र हेन म भी म्हा रैन
सग्यावण लागी ही ।

म्है म्हारे भायना गाम घा सवग्याया राग्यो । यां पापापाप गी सवगत गी
छनी सीय ताई साग र कर् सग्ट री बाना बगायी । कई कया नै या घामी म्हा
मन मगज रो बँस है । जब म हूयाई दिरमा र बारण त सोग बन्दाई सग्याय ।
जिब गि भी जब रा दिरसा रपू हूय जायला क तूथीनकार जेय लाग जायला,
या गि मा की सावळ मिबन हूय जायला । तूथी जेय पातर म्हन मणत करणी
पाईज । च्यावर भी रिपिया गी गीकरी रँ सलावा गिनूय मिब्या घाट-म री जुगन
जुह जाय ग्या काम करणा पाईज ।

कर् इगा भी हा जिवा रा कवणो हो नै सवगर म्हारा गि गिर की माडा
है । या म्हार हाथ गी ग्यावा देखी । रयावा रो गणिन म्हारे साम राख्यो । म्है
बारी बातां गुण्या गया । सो गलासो करया पछ बां सलाह सोबी क म्हन मूगे पैरणो
पाईज । या मो भी बगाया क इण न पर्या सू मगळ री दसा रो बुभभाव कम
हुवैला ।

साची कबू जे म्है मन मगज सू उचळ-मुचळ हूयोहो नी हूवतो तो बारि मूडे
माय मून दयतो । अँ झाडा जितर, टूणा-टोटवा, मिदर डेरा फालतू री छपत
गिणणियो म्है बी दिन बाता बातो बढ्यो रयो । म्हार मन रँ बिणी भूड धूणै सू
या भावाज आयी क हूय सव भा ई बात हूव । भारो कवणो माय हूय सव है !

या री बात मन म जचयी । बा न म्हारी जेय रा छेवला दिपाया । व मुळक'र

बोल्या—अरे डफोळ ! इ बात रो क्या रो सोच ? म्हे फेर क्या रें वास्त हा । अर सी रो अंक बडकडाट करतो नोट म्हारी मुट्टी मे आयग्यो बा री कृपा सू ।

फेर पछ म्हे बी चीज री तलास मे निकळ्या । तीन-च्यार दुकाना देखी । सक पली जठ गया हा, पाछा बी दुकान दूवया । साठ रिपिया मे मूगो खरीद्यों अर चादी रो बीटी मे जहवायो ।

मूगो पैर्या पछ लखायो क म्हार खून मे नवी गरमी अर गति आयगी है । लखायो क कोई कच तो म्हे फदाक मार र हिवाळ माथ चढ सकू ह । कै बिना किणी विमाण रें फटाक मार र चाद सू असखेल कर र आय सकू ह । क मुट्टी भीच र कैय दू कै अ मोटर । तू जाम हुयजा, तो फरटा भरती मोटर जाम हुय सकै है । आज तो म्हनै इत्तो फुर्ती मैसूस हुई क किणी नै 'दोनबिटा पीया पछै ई कोनी हुवती हुवैला । इत्तो आतम विश्वास लखायो कै किणी नै पूरी पोषी कठ हुवता थका ई परचो देवती बळा कोनी हुवै ।

बी दिन इणी जोस अर हरख मे भायला सागै सात-आठ रो घूरमो कर हाथ्यो । लुगाई खातर मळाई रा लाडू लेयग्यो । टाबरा खातर साप सीडी अर लूडो ।

मूगो पैर्या पछै कैई दिना ताई म्है हवा मे कुदडका करतो रयो । म्हनै लखायो कै सगळा लाग पाछा हेताळू हुयग्या है । हेत री नदी म्हारें बिचै बवण लागी है । इ नदी रें पाणी सू प्राणलेवू तिरस बुझ सकै है ।

मूगो पैर्या पछ अंक नूवी बात म्हार माय घर करगी । म्हे दिन भर री घटनावा रो लेखो जोखो राखण लाग्यो । नित री घटनावा सार बीत्याड दिना सू मिलान फरतो अर इण नतीज माथ पूगतो क म्हारी हालत सुधर रयी है । दो च्यार दिना पछ तो हालत हुयगी कै जे म्हनै जगळ खुल र लाग जावतो सो बा भी इणी मूगै री करामात लखावती ।

पण अचानक म्हन लखायो कै बो अधारो फेर धिरण री तजबीज बठाय रयो है । छोरी री बीमारी सू म्हारी चिंतावा बधण लागी । अस्पताळ लेयग्यो । बीस पच्चीस रो फोटू उतरणो सुरू हुया अर आय पाचवें सातव दिन ओ फोटू तयार लाधतो । हार र म्हे बी नै बडोडी अस्पताळ दिखावण री धारो । रट्ट पडण लाग्यो हो इण खातर लोकार काद्यों । भडका भडकू र अंक कानी मेल्यो । सोच्यो—रात नै अस्पताळ मे ओढण नै काम आवैला । छोरी नै भरती कर्या पछ किणीन किणी न तो बी रें कनै रवणो पडला ।

सिझ्या न छोरी री हालत धणी बिगडगी । इण खातर बी बगत ई अस्पताळ जावणो पड्यो । देखताई डागदर कयो क इत दिना ताई म्हे नोद मे सूतो हो काइ ?

प्राखिर चावू काई हू ? जे छोरी नै मारणी ही है तो भठै लाय'र मारण री बसू तेवडी है ? भरा किता प्राण निवळता कोनी काई !

भर फेर बो आपरी कोसीम म लाग्यो । ग्लूबोज चढाय'र भरस नै बठ उभाय'र गयो । म्है ग्लूबोज री सीसी कानी देखण लाग्यो । ग्लूबोज घढ हो—टप् टप् टप् ! दो घटाई कोनी बीत्या क टप् टप् ठप् हूयग्या भर सास री पखेर देही र मीजर सू उढग्यो—फुरर !

पतो नी बसू, म्है रो कोनी सवयो । म्हारै हीय मे सून यापरगो । सून बई दिना ताई बापरयोही रयो । सून इत्ती यापरी क म्है भूलग्यो—म्हार मूगो पर्याडो है । पण जेब म हुवत खेगलां भर बगळन चहुरां म्हन मूग री याद दिराय दीवी । म्है फेर दिन भर रो लेखा ओखो राखण लाग्या । घबकी दफ म्हन सखायो क मूगो पर्या सू पली भर भवार री हासत म काई करव कोनी । छोरी री मौत नै जे इण सू जोडू तो अ दिन पत्तो करता माडा ।

म्हारी वा सा गूग नपूर बण र उढगी । कठ तो म्है मुट्टी त्रार कर र मोटर नै रोकण री सोच्या करतो हो भर कठ भाज चालती बीडी नै ई कोनी रोन सकू । हिवाळ भाष तो चढ़णा दूर रयो, बिना पग उठाया पगोपिया ई कोनी चढ़ सकू ।

हुयो मो क म्हनै बो मूगो बेचण री सोचणी पडी । सोचणी काह पडी, भव तो सोळ भाना ई तेवढली क इण रो पापो काटणा ई है । म्है हडमान र भरा गयो । बी र घरां तळपर म चाम पीवती बळा साव हो क बात किया टोळ । म्हार मूड सू कीं निकळ ईण सू पत्ती बो बोल्या—भाजकाल तो दिन गिर भीत साडा चाल रया है । भायला भागलो मूगो केई दिना खातर परण नै तो द, म्हनै ई मगळ री दसा है ।

—भा खाटी हुई नी ! काह नवू इणनै ? किया समझावू क बन्ना ई मूग सू ई जे साडा दिन गिर साबळ सूवा हुवता सो म्है इणन बेचण री बाळण नै तवडतो !

पण म्है बी नै की कोनी कयो । भागळी ॥ बीटी उतार र चुपचाप बीं न दे दीनी । सोच्यो—बधा तू ई देख त, इ भाठ मे बी कोनी । सुण'र सीखण नाऊ कर र सीख्योही पुस्ता हुया कर । भा सोच'र बी न समझावणो फालतू समझ्यो ।

दो-तीन दिना पछ बो जी एम बी मे मिल्यो । म्है की कोनी पूछ्या । उण खुद इ बात टोरी—भायला, चीज तो सातरी है ।

—कोई खास फायदो ? म्हारो सवाल उछळ'र बो रै मूड भाग जाय पड्यो ।

—हुयो तो कोनी, पण लखाव हुवसो जरूर । ज्यारुमेर शुभ ई शुभ आसार दीख रया है ।

म्हारै मगज में बिणी दाशनिक् री आळ्या ताजो हुयंगी, जिण कथ्यो क जो की आपा नै दीख, बो असल मे 'बो' है ई कोनी । असली चीज तो की गौर ई है । जिया क सनीमा र पढद मायें दिखनिया चितराम किणी असली दुनिया री पढछीयां ई हुया कर । सनीमा घर सू निकळ्या पछ असली घर नकली सो की सारें छूट जाव । आपा फेर अक् नू बी दुनिया में आय जावा । दुखा भर अबखाया सू भर्योडी दुनिया मे ।

अक् बात आ भी है क आ बीटी शुभ है, इण खातर शुभ कोनी लखाव । पण आपणें मन मगज मे आ बात बँठयोडी है, इण खातर शुभ लखाव । जिया कै केई दिना पैली आ बीटी म्हार वास्तै भी शुभ ही, पण आज कोनी—जद क बीटी सागी है ।

दिन दसेक आडा घाल'र बो म्हार कन आयो । बोत्यो—भायला, म्हेनै तो ई मे की तत कोनी लखायो ।

म्है राजी हुयो । चालो अक् सू दो सो हुया जिका, कय सक् क आ तत-भायरी चीज है । बिणी बात रो प्रचार प्रसार हुया ई तो हुया कर ।

म्है बोत्यो—इ नै बेच देवा ता ठीक रव । पाच-सात रो काटो बटै तो ई कोई हरज कोनी ।

म्है दोनू मूग नै ठिकाण लगावण खातर निकळ्या । जठ सू खरीदयो हो, पाछो बी नै ई देवण रो सोची । पण बी री दुकान बंद साधी । पूछताछ कया ठा पडी क बी नै पुलिस पकड'र लेयगी । बी री दुकान मे राजायज जवाहरात मिल्या ।

म्है गोता छावता हूजी जगा पूग्या । खीचडी-सी मूछा आळो बो भादमी बोत्यो—आवो, माय बठ'र बात करा । माय बठ'र म्हे बी न सा' बात साफ-साफ कय दीवी कै म्हार मूग री बेचवाळी है । कित्तक मे लेय लेवोला ?

बो गौर सू मूग री पढताल कर'र बोत्यो—कित्त मे खरीदयो हो ? बो म्हार मूड सामें देखण लाग्यो ।

—साठ मे । म्है बोत्यो ।

बो की कोनी बोत्यो ।

भून रा भुणभुणिया बाजण लाग्या ।

म्हार सू रयीज्यो कोनी । पूछ्यो—वे वित्ता दे सकी हो पांच सात तोड़णा हुव तो ।

—भाफ करज्यो ! ओ तो साव छोटो है । इ रा ता पाच रिपिया ई कोनी बट । पचास पीसा कबो तो म्है देय हू ।

घर उण मूगो म्हार कानी पत्र दियो । म्हारी समझ म कोनी भायो क म्है काई बोलू । मूगो जेब म घाल'र चुपचाप उठ सू उठग्यो ।

म्हे दोनू बार घायग्या ।

काळी सडक साप दाई पसरमाही हो ।

किणो नै दाग देय र भाया पछ जिकी हालत हुया कर है नी बा ई हालत म्हार जी री ही ।

□□□□

जीवती लहासां

अदीनवार रै कारण दफ्तर रो छुट्टी ही । बो दिन भर सडका माथे घूमती रयो । बिना किणी काम । बी रै चहरै माथे रजी चढगी । ढल्लन सूरज री रोसणी मे बी रो चहरा काळा निजर भावै हो । चाल-डाल सू लागतो हो क बो खासा पाक्योडो हुवला ।

उण आपरी गुद्दी कुचरी । मल री चिपचिपाट साम्प्रत लखायी । उण सोच्यो क दिगूग सिनान कर लेवणो चाईजै हा । साबण कोनी ही, भा याद भावताई उण भू डो मचकोड्यो । पिच्च देणी सीक यूक'र डारै पासो मुहग्यो ।

घरा जावण सू पत्नी चाय पीवण री सोची । बो सामनें झाली सावडी गळी मे बढग्यो । बा दुकानडी हर बगत धूवै सू भड्योडी रैवती । भागै खाचै मे सगळै सर री गदगी रो ढिगलो हो । अकूरडी री बढवू चौकेर बापर्योडी रैवती । बी दुकानडी रै माय बठो का बार धूव भर बढवू सू छुटकारो कोनी हो । माय मेजा माय चाय दुळ्योडी रवती । बी पर माख्या री भिणभिणाट । चाय लावणियो कोजियो मैल सू काळा कुट्ट हुयाडा कण्डा पर्या आपरै बेसाने कुचरतो रैवतो ।

उण चाय खातर बँयो । कुसीं खैच'र माय खरी मे बैठग्यो । अठै भाय'र चाय पीवण रो कारण ओ ई हो क सगळै सर मे चाय रा पेंतीस पीसा लागता, पण अठै बीस पीसा मे फस्ट किलास चाय मिलती । घर रै बनें ही ओ सुख यागे ।

बो घरा पूग्यो । कमरै मे पूग'र बेत्ती जगायी । माचै माथे बैठयो । माच री चरमराट हुई । झालै मे पडी कहाणी पत्रिका पढण खातर उठायी पण दो पाना सू भागै कोनी पढ सकयो । पछ पत्रिका रा पाना फरोळण लाग्यो । केर पत्रिका झालै मे फँक दी—अणमण भर उदास मन सू ।

बी री निजर मेज कानी गयो । लिफाफो पड्यो हो । परसू भायो हो । उण हाल ताई उपळो कोनी दियो । कागद लिखण री सोच र बो मेज कानी गयो ।

बो कागद बाचण लाग्यो—मा भौत याद कर । पुण्या रै सासर सू कागद भायो है । बी री तबीयत ठीक कोनी रैवै । विद्या अब स्याणी हुयगी है । बी री सगाई खातर बात चाल रैयी है । बात पक्की हुवताई ब्याव ई वेगो ई कणो पडला । रिपियां रो इतजाम अवार सू ई सह कर दे । 'हे तो सो' बी थार ई भरोस कर

रैया हा । दादी मा री तबियत पैला सू ज्यादा खराब रैवै । पण खास चिंता री बात कोनी । ये कद ताई आवोला ? पान सगळा यान कर है मर सब भजै मे है । थ सरीर रो पूरो जापतो राख्या । प्रर उण भाखरी ओली बाचो—मारो भाई—रमेस !

उण मेज माथ कागद मेल बियो भर आपरी पढछीया देखण लाग्यो । इन सरीर हालतो भर विनै पढछीया । उण हाथ ऊचा करैर आळस भरोइयो । ऊचा उठ्योडा हाथ बी नै फासी रै फन री तरिया लखाया । थोडी ताल ताई उण आपरा हाथ ऊचा ही राख्या । बो सोचण ढक्या कै जे आ फदो बणती पढछीया मसली रमसी रो रूप लेय लेवै तो किसो क रव ? ऊपर सू काई खँच भर खँच्याई जावै । धीं रो गळो टूपीजै भर जीभ बार निक्कल जावै । हुह ! निस्कारो हाख'र बो कुरसी भायै बैठयो । पढूत्तर लिखण लाग्यो । कल डर कानी देख र उण हिसाब जोइयो कै धूजै सनिवार भर भदीतवार री छुट्टी है । भर दो दिनों री कैजुमल सीव लिया पछ चार दिन घूम्यो जा सक है । कागद लिखता लिखता बी न सरला री याद आयी ।

सरला ।

धीं री आट्या भगाडी आपरी जोडावैत रा चैहरो घूमयो । बो सोचण लाग्यो क भबकी दफै सरला खातर की न की जरूर लेय जावणी चाईजै । अक सांतरी सी क साडी ठीक रैनीला । बिद्या खातर ई कीं लेवू काई ? भर भंतीजा खातर ? हुह ! देखी जाीला । भवार तो दस दिन पड्या है । मैडिकल बिले आयग्यो तो ठीक, नीतर सगळा हवा खावो । पण साडी जरूर लेय जावणी है—उण घीजू यावै क्यो ।

थोडी ताल पछ बो सूषग्यो । जद ताइ नीद नीं आयी तद ताई सरला रो चैहरो बी र मन भगज मे घूमतो रैयो । पसवाडा फोरता फीरता बी न नौद आयगी ।

००

शुक्रवार री सिङ्ग्या री गाडी सू रवाना हयो । दिनूग घाठे'क बजी बो घरां घूमयो । लखायो कै बी र घरा आवण सू सगळा राजी हुया है ।

बो आंगण मे बठ्यो हो । बो री सुगाई साळ र किवाड री ओट मे ऊभी बी नै देखै ही । उण मुळक'र सरला कानी देख्यो । हरख रै हवोळा सू सरला रो चहरो गुलाबी हुय रयो हो । मा गिलास मे चाय लायी । सरला किवाड री ओट छाड'र माय गयी परी । घट्टी पीसण री आवाज आवण लागी ।

मा बी रै कनै बठगी । बा पूछ रयी ही—सरीर ओर तो सावळ मज में रयो नी ?

हा ५५ ! उण गिलास मे फूक मार'र चाय रो गुटको लियो ।

—सुण्यो है क आ दिना तिणखा फेर बघी है ?

उण सकाळू निजर सू मा कानी देख्यो । चाय रो अगलो गुटको लेवताई वो अचळू गयो । घासी रुकी तद बोल्या—हा ५, महगाई रा दस-वारै रिपिया बध्या है ।

मा र चहरै माय चमक आयी । बा बोली—चोखो ही है । बाकी महगाई तो मार रयी है चीजा रा भाव आभ कानी ।

मा री बात पूरो हुया पला ही इण प्रसंग नै बदलण खातर उण पूछ्यो—
दादी-सा किन्न है ?

—लारल माळिय मे ' । मा कैयो ।

—दादी सा री तबियत घणी खराब ही नी । बार कनै कुण है ? चाय री गिलास अक कानी मेल'र पूछ्या ।

मा रो उपेक्षा भइयो सुर सुणीज्यो—की कोनी लाडी ! चित्ता री बात कोनी । घर फेर आपा रै हाथ मे है ई काई ? स करमा रा लणिया दणिया है । बुढाप रा रोग है । नित घटै, नित बघै । अब तो भगवान उठ लेगे तो चोखो है । बाकी सावरियै री मरजी है । जिती सासा धामी है, ब तो पूरी करणी ही पडला ।

बी नै लखायो क आने तो दादी सा री मौत री ही उडीक है खाली । पण गळ मे भागळी घाल'र तो किणी सू मरीज कोनी । घर अ खुद, का फेर म्हे खुद जिका खुद नै सावा साता समझा हा, जीवन री हूस दबाया बठा हा, इण जीवन मे की भदरक है काई ?

—दादी सा मेल'र भावू ।

—चाय लेवतो जा बा खातर ।

बी रसोई कनला पगोघिया चढ'र माळिय माय सू हुवतो लारल डागळ पूग्यो । माळिय रा किवाड मोढाळ्योडा हा । उण किवाड खोल्यो । माय बढ्यो । माय बढताई बढवू रो भभको नासा माय सू पेट मे पूग्यो । मुद्द माय बठ्या पछ बी नै लखायो क इण माळिय मे तो मिनख नई मरतो हुवै तो मर जाव ! अघार घर बढनू र कारण !

चाय री गिलास दादी सा रै हाथा मे जलाय र उण सोची कै राजी-खुसी रा समचार लिया दिया बिना ई उठ र पाछो नीच जाव परो ।

दादी सा आपरी आख्या मिचमिचाय'र बी न देखणो सह कर्यो । फेर बोली—कद आयो र । बा मर्योडी सी-क आवाज सुण'र उण सोच्यो क अब जल्ती ही आ आवाज अलोप हुवण आली है ।

—बस अबार आयो ईज हू ।

चाय री गिलास मेल'र बा तम्बाखू री ढब्बी बाढी अर चिमठी भर'र मू घी । फेर गिलास उठाय'र चाय पीवण लाग्या ।

—कित्तक दिन रवला ?

—तीन च्यार दिन ।

—सायळ मज मे तो है नी ?

—हा SS !

दादी सा जद बी र माथे पर हाथ फेर्यो तद थो गळगळो हुयग्यो—बदबू अर अधार र बावजूद ।

उण दुरण री सोची ।

—ग्रच्छा, म्है थोडी ताळ पछ आवूला । बँय'र थो दुरग्यो । माळिय सू बार खुली हवा मे आवताई बी न लखायो कै अब थोडो भाराम है ।

बो नीच आय र रसोई म बठग्यो । मा बूल्है मे लकडी घाल ही । आगली लकड्या र बुझण सू धूवो हुयोडा हो । मा भूगळी लेय र फूक मारी । धूव र कारण बी री आख्या मे पाणी आयग्या—मा री आख्या मे भी । अबक आली फूक सू बास्ती जग्यो-भक ! थोडी ताळ मे थो घवा छटग्यो ।

विद्या रसाइ मे बडी । बा आय र मा कन बठगी । उण विद्या कानी देख्यो । विद्या र डील मे हुवता बदळाव बी सू छाना नी रय सक्या । उण सोच्या क च्यार महीना पैली आळा कपडा तो अब ओछा हुयग्या हुवला । डील कित्त भरीजग्यो है—अकदम मू । विद्या खुद न खुद सू सुकावती सी क बठी ही । बा खुद भी आ बदळावा मू नावाकफ कोनी ही । उण साच्यो क फाक पर र इन बिन्न घूमण आली विद्या जद पनी दन ब्लाउज अर साडी परी हुवला तो काई लखाया हुवला ? अर काई लखायो हुवला जद थ ब्लाउज ही हर महीन बाठा हुया हुवला ?

—घारा इम्तिहान कद मू है ?

—दस माच सू । विद्या बोली ।

—तयारी कडी क है ?

—सागोडी है । सकिण्ड दिवीजन तो छोडू ई कोनी ।

—इत्ती सखी ?

—इत्ती सेधी ?

—पढ़ू ह, समझ्या भाईजी !

—रमेस कठ ययो ?

—सतीस र घरा पढण न गया है । बिद्या बतायो ।

—वीन ता तू ही पढा सक है ।

बिद्या मुलकी । बोली—पण वो बदमास पढ जद नी । बा म्हने लग करण खानर हसा ऊघा सुधा सकाल पूछ क म्हारी ता अकल ई चकरोज जाव । अ फैंक्टर-फाक्टर म्हन आव बानी अर वो म्हने जद भी पूछ, अ फैंक्टर ई पूछे ।

—बजाई बोछरखो हुय्यो दो । मा बोली—हसर ।

बिद्या कैया गयी—बा ह्या कर बा बिद्या करे । भा बात मान बानी । बा बात सुण कोनी । बाता ई बाता म बा अंकर जोर मू हसी । फेर मा बानी देखेर चुप हुयगी अर चुप ई बठी रयी ।

रसाइ म फेर धूवो हुय्यो । धूव र कारण आग्या म पाणी आग्यो । आग्या नसळतो वो उठयो । भा कय'र—मा भाईजी मू मिल'र आवू ।

मा आपरी आट्या बीर चहर माथ टिकाय दीवी । बा आपर गळगळ मुर म बोली—हा 5, मिल आ मलाई । वीन तो आपा री ना मही, पण आपा न तो बी री फिकर है ई । वो तो म्हाटो आपरी लुगावडी र रम म इसो रगीज्यो है क मा अर छोट भाइ-बना री क्याल इ बानी कने ।

फेर मा रोजीना आळा पुगणो रावणा सेय'र बठगी—बी रे वास्तै म्है बाइ बानी कर्यो ? पढायो लिखाया चाख मराणे म व्याव करूया । पण चार जीसा रे मरूया पछ छव महीना ई कोनी बीत्या क वो जुदो हुय्यो । छोरो तो लाइ सम्भू है पण बा लार आयाडी काळ माथे आळी रडार बाछाड है । छोर न उघी-सुधी पाट्या पडाय र इसा रग चढायो क बस ना पूछ पण खर । आपरो कमावो-खावो । अर निस्कारो हाव र—लाठी, अर ता म्हान चारा ही सायरो है । तू नई हुवता ता म्ह बुढाप म भूखा मर जावता ।

पाडी ताळ ताइ मून । डील मे काटा री तरिया खुमणियो मून । फेर सागी रोवणो । वीन बी माथ-बोटी करणो पडला । माथ चाटी र अलावा कोई चारो बानी । सो इतजाम बन ई करणो है । चार ही भरस ।

बा ऊमा-ऊमो सुणतो रैयो । फेर काटा री तरिया खुमणिया मून तिरण लाग्यो । मून मू छुटनारा पावण खानर उण कया—म्है अवार आवू ।

चपला पगा म पाल'र वो घर मू वार निकळ्यो । भाईजी र घरा पूग्यो तो नखायो क बा जिणी अणनेध आदमी र घरा आया है । दिखावटी रामा स्यामा ।

धीगाणै मुळकण री कोसिस । आट्या मे सवाल—ओ अठ क्यू आयो हे ? कोई आफ्त गळ आवू है काई ?

जद बवलू बी र कनै आय'र ऊभ्यो तो भाईजी बी नै तडक्यो—अक कानी हट । बेसहर कठ ई रो । हरक आय गय कन जाय उभै । सहूरबायरो । चाल बढी न ।

बवलू डरू फरू हुय र माय गयो परो । बी नै लखायो क वातावरण भारी हुयग्यो है । मून री तीखी मार सू डील छुलण लाग्यो । अठ सू चालणो चाईज ।

—अच्छा, म्है चालू । उण नैयो ।

—चाय तो पी जावता । भोजाई क्यो । बी न मनवार साव लूखी लागी । मुर छानो थोडो ही रव ।

—चाय तो अबार पी'र ही आयो हू । बस, अबार तो चालसू । भायला पापला सू मिलणो है । उण क्यो ।

—ठीक है । मिल आवो । फालतू मोडो करण सू काइ फायदो । फेरू आया भलो । भोजाई बोली ।

—हू \$\$\$ । कयर वो टुरग्यो । भारी मन सू । सडक माथ आय र उण कडर चाय पीवण री बीती अर जेव हाटल मे बढग्यो ।

००

तीनक बजी डाकियो अक लिफाफो देयग्यो । उण लिफाफो भेजणिय रो ठिकाणो देट्यो । पुष्पा र सासर सू आयो हो । उण कानद बाच र मा न सुनायो । खती रा समचार ह । सुनताई मा रै जैहरै माथ हरख हबोळा मारण लाग्या । मुळकती मा नै दख र बी न लखायो क अठ चौथा छोरो हुवै तो ई बेसुमार हरख मनाईज । पुष्पा र चौथो छोरो काई हुयग्यो जाण पारस स, घम्यो हुव । बी न याद आयो क मा क्या करती ही—अर डफोळ ! वेटा पड्या कठ है ? वेटा तो भाग भाळा रै हुया कर । बी र छारी हुई जद मा क्यो—आछी लागी तीख भाठ री । भा अपार हजार री घ्याडी आयगी । अर जद बीस दिना पछ छोरी रामसरण हुई तद क्यो—टटो मिटया । गल छूटी ।

मा याळी लेय र डागळ गयो परो । बी रै साग बिद्या अर सरला ही । य सगळी बारी बारी सू थाळी वजावण टूकी ।

मा डागळ सू नीच आयगी । उण बी न बीसक रिपिया रो इतजाम करण खातर क्यो । वो चुप रयो । बी न चुप देखर मा बोली—घार कन कानी दीस । घर सरला । अबार तो म्है उघार लेय आवू ।

बी रो उयल्लो सुण्या बिना ई मा नारे गयी परी । पाछी भाय'र सक्कर मगवायी । गळी र टाबरा न सक्कर बाटीजी । थोड दिना पछ भावण माळ खरच री याद कर बो सोचण लाग्यो क आ लोगा नै समझावणो फालतू है । आ र भेजै मे तो बस थेक ही बात जम्होडी है कै गाडै मे छाजल रो काई भार हुवै । आ र छाजला सू गाडै मे जुत्योडै जीव रा प्राण भलाई निक्कल जावो । आ नै कोई चिंता कोनी । गळो टूपीज तो टूपीजण दुयो । पण नाक ऊची रखणी चाईजै ।

आ ई बिचारा बिच्च बी नै सरला रो फूल्योडो पेट चेत आयो । देपो, तीखें भाठै री लाग का सक्कर बट ! हुह ! तीखो भाठो सक्कर याळी री भणसणाट मा री बडबडाट जा, गुड लेय आ ! सिझ्या नै सीरो राधासा । मा कयो । बो धैनी लेय र बाजार कानो गयो । भात भात रा बिचार बी रै चेतै मे श्वारा मारता रया—पूर भारग ।

००

सिझ्या !

ढळतै सूरज री किरणा घर सामें अग्याड नीमड री डाळा सू छण'र बारली साळ मे पसरै । पछ अधारो गहरीज । होळ-होळ बत्ती रो चानणो अधारै न निगळ जावै ।

उण रोटी जीमी । जीम र थोडी ताळ पछे धूमण खातर बारै निक्कलग्यो । चुन्नीलालजी री दुकान सू निब्बै नम्बर जरदै रो पान लगवायो । अंक मीठो पत्तो मसालो भर गुळकद धलवाय'र बघवायो—सरला खातर । दोलड कायद मे लपेट'र पान पट री जब न घाल्यो ।

माळिय मे पूगताई सरला दीखी । ह्यायोडी धोयोडी । बाजळ टीकी पर राखी ही । बी खातर आ नूवी बात कोनी ही । बो जद भी आवतो, रात न बा आपरी अक्कल सारू तैयार हुवती ही ।

माच माथे बठ'र उण कयो—सरला, म्हारो बग इस ला । सरला बी रो बग छूटी सू उतार लायी । बग खोल'र उण गुलाबी साडी निक्काली—ओ रग पार डील माथे सागीडो फवला । उण मुळक र कया ।

सरला उयळ पुणळ'र साडी देखण सागी । बा वाली—इत्ती बडिया साडी लावण री अवार काई जरूरत ही ।

बो साचण लाग्यो न आ साडी, जिकी पचास रिपिया री है इण न इत्ती बडिया लाग रैयो है । कर भी काई ? घर मे घाघरो ओढणा पर का पछ अट्टार बी माळी सिगदळ साडी । बालेज री हवा खाय र आयी हुवती तो सो सवा सो री सा

दख'र ई इण रो भीगणी ई कोनी भीजती । आ तो मिडल फल है । पण तो ई मा गळी म ढढाळो पीटती फिर वं बीदणी भणीज्योडी है । उण कई दफ सोच्यो व किणी तरह इण न मटिक करवाय दी जाव । पण जन् भी बो बात टोगतो, मा आर्दज कवती—इत्ती पढाई घणी । आपर घर आळा न राजी खुसी री च्यार ओळ या माड देव घर बा रो आयोडो कागद वाच लेव । ऊची पढाई करवाय र आपां न कुणसी हूडया कमावण खातर भेजणी है । नौकरी करण आळया रा लघण । हूह ! तो तरह र मरदा सांगे काम करणो पड । घणो पढ्या आदमी सुरग म तो जावण मूरयो ।

उण सोच्यो व अ ग्यासा कदेई तरक्की नी कर सकला । घर मू बार जाव तो सुगन लेय र । गघा सामन दीस ता डाव लेय र निक्कल । घाली घडा लिमा लुगाई आवती दिख जाव तो पाछा घर मे यड जाव । आछा फूट्या ! अ गागर रा कीडा गागर सू बार निक्कलणो ई कानी चाव ।

—तिवार टाकई परण नै काम आवली । सरला री बात सुण र बी रा विचार टट्या ।

—हां S ! वो सरला कानी देखण लाग्यो । बा हाल ताई साडी उधळ पुधळ कर ही ।

—पर र दिखा तो सरी । उण मुळक र कयो । ओढणो यूटी माथ टाग र घाघर न पेटीकोट री जगा काम लेय र उण साडी बाधी ।

—असल ओपी है । पर्योडी ही रेवण दे । खाल ना ।

पण थोडी ताळ पछ उण साडी खोल र साबट र मेल दीनी ।

थोडी ताळ ठर'र—कद ताई विचार है ? अब कितीक नील ह ? उण पूछ्यो—सरला र की-की फल्याड पेट माथ हाथ फेरता फरता ।

—क्या रो । बी रो सबाल समझता क्या नासमझ बण र बोली बा ।

—घाळी बजवावण रो । उण कयो ।

—धत ' मूडा फोर र बोली—घणी उतावळ है काई ?

—यने कोनी ?

बा की कोनी बाली ।

—छोरो हुवेला वा छोरी ?

बा फर चुप ।

—बोल कनी । बी र सुर म खुसामद ही ।

—म्है परमात्मा थोडी हू ।

—तो ही ।

—तो ही क्या री । सूबो परा । क्यू फालतू री वाता करो । दिनूगे जल्दी उठणो है । अर उण वत्ती बुझाय दी ।

बी री आगळ्या सरला र डोल माथ फिरण लागी । वाता ही वाता मे च्चादज उतरवा फिक्कायो । तंज-तंज सासा लेवती बा बाली—था री आ काई आदत है ।

अधारे म हाफण री आवाजी आलती रयी ।

७७

पांच महीना पछ बी र छोरो हुयो । खब हरख बघायो हुई । थाली बाजी । सक्कर बटी । डूमण्या गावण नै आयी । होजडा नाच्या । नाव र मुहरत सू दो दिन पनी बी नै आवणो पड्यो ।

मा कयो—जीमण तो वरणो ई पडला ।

—जहूरी है काई ?

—जहूरी दिया कानी ? पलडो छारो है । अवार ही हरख बघाया नई कराला तो पछ कद कराला ?

—तीन च्यार सौ रिपिया नै तडा है । उण कयो ।

—पुप्प, नै बघाई म हायघडी देवणी पडला । वा छोर खातर कपडा लावैली ।

—ठीक है ? उण कयो । बुझ्योडी सी आवाज मे ।

—थारी दादी सोन री नीसरणी चढला । मा कयो ।

इत्त म ई रमेस फरमाइस करी—भाइजी, नाव आळ दिन रडियो लगावाला ।

मा फट बोली—रेडियो पेडियो कोनी लगावणो । फालतू माथो खावै । जेर फेर डूमण्या गवाय लवाला ।

—मा ॥ ! म्हनै थारी अ डूमण्या फूटी आख ई कोनी सुहाव । रेडियो इ ठीक रवला । आज काळ गळी मे सगळा रेडियो ई लगाव है । विद्या बोली ।

—चोखा चावा । मरजी आवै जिया कर लिया ।

बी नै माय ई माय आळ चढी । चोखा तमासो है । भुवाजी नागी फिर अर भतीजा नै घुगला-टोपी चाइज ।

मा नै अलायदी लेय'र उण कयो—अवार च्यार पाच सौ रिपिया रो इतजाम पठ सू हुवला ?

—म्है साकळ अडाण राख र सात सौ रिपिया लायी हू । मा कयो ।

॥ ५ ॥ तो मा आपरो सोन रो सूत भटाने राख'र प्रायो है । बी न लखायो क भा लोगा रो अक ई असून है—लाय धमोहा सवो, पण नास राखो । माय रा माय भ्रमूज'र मर जावो, पण भरम भर्यो राखा । मर्या पछ ल्हास भलाई नाळ म ई 'हायो पण नास' कुतबमीनार सू ऊचो रखणी चाईज । बी र साय भीवा भावी करता थका ई रीत रा स रायता हुय र रया ।

सगळा वाम सळटग्या । लोगां रा बरतण भाडा, जिवां रा माग'र लाया हा, पाछा पूगता वर्या । दोफारा बार सू तीन भाळी फिल्म रा प्रोषाम हो—भायला साग । च्यार बजी घरा पूग्या ता दह्यो क गळी मे रोवा कूची मन्मोही ही । रामोजी वामण चालता रया । बापड़ा भनो मिनख हो । भरथी सेय'र जावण री तमारिया बरतीज रयी ही । बी नै भी नार जावणो पड्यो ।

लोग खाना हुया । हाण्डी सू घूबा निवळ हो । फूल्यां भर पीसां री उछाळ हुय ही । लोग बारी-बारी सू भरथी नै काधो देव हा ।

राम नाव सत्त है सत्त बोल्या गत है चालो बितबासी बकुण्ठ वासी ।

बो भरथी नै काधो दिया घासा ताळ तांड चाल्या गयो । अवाणचन बी नै लखायो क बो लम्ब भरस सू ल्हासा दाय रया है । जीवती जागती ल्हासा चालती फिरती ल्हासा भर बी री दीठ सामे कई चहरा घूमण लाग्या—अवघा अवघा करता दादी सा बेटा नो भाग भाळा र हुव, कवण भाळी मा खुद न खुद र माय खुवावण री कोसिस करती बिद्या चारी भा वाइ भादत है, कवण भाळी सरला छोटी भाई रमेस भा भा कर र रोवतो छोरो सगळा चहरा निजर भाव हा बारी-बारी सू ब जीवती ल्हासा भय माग ही—लावो लावो लावो ।

—ले भाई, म्हाने ई काधो देवण दे । अक जणो बी नै कयो ।

बो चिमक'र ठर्यो । बी री दीठ सामे ब ई चहरा घूम हा हाल ताइ । बी र मगज री नसा तणीज ही ।

लोग बोल्या जाव हा—राम नाव सत्त है सत्त बोल्या गत है ।

धरती कद ताई घूमैली

ओ महीनो खनम हुवण म दो च्यार दिन ओर रया है। सीता साँच्या ओर निसकारा नाट्यो। बी याद आवताई बा मल्लगळी हुयगी। डबडबाईज्योडी आख्या पूछ र उण भाभ कानी देख्यो। फेर जमीन कुचरण लागी। बी न लखायो क धरती ओर भाभे बिच्च भ्रमूजो भ्र्योडो है। ठीक बिसो ई भ्रमूजो जिसो क बी र हीयं मे भ्र्योडो है। सो की है ओर की कोनी। भरयो पूरो घर है। बेटा बहुवा है। पोता पोती है। दोहिता दोहिया है। मिलण नै दानू टर रोटी ई मिल है। पण तो ई पतो नी सो की आपरो आपरो सो लखाव। लखाव कै बठ ई की काण कसर है जर। पकड म भला ई ना भावो। दोनू टक राटी खायी ओर नवीत हुय'र सावणो ई तो सो की कोनी। राटी र भनावा भी तो मिनख नै की चाईज्या कर है। भलावा आळी मनस्या ई तो फोडा घाल है।

सीता आपरो काळो ओणो देख र फेर मल्लगळी हुयगी। ब जीव हा जितै तो सो की सावळ ई हा। घर, घर ई लाग्या करतो हो। आगण म रमत लडत टीगरा री चाय माय कित्ती सोवणी नाग्या करती ही। बी चाय माय मे सगीत रो सा रस आवतो। पण अब तो लाई टीगर ई चाय माय कोनी कर। जे कणा ई कर तो वा री भावडल्या चटक ई तीन नम्बर री डाट पाव। पकड बूकीया र माय कमर मे घीस लेय जाव। फेर वा रो बाजो बाजण लाग। कित्ती दफ समझायो है ब' भठ ना रम्या कर। गाळ्या सीखण र भलावा काइ है बोलण रो फम तो किणी नै है कानी दारि जिया ई बोल राममार्याडा।

सीता सोच क ई घर न काई हुयग्यो। टीगर जे घर र आगण म नइ रमला तो किंसा पाहोस्या र आगण मे रमला? टीगर ता घर आळा साग ई रमला। पण नइ। आ नै तो घर आळा टीगर आख्या देप्या ई कानी सुहाव। आप आळा पूत घणार्ई बूला लाग। वा नै चौईसू घण्टा रमावला हसावला। कुदावला उछाळला। फिर फिर दुक्का मारा लेवला। पण छोट बड भाई र टावरा नै देखता ई भान सूग सो'क आवण लाग। मूड सू भलाई की मती कैवो, पण आख्या तो सो की वताव ई है। खीर पूडी खावती बेला जे ताळी माय सू उठ र कोई कुत्तो घाळी बन आ जाव,

बी बगत जिवी' रीस जिवी घिरणा भर पता नी बाइ नाइ जिवी भी आया बर है नी—बस, वो ई सो बी आर चहरा माय आयोडो लगाव ।

सीता आपर ई बावत सोचण लाग । बा कुण है ? कवण न तो आ री मा ई है, पण मा पर बेटा बिचव जिवो लगाव हुया बर है, बा कठ है ? कोई घडी-घण खातर इ बन कानी बठ । बाइ हालचाल है तबियत निया है जी सोरो रव बा किणी जिनस री जरूरत है बा । बाइ पडी है आ न । अ न्यू पूछ ? दोनू टक जीमाव ओ कम है बाइ ? पण ओ दोनू टक जीमावो ई किंसा राजी खुसी है ? भीगाण गळ बढयोडो फरज है आ तो । नइ ता आ सीता माय सू इसो मुहदार कुण है क म्हनै आपर बन बोनी राख सक । म्हारो घरचो बोनी ओट सब ? चाईज ई काई है म्हन ? रोटी अ खाव रोटी म्है छावू । पाच सात जणा री रोटी सार अक जण री रोटी ता ह्या ई निबळ जाव । माल मलीदा मागू बा बात तो माय बोनी । अ लूखी खाव तो म्है किसी चुपडी मागू हू ? पण प्रवार तो अ चुपडी खाव भर म्हनै लूखी सिरकाव ता ई बी बोल बोनी सकू । बोलता ई मणा भीसा री बोछाड गपार है—हा हा, म्ह तो दुभात करा । म्हनै तो चीकणी चुपडी पोसाव बोनी । गरीब आदमी हा । नीठ गुजारो करा । पण अब जिका पानै छप्पन भोग लगा सक, बा बन जावो परा । देखा किता क दिन रोटी घाल ब । घमीर भर भागवान है तो आपर घरा हुवला कोई । बारी भागवानी म्हार किसी आडी आव । म्हार ता म्हारी भूख ई आडी आवला ।

सीता याद बर क बो दिन कितो माडो हो जद बडोड बेट कलास दिनुग चाय पीबनी बगत नारायण भर बिज्जू न गुनवाय र कयो क मा नै राखण रो ठेको खाली बी रो ई तो बोनी । था लोगा रो भी तो कोई फरज हुवला । या किंसा घर री पाती बोनी नी ? ये किंसा मा रा बेटा बोनी ?

बी री बात सुण र नारायण बोल्यो—आप कवो जिया ई बर लेवा । म्है काई कवू ? पानै बीस बोनी काइ ? कलास र माय रीस रा बतूळा उठ रमा हा ।

बिज्जू चुप रयो । वो हमेसा चुप रव । बस, खाली देखतो रव क कुण काइ बर कव ।

अर सीता ? बा अघगावळी सी देख ही । देखो, अब काइ हुव ? अक मा तीन बेटा दो टक री रोटी तीन बेटा, अक मा अक मा, तीन बेटा । मा राटी बेटा । बेटा रोटी मा । मा बेटा रोटी । भर कर बहस मे धूमता मा, बेटा भर रोटी माय सू खाली रोटी ई महताक रयगी । मा भर बेटा

कठई अलगा जाय पड़्या—गोफण मे घाल'र फकयोड भाठ दाई । रोटी रो आकार
अर भार इत्तो बधग्यो क बी न सम्भालणो किणी अक'र बूत परबारी बात हुयगी ।
फसलो हुयो—तीनू जणा बारी बारी सू भा नै अक अक महीन राखला ।

सीता नै बी कवण रो मौको ई कोनी मिल्यो । तीना माय सू किणी आ
कोनी पूछी क ओ फसलो बी न मजूर है वा नही । बी रो आपरी मनस्या काइ है ?
उण निसकारो नाट्यो—खर सल्ला । जे आज ब हुवता अर आ तमासो देखता तो
काई क्वता ? बा सृ इत्ती जरणा हुवती ? व सो लाल पीळा हुय'र गाल्या काडण
लागता । थप्पड वा सात भारता यारी ! काई समझ राट्यो है म्हनै ! म्है यारी आ
दो रोदया भरोस बठा हू काई । हाल तो इत्ती पीच है क या जिस बीसू मगता न
रादया घाल सकू । अक लाम्बो निसकारो ! पण वा र धका तो कवे ई इसी बात
उठी ई कोनी । बा नै काई ठा हो क अ दो टक री रोटी खातर दिया करला ।

००

सीता नै साबळ याद है क व फागण रा दिन हा । तीन च्यार दिना पछ
होळी ही । तय आ ई हुयो क होळी पछ मा बारी बारी सू सगळा कन खला । ना'र
सिधजी आळ दिन जीमती बखत बी न लखायो क लापसी साव फीकी है । कबो
गिटती तो लखावतो क कबो गळ मे अटक रयो है । हाळी आळ दिन ई वा
अणमणी अर उदास ही । होळी नै लग्पसी ई हुया करती ही, पण बी दिन कलास री
बहु दाळ रो सीरो राधयो । दाळ सिक्ती दख'र बा साचण लागी क बा खुद सिक्
रयी है ।

टीगर बी नै कवण लाग्या—दादी मा दादी मा बाई (मा) क्वती क
काल सू थे नारायण काको सा री पाती म जीमोला । दादी मा, थे साचाणी बठई
जीमोला काई ? अर सिह्या न बा जीमण बठी जणा कलास री जोडावत राधा
बोली—दाळ रो सीरो पार ई वास्त राधयो है । साबळ रज'र जीम्या भलो ।

बा सोचण लागी क दाळ रो सीरो हुवा भला ई लूखी रोटी जीमण नै बढ्या
पछ तो पेट रो छाडा बूरणो ई पड । इच्छा हुब तो दा कवा बत्ता, नीतर च्यार कवा
कम । उण सोचो—आज पछ म्हनै अठ सू सोख । काल सू नारायण री पाती म
आवणो पीवणो । पछ अठ र पाणी मे ई सीर कोनी खला काई ? टायरा कन आवणा-
जावणो ई बढ हुय जावला काई ? नई, नई भा बात कोनी हुय सक ।

अक पछ दूज अर दूज पछ तीज री पाती म बा गुडकण लागी । कलास री
पाती सू नारायण री पाती म अर नारायण री पाती सू विज्जू री पाती मे । पाती

वदलता ई टीगर हरखाया हरखाया बी बने आवता अर नवता—दादी सा, बाल सू थे म्हारी पाती मे जीमाता । आपा साग माग ई जीमाला—अक ई घाळी म । ठीक है नी दादी सा ?

बा रोवणखाळी हुय जावती । आ नातमझ टीगरा न ई इण बात रो पतियारो हुयग्यो क वा बारी बारी सू जीभ है । अज महीन सू अज दिन ई उपर कोनो राख कोई । महीनो हुवता ई टिकट कटावो । अब दा महीना ताई तो गल छूटी—आ ई सोचता हुवला ।

६६

टीगर सिझ्या पडी सरावग्या र पाट माथै रमता । ज जद कदे ई 'माई माई रोटी दे' घाळी रमत घालता बी न लखावता क आ कहाणी आा भी सोळ आना साथी है । टीगरा माय सू अक जणो मगती वण र बारी बारी सू बूजा बन जाय र अक इ बात कैवतो—माई माई रोटी दे । बी न उयलो मिलता—ओ घर छान, बूज घर जा ।

बा सोचती—जेकम्म आ ईज हालत म्हारी है । म्है इण मगती घाळी दाई ज तो ॥ । महीनो हुवता ई वेटो कय दव—माई ओ घर छोड अगल घर जा । अर दुर जावू । अगल घर ताई । बठ महीनो हुवता ई सागी हुकम सुणीज—ओ घर छोड अगल घर जा ।

ओ घर छोड अगल घर जावता अर वो अगला घर छोड बूज घर जावता जावता पाचे क बरस बीतग्या । ज पाच बरस सुख सू बीतग्या हुब जिकी कठी । आ पाच बरसा मे पच्चीसू दफ फजीता हुया । बिज्जू री पाती म ही जणा नारायण री बहू भवरी छोर री बरसगा० आळ दिन बाटकी मे घाल र रसमळाई भेजो । रसमळाई रा अक कवो इ लिया हो क इत्त म उपर सू रोळो गुणीज्या । बिज्जू री बहू पुष्पा बीत ही — अर भागवानी फाडण न रसमळाई रो टरो भेज्यो है काई । बारी पाती मे हा जद तो लूखा टुकन्ड घाल्या बा न । गाज म्हाराणीजी रसमळाई री घसकायो सगायो है । दखी बारी भागवानी । म्हारी पाती म हुब जद बारा ओ कंगरो धार बन ई राग्या कर । म्हान जुडसी जिसी म्हे मत्त ई घाल देसा ।

सीता न नेर याद आया—बा दिना बा नारायण री पाती म ही । राधा न ताव चड्याना हा । कलाम नौकरी र काम सू बार गयोडो हो । उण दो तीन दिना ताई बी र टावरा ताई राटी पाणी कर्ग्या । थोड दिना पछे टीगरा री लडाई न लेय र भवरी अर राधा बिच्च राड हुई । राधा कयो क टीगर जन् लड या, सामूजी बठ ई हा । बा न पूछ ल भला इ । इत्त मे भवरी जहर म बुझ्याडो तीर मार्यो ई—

अर जा जा ! पूछ लियो यनै अर वा नै, दोना नै । वा नै काई पूछागे है ? वं गोनीपो करता फिर धारो अर जीम म्हारी पाती मे । गोनीपा करवायो जिको तो चोत्रो, पण जीमावणो ता हो ।

बी री आरुषा गोली हुयगी । आ रं राड-यगडे रा काडे अउ रोनी । अ नित लड । नडाई है आ री, काटा म धीस म्हेनै । अर मग्गो वा म्हारे ई सारं कानी । सार हुय ता ओ ई अरनू । सावरिय जिनी साजा घाली है, वं तो लेवनी ई पट्टी । सीता आ साच मोच'र गळगळी हुव ही ।

सीता न सजावण लाग्यो वं आमो अर कोनी । वो मुन्डनो है । आ धरती लम्बी-चवडी कोनी । आ सुन्धीपणी है । अर ई मुन्डीरयो है । अर माघो सुकावण न ई जगा कानी । कवण नै तो आ घर ह । आ धा-टो मे आगे आवनो-पीवतो घर बाज । पण अठ खावन-पीवत घा मे खावन-पीवत जे ई पट्ट ह । जे पट र खातर इत्ता टटो । ज सो दिनु बिन्दा गाउ-कुन नै ई राटी धाउ ह । केर मारी रोटी म इसा काई है व आ नै नित नुवी विचारण अगा पटै ।

७७

आन ता हद हुई । कलाम क्या—आ बाउ ता आगे कोनी अर क मा महीन री महीन इन बिने गुन्कजी र्वे । म्हा खानल म्हा टो म्हेना अ आपा सोनू ई मा नै पचास पचास पिपिआ काय मर्जनी मे दिना ह । मा नै होन्गा रिपिया घणा ई है । चाय ता आपा पावा ई ह । अर के ई पाल्ना रसा । व बी रयी रोटी जिकी आपरी मन ई पावेमा-अवण ।

मारायण क्या—जिया यानी—मग्गी । अर तो मग्ग-अ । आउ मा बिगु ई कुप कोनी रगा । बाण्या—नित नै-बिने गुन्क म तो टोक ई । आरगी नर ठोड पढी तो रवना ।

इती बात नुयो पटै माउ मे मन मे नीन्ने अर जे मन जगाया । इई मीर हिलता ई मीरा खम । माउ हा जिना ई बेन्ना रसा । बीर माउ हुमा पडे । मीमा ठवणा सूर मर हुगा—मा नै पूउ ता जेन्ना । बिगु री आवाज ही मा ।

—मा आइनाळ जिना दाउ आउर ना जानी कई । बी ई भाउ बी हुवा भना इ । अमली बाउ ता आगे र जवण गी । कलाम नैमा मीरी री—मी मग्गी र जवणी हुव ता मा मू बाउ अर ।

जद साजा आ नुन्ने तो ना बी कानी मारी । मारी मारी मू मीर मे कानी देखण लागी । बी री आरुषा आग निवाला म्हा आवन लाग्यो । इकट्ठा

आख्या पूछ'र बा आपरो भरीज्योडो गळो चुपचाप पीगी। रोवण री आवाज होऽ
सू बार कोनी निकळी। हिबड रो अेक अेक टुकडो रोव हो। बी र माथ आसुवा र
समदर भरीजगयो।

सीता सोचण लागी क अठ रोटी खावू तो किसी मुफत री खावू। आ र
टीगरा रो गोलीपो कहू। सरधा साह दो च्यार बरतण भाण्डा ई रगड दू। किसी
हाथ घसीजै है म्हारा। पण अ म्हन पचास पचास रिपिया ई काम री मजूरी देव है
वाई ? ज' म्हन मजूरी ई करणी है तो कठै ई कर लेसू। दुनिया मे काम री किसी
कमी है ? और नई तो किणी र घरा ठीकरा रगड'र ई रोटी खा लेसू। सवाल ता'
रोटी रो ई है।

~ ~ ~

००

अगल दिन सीता आपर दो-च्यार पूर पल्ना री गाठडी बाधर अघार मूई
घर सू निकळगी। अवार बी री आख्या आग ना तो अघारो हो अर ना ई बी न
घरती-आभ बिच्च अमूजो लखायो।

आज आभा अणत हो। घरती घणीज बडी ही। बो रस्तो घणो ई चवडो हो
जिक माथ बा टुरी ही। अर सै नाऊ बडी बात आ ही क बी र च्यारुमेर छुली
हवा ही।

‘ ००००

